

31 жовтня 2023

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО СТАНОВИЩА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ДИСКЛЕЙМЕР

Аналіз соціально-економічного становища Одеської області розроблено Робочою групою з розробки Стратегії комплексного повоєнного відновлення, створеною за Розпорядженням начальника Одеської обласної військової адміністрації №476/А-2023 від 14.07.2023, за підтримки Швейцарсько-українських проєктів «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (DECIDE), який реалізується в Україні ГО DOCCU у партнерстві з Цюрихським педагогічним університетом (Швейцарія), «Згуртованість та регіональний розвиток України» (UCORD) за фінансової підтримки Швейцарії, представленої Швейцарським бюро співробітництва в Україні та їх підрядника консалтингової компанії CIVITTA.

Організаційна та комунікаційна основа стратегічного планування забезпечена Установою «Агенція відновлення та розвитку Одеської області».

Внесок до окремих розділів Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на період 2021 – 2027 здійснили: Програма Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади (EGAP), що фінансується Швейцарією і виконується Фондом Східна Європа; Проєкт USAID Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування («ГОВЕРЛА»); Громадська організація «Агенція відновлення та розвитку» в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні та Громадська спілка «Ліга Сильних» у межах проєкту «Центр експертизи у сфері прав людей з інвалідністю» завдяки отриманому гранту від Програми «Підтримка організацій громадянського суспільства (ОГС)» в Україні у межах фінансової підтримки Міністерства закордонних справ і справ Співдружності націй та розвитку Великої Британії. Програма реалізується Crown Agents у партнерстві з International Alert і у співпраці з Crown Agents in Ukraine.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	7
МЕТОДОЛОГІЯ	9
1. ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ	11
2. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	19
2.1. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.....	19
2.1.1. Мінеральні ресурси.....	19
2.1.2. Земельні ресурси.....	20
2.1.3. Кліматичні ресурси.....	21
2.1.4. Лісові ресурси.....	22
2.1.5. Водні ресурси.....	22
2.1.6. Рекреаційні ресурси.....	24
2.2. ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН.....	25
3. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	31
3.1. ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ.....	31
3.1.1. Демографічний аналіз.....	31
3.1.2. Просторовий аналіз.....	37
3.1.3. Етнічний склад населення.....	40
3.2. РИНОК ПРАЦІ.....	43
3.3. ОСВІТА.....	49
3.3.1. Дошкільна освіта.....	49
3.3.2. Загальна середня освіта.....	51
3.3.3. Професійна (професійно-технічна) освіта.....	55
3.3.4. Фахова передвища освіта.....	56
3.3.5. Вища освіта.....	57
3.3.6. Освіта дорослих.....	58
3.4. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я.....	62
3.4.1. Демографічні показники.....	62
3.4.2. Захворюваність.....	62
3.4.3. Мережа закладів охорони здоров'я.....	63
3.5. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	67
3.6. КУЛЬТУРА.....	70
3.7. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ.....	75
4. ІНФРАСТРУКТУРА	77
4.1. ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА.....	77

4.1.1. Дорожнє господарство.....	80
4.1.2. Автобусне сполучення.....	82
4.1.3. Залізничний транспорт.....	83
4.1.4. Морегосподарський комплекс.....	86
4.1.5. Авіасполучення.....	88
4.2. ЖИТЛОВА ІНФРАСТРУКТУРА.....	91
4.3. КОМУНАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА.....	94
4.3.1. Питне водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод.....	94
4.3.2. Теплопостачання.....	98
5. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....	101
5.1. СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ.....	101
5.1.1. Первинний сектор.....	102
5.1.2. Вторинний сектор.....	110
5.1.3. Третинний сектор.....	115
5.2. ПІДПРИЄМНИЦТВО.....	128
5.3. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	132
5.4. ІНВЕСТИЦІЇ.....	137
6. ВРЯДУВАННЯ ТА ФІНАНСИ.....	143
6.1. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ.....	143
6.2. ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ.....	147
6.3. ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ.....	150
6.4. АНТИКОРУПЦІЙНІ ЗАХОДИ.....	160
6.5. ЦИФРОВІЗАЦІЯ.....	161
6.6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО.....	165
6.7. ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	167
6.7.1. Система оповіщення.....	167
6.7.2. Захисні споруди.....	168
6.7.3. Мінна безпека.....	170
7. НАЦІОНАЛЬНА РАМКА ВІДНОВЛЕННЯ.....	172
8. СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	175

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АПК - аграрно-промисловий комплекс
АТ - акціонерне товариство
БПЛА - безпілотний літальний апарат
ВВП - валовий внутрішній продукт
ВДЕ - відновлювані джерела енергії
ВЕС - вітрова електростанція
ВІЛ - вірус імунодефіциту людини
ВОС - водоочисна споруда
ВПО - внутрішньо переміщені особи
ВРП - валовий регіональний продукт
ВТП - встановлена теплова потужність
ВШМ - високошвидкісна магістраль
ГЕС - гідроелектростанція
ГО - громадська організація
ДЗК - Державний земельний кадастр
ДП - державне підприємство
ДРГП - державне регіональне геологічне підприємство
ДРЕС - державна районна електростанція
ДСНС - Державна служба з надзвичайних ситуацій
ДСРР - Державна стратегія регіонального розвитку
Дунайська стратегія - Стратегія Європейського Союзу для Дунайського регіону
ЕСОЗ - Електронна система охорони здоров'я
ЄС - Європейський союз
ЖКГ - житлово-комунальне господарство
ЗВО - заклад вищої освіти
ЗДО - заклад дошкільної освіти
Зернова угода - Чорноморська зернова ініціатива
ЗЗСО - заклад загальної середньої освіти
ЗПГ - зріджений природний газ
ЗСУ - Збройні Сили України
ЗСЦЗ - захисна споруда цивільного захисту
ЗУ - Закон України
ЗФПО - заклад фахової передвищої освіти
ІКС - Інститут комп'ютерних систем
ІТ - інформаційні технології
КДЮСШ - комплексна дитячо-юнацька спортивна школа
КЗСПО - комунальний заклад спеціалізованої позашкільної освіти
КНП - комунальне некомерційне підприємство
Комплексний план - комплексний план просторового розвитку територій територіальної громади

КП - комунальне підприємство
МВС - Міністерство внутрішніх справ
МЗП - місцеві податки та збори
МСБ - малий та середній бізнес
НАТО - Організація Північноатлантичного Договору
НБУ - Національний банк України
НГО - нормативна грошова оцінка земель
НКС - нематеріальна культурна спадщина
НМТ - національний мультипредметний тест
НУ - найпростіші укриття
ОВА - обласна військова адміністрація
ОВК - організація водокористувачів
ОГС - організація громадянського суспільства
ОДА - обласна державна адміністрація
ОМС - орган місцевого самоврядування
ООН - Організація об'єднаних націй
ООС - операція об'єднаних сил
ОСН - орган самоорганізації населення
ПДФО - податок на доходи фізичних осіб
ПТСР - посттравматичний стресовий розклад
Рада - Національна рада з відновлення України від наслідків війни
СЕЗ - спеціальна економічна зона
СЕС - сонячна електростанція
СПП - споруда подвійного призначення
Стратегія - Стратегія відновлення та розвитку Одеської області
ТБ - туберкульоз
ТЕЦ - теплоелектроцентрально
ТОВ - Товариство з обмеженою відповідальністю
ТП - тепlopостачання
УПЦ МП - Українська православна церква Московського патріархату
ФАП - фельшеро-акушерський пункт
ФОП - фізична-особа підприємець
ЦНАП - центр надання адміністративних послуг
ЮНЕСКО - Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
AR - доповнена реальність
СЕО - головний виконавчий директор
COVID-19 - коронавірусне захворювання
EIB - Європейський інвестиційний банк
POS - точки торгівлі
STEM - наука, технології, інженерія та математика
TRASECA - «Транспортний коридор Європа - Кавказ - Азія»

UAFATA - Технічна допомога Україні для створення агропродовольчого ланцюга доданої вартості

ВСТУП

Даний документ є комплексним аналізом соціально-економічного становища Одеської області станом на 31 жовтня 2023 року. Проведення даного аналізу було зумовлене актуалізацією та оновленням регіональної Стратегії розвитку Одеської області.

У свою чергу, актуалізація Стратегії зумовлена оновленням Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Необхідність розробки Стратегії відновлення та розвитку Одеської області до 2027 року, як і інших обласних стратегій викликана не лише зміною ДСРР, а й необхідність врахувати ряд нових та вже існуючих стратегічних викликів.

Зважаючи на те, що повномасштабне вторгнення повпливало на обсяги виробництва та зовнішньоекономічну діяльність, значних руйнувань зазнала цивільна та промислова інфраструктура, для стратегічного планування повоєнного розвитку Одеської області необхідно здійснити комплексний аналіз та оцінку поточної ситуації, відповідно до яких будуть напрацьовуватись стратегічні, оперативні цілі й завдання, що відповідатимуть потребам розвитку регіону.

Аналіз соціально-економічного становища Одеської області включає наступні розділи:

Розділ “Географічне положення” містить огляд суспільно-географічного положення у межах ключових складових: геостратегічного, транспортно-географічного, ресурсно-рекреаційного, тощо, ключові висновки та вплив війни.

Розділ “Природно-ресурсний потенціал” представляє огляд природних умов та ресурсів області, а також окреслює проблеми екологічного стану, ключові висновки та вплив війни.

Розділ “Людський капітал” містить ключові висновки демографічних тенденцій регіону, ринку праці та наступних сфер: освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура, фізична культура, спорт, ключові висновки та вплив війни.

Розділ “Інфраструктура” містить сучасний стан транспортної інфраструктури відповідно до окремих видів транспорту та ключові висновки та вплив війни.

Розділ “Економічний потенціал” характеризує економіку з точки зору поділу на первинний (сільське господарство, рибальство та гірничодобувна промисловість), вторинний (виробництво та будівництво) та третинний сектори (послуги) та включає ключові висновки та вплив війни.

Розділ “Врядування та фінанси” містить огляд адміністративно-територіального устрою, просторового планування, публічних

фінансів, антикорупційних заходів, цифровізації, громадянського суспільства, цивільного захисту, для кожної зі сфер представлено ключові висновки та вплив війни.

Розділ “Національна рамка відновлення” містить опис інструментів, які формують загальну візію процесу відновлення в цілому країни та Одеського регіону.

Розділ “Стратегічні виклики та вплив війни” містить огляд викликів відповідно до зовнішніх та внутрішніх обмежень у трьох сферах: економіка, людський капітал, місцевого самоврядування, а також включає SWOT-аналіз, який окреслює внутрішні сильні і слабкі сторони, ідентифікує зовнішні можливості та загрози.

МЕТОДОЛОГІЯ

Етап 1: Кабінетне дослідження	
01 Збір інформації з публічних джерел	<p>Було зібрано та проаналізовано інформацію з більше ніж 50 публічних джерел, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none">• Державної служби статистики України;• Головного управління статистики в Одеській області;• Сайту Одеської обласної державної адміністрації;• Одеського обласного центру зайнятості;• Головного управління пенсійного фонду України в Одеській області, тощо.
02 Збір інформації від профільних департаментів	<p>Була розроблена форма збору даних для напрацювання Стратегії від департаментів, що включала в собі:</p> <ul style="list-style-type: none">• Посилання на актуальні галузеві програми або інші документи, які варто врахувати при розробці Стратегії відповідно до секторальних компетенцій;• Стратегічні, оперативні цілі, завдання, які були передбачені Стратегією розвитку Одеської області на період 2021-2027 років та Планом заходів із реалізації Стратегії у 2021-2023 роках;• Основні показники, які характеризують стан сфери/напрямку, у порівнянні з загальноукраїнськими показниками, їх зміна через вплив повномасштабної війни;• Пропозиції перспективних проєктів стратегічного значення, тощо. <p>Запущений збір даних, отримано матеріали від 8 профільних департаментів.</p>
03 Збір інформації від територіальних громад	<p>Була розроблена форма збору даних для напрацювання Стратегії від територіальних громад, що включала в собі:</p> <ul style="list-style-type: none">• Переваги та недоліки громад;• Реалізацію найбільших проєктів;• Блок внутрішньо переміщених осіб;• Міжмуніципальна та міжнародна допомога;• Наявні руйнування спричинені

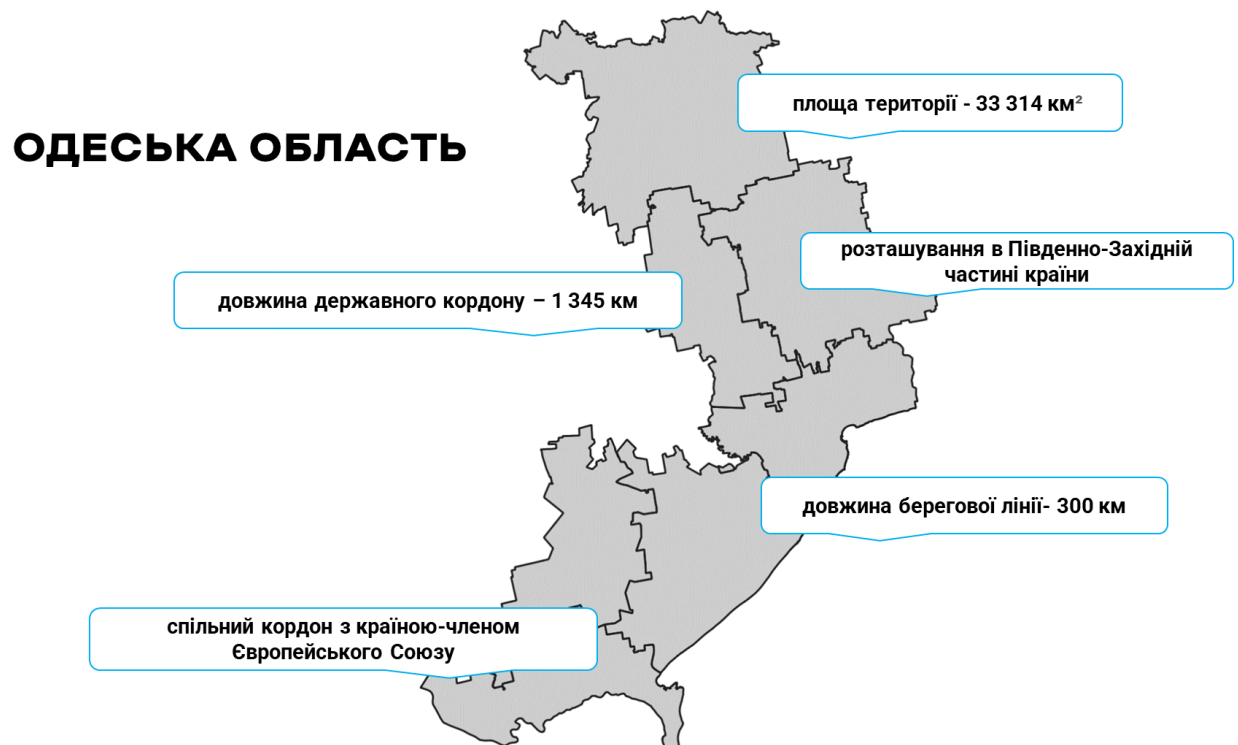
	повномасштабним вторгненням, тощо. Запущений збір даних, отримано матеріали від 82 територіальних громад.
04 Збір інформації від партнерських проєктів	На даному етапі був проведений збір напрацювань різних інституцій та організацій відповідно до їх сфер експертизи. Отримані дані були використані для написання ключових розділів. У подальшому, фахівці були залучені до коментування аналізу соціально-економічного становища.
Етап 2: Польове дослідження	
06 Публічні консультації	Проведено публічні консультації з ключовими стейкхолдерами, у т. ч. у форматі публічних круглих столів.
07 Проведення соціологічного опитування мешканців області	Проведено соціологічне опитування дорослого населення Одеської області (зокрема, ВПО). Опитування проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у серпні-жовтні 2023 року. У рамках опитування було проведено 1 771 інтерв'ю з мешканцями регіону, зокрема, з 331 ВПО (і не менше 400 респондентів у кожній території). Статистична похибка вибірки не перевищує 2,6%.
Етап 3: Консультації з громадськістю	
08 Презентація аналізу соціально-економічного становища Одеської області	Презентація аналітичного документу, основних виявлених тенденцій, а також проблем, які стримують розвиток регіону.
09 Організація публічних обговорень	Організація публічних обговорень з головними стейкхолдерами. Валідація визначених тенденцій, проблем з ключовими стейкхолдерами.
10 Консультації з профільними департаментами	Проведення консультацій з профільними департаментами для валідації аналізу соціально-економічного становища Одеської області.
Етап 4: Зведення аналізу соціально-економічного становища Одеської області	
11 Фіналізація документу	Інтегрування зібраної та отриманої інформації у аналітичний документ.

1. ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ

Значна протяжність Одеської області, різні природні умови та ресурси обумовили те, що Одеську область можна умовно поділити на три мікрорегіони, відмінні у просторовому плануванні. Це Північ, Одеська агломерація та Південь, які мають суттєві відмінності. Саме тому географічне положення, його зміна будуть розглядатися у просторовому аспекті трьох мікрорегіонів.

Географічне положення можна поділити на декілька ключових складових: геостратегічне, транспортно-географічне, ресурсно-рекреаційне, за якими ми розглянемо кожен з мікрорегіонів.

Рисунок 1. Географічне положення Одеської області

Суспільно-географічне положення **Півночі** області є менш вигідним. За результатами аналізу, лише 69% територіальних громад вважають географічне положення своєю конкурентною перевагою.

Геостратегічне положення є невідповідним та складним. Це зумовлено прикордонним розташуванням з самопроголошеною Придністровською республікою. Одночасно з цим, мікрорегіон межує з українськими: Вінницькою, Кіровоградською, Миколаївською областями.

Разом з тим, невідповідність геостратегічного положення обумовлюється декількома факторами:

1. Розміщення біля територій політичної та військової напруженості - самопроголошеної Придністровської Молдовської Республіки.
2. Близьке розташування до регіонів, які є об'єктами військових атак у Чорноморському регіоні - Миколаївська та Херсонська області.

Ресурсно-рекреаційне положення характеризується тим, що мікрорегіон одночасно лежить на відроггах Подільської височини та у Причорноморській низовині. В мікрорегіоні наявні поклади будівельних матеріалів. На Півночі зосереджена незначна кількість водних об'єктів. Дністер є природним кордоном і найбільшою річковою артерією мікрорегіону.

Природно-ресурсний потенціал вплинув на те, що це мікрорегіон високоінтенсивного сільського господарства з вирощування масових зернових та олійних культур.

Географічне та ресурсно-рекреаційне положення вплинули на те, що туризм регіону позиціонується як подієвий з організацією невеликих фестивалів. Проте опитування громад показало, що лише 28% територіальних громад вважають туризм власним пріоритетом в області.

Транспортно-географічне положення є відносно вигідним за рахунок великої кількості міжнародних транзитних вантажо- і пасажиропотоків двох видів перевезень: залізничного та автомобільного. Мікрорегіоном проходить 1 діючий та 1 проєктний міжнародно-транспортний коридор. Проте проблемою є незадовільний стан дорожньої інфраструктури. Так, 52% територіальних громад мікрорегіону вважають інфраструктуру суттєвим недоліком.

Внаслідок повномасштабного вторгнення географічне положення північного мікрорегіону набуло нового контексту і потребує переосмислення. Зокрема:

- Значно погіршилося геостратегічне положення. Зросла загроза активізації військових рухів з території самопроголошеної Придністровської Молдовської Республіки;
- Північний мікрорегіон - сільськогосподарський, проте в контексті повномасштабного вторгнення важливим є максимальне використання потенціалу, у тому числі через географічне положення з застосуванням нових форм просторової організації через кластери.

Особливість географічного положення **Південної частини** обумовлена одночасно прикордонним та приморським розташуванням. Південь має велику протяжність державного кордону по суші та морю, спільний кордон з Республікою Молдова та Румунією. Широкий вихід до Чорного моря та можливість виходу до Атлантичного океану через низку проток та морів відкриває значні можливості у зовнішньоекономічній діяльності. 75% територіальних громад визначили, що географічне положення є їх перевагою.

Область займає значну частину Причорноморської низовини, яка порізана великою кількістю лиманів, солоних і прісноводних озер та має вихід до великих річкових артерій Дунаю, Дністра, що вплинуло на його обмеженість у транспортній доступності.

Розташування у степовій зоні формує сприятливі природно-кліматичні умови для ведення господарської діяльності, зокрема сільського господарства. Дослідження показало, що сільське господарство є пріоритетною сферою для 64% територіальних громад мікрорегіону.

Через сформовані природно-кліматичні умови, регіон переважно позиціонувався як морський курорт у галузі туризму.

Географічне положення, наявність важливих річкових артерій обумовило вигідне геостратегічне положення мікрорегіону. Воно визначає активну участь у встановленні міжнародних зв'язків України, країн Європейського Союзу та іншими країнами Чорноморсько-Середземноморського басейну та сприяє активній участі у розвитку міжнародного співробітництва у ряді міжнародних організацій.

Саме геополітичне положення Південного мікрорегіону дозволяє Одещині бути членом низки європейських організацій: Асамблея Європейських Регіонів, Робоча Співдружність Придунайських країн, Єврорегіон "Нижній Дунай", Асамблея європейських виноробних регіонів, участь у програмі транскордонного співробітництва ЄС Interreg Next Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна "HUSKROUA", Румунія - Україна, Європейська Стратегія для Дунайського регіону та ін. Членство в декількох міжнародних організаціях дозволяє Одеській області бути в контексті європейського простору. Це дає змогу забезпечувати доступ на міжнародні ринки, поглиблювати економічну співпрацю, міжнародне кооперування та спеціалізацію, включатись в ланцюги доданої вартості, ефективніше залучати зовнішні ресурси.

Ризики геостратегічного положення вбачаються у одночасному межуванні мікрорегіону з країнами-членами ЄС та НАТО, країною кандидатом на вступ до Європейського Союзу з одного боку, а з іншого боку часті ракетні атаки з боку моря.

У транспортно-географічному положенні Південна частина області є більш відірваною внаслідок відсутності сполучення мікрорегіону через Дністровський лиман. Мікрорегіон знаходиться на перетині міжнародних транзитних вантажо- і пасажиропотоків, виконує найважливіші транспортні функції на національному та міжнародному рівнях. Перевезення вантажо- та пасажиропотоків здійснювалось усіма видами перевезень: залізничне, морське, річкове та повітряне. На території Одеської області розташовані два Транс'європейських транспортних коридори № 7 по р. Дунай та № 9.

Зараз транспортно-географічне положення набуло нового значення. Південь став новим логістичним хабом, через який проходить більше половини експорту України.

Проте контекст повномасштабного вторгнення підвищив значення географічного положення Південного мікрорегіону. Зокрема:

- У контексті геостратегічного положення Південний мікрорегіон найчастіше потерпає від ракетних атак Російської Федерації. Значних руйнувань завдається річковій портовій інфраструктурі та складам зберігання сільськогосподарської продукції;
- Позиціонування регіону як морського курорту неможливе через безпекову ситуацію. Натомість, наявна туристична база та природно-ресурсний потенціал дають усі шанси на відродження туризму у напрямку оздоровчого та етнотуризму;
- До повномасштабного вторгнення регіон не був логістичним хабом. Нині 3 річкові порти забезпечують валову частку перевезення вантажів.

Особливість географічного положення **Одеського мікрорегіону** обумовлена приморським розташуванням. 95% територіальних громад вважають географічне розташування перевагою регіону. Приморське розташування вплинуло на вигідне транспортно-географічне положення. Для мікрорегіону характерна велика кількість міжнародних транзитних вантажо- і пасажиропотоків усіх видів перевезень: залізничне, морське, річкове та повітряне.

Одеський регіон завжди позиціонувався - як логістичний хаб через який відбувається значний обсяг зовнішньоекономічної торгівлі. Тут концентрується 4 з 7 морських портів країни. Вихід до Чорного моря у поєднанні з анексією Криму

закріпив за Одеським регіоном статус "південних морських воріт України". Це у свою чергу впливає на активізацію торгівлі на національному та міжнародному рівнях, поглиблюючи торговельні зв'язки, рух капіталів та людей.

До того ж, вихід до моря перетворює Одесу та прилеглий район на головну базу МВС України.

Одеса - обласний центр, який перебуває на перетині транспортних шляхів з Європи на Близький Схід, вона виступає великим залізничним, автомобільним вузлом. Промислове освоєння у свою чергу вплинуло на формування поселенської мережі та ринку праці регіону.

Географічне положення вплинуло на промислове освоєння території. Одеса - потужний економічний центр Півдня України, що поєднує в собі найбільший порт та розвинену промисловість.

Географічне положення вплинуло й на формування сприятливого ресурсно-рекреаційно потенціалу, який виражається одночасно у декількох аспектах. Попри сприятливі природно-кліматичні умови, Одеський регіон є провідним у туристично-рекреаційній галузі. Туризм представлений декількома видами: у вигляді морського, історико-пізнавального та ділового туризму. 70% територіальних громад Одеського мікрорегіону вважають, що регіон є туристично привабливим.

Географічне положення Одеської області обумовлює позиціонування області у різних стратегічних документах. Зокрема, у Державній стратегії регіонального розвитку на період 2021-2027 років (далі - ДСРР) Одеська область розглядається ключовою у реалізації морського потенціалу та розвитку приморських регіонів¹.

У завданнях за напрямом "Реалізація морського потенціалу для розвитку приморських регіонів та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів" Одеська область відображається у контексті:

1. Удосконалення транспортної логістики приморських регіонів, яка повинна забезпечити з'єднання населених пунктів курортного значення між собою та з обласними центрами, зокрема між Одесою, Миколаєвом, Херсоном, Запоріжжям, забезпечення безпечних та комфортних місцевих пасажирських перевезень;
2. Як важливий регіон у відновленні прибережних та морських екосистем;
3. Як майданчик для реалізації низки проєктів міжрегіональної співпраці приморських областей та територіальних громад у сфері збереження

¹ Державна стратегія регіонального розвитку на період 2021-2027 років, доступ за [посиланням](#)

навколишнього природного середовища та розвитку регіональної економіки, пов'язаної з використанням морської та прибережної зон;

4. Як регіон з великим рекреаційно-туристичним потенціалом.

Як логістичний хаб, Одеську область у Національній транспортній стратегії України, позиціонують як:

1. Як територію для розбудови системи мультимодальних транспортно-логістичних кластерів та логістичних центрів на кордонах, та портах;
2. Як регіон, який може увійти до Топ-100 портів світу;
3. Як ключовий регіон у приєднанні до морського “Блакитного поясу” навколо Європи;
4. Як регіон у збільшенні обсягів перевезень з використанням внутрішніх водних шляхів, зокрема за рахунок розбудови річкової системи Дунаю;
5. Як платформу для розбудови припортової інфраструктури.

У Стратегії розвитку морських портів України на період до 2030 року Одеська область позиціонується як ключовий морський регіон країни, де розташовується 7 з 18 портів держави. Стратегічне значення Одеських портів обумовується багатофункціональністю портів: від обслуговування контейнерних ліній до міжнародних пасажирських перевезень.

З точки зору відображення Одеської області як туристичного хабу, у Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, область постає майданчиком:

1. Розвитку людських ресурсів, за рахунок великого ринку праці у галузі туризму;
2. Розвитку туристичної інфраструктури та інвестиційних проєктів.

Таким чином, у контексті суспільно-географічного потенціалу Одеська область до початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації розвивалась у трьох ключових напрямках:

- Як головний логістичний регіон з ключовою роллю морських перевезень, та галузей, які дотичні до цього;
- Як туристичний хаб з урахуванням кліматичного та ресурсного потенціалу, а також множинності видів туризму;
- Як історичний сільськогосподарський регіон.

Внаслідок повномасштабного вторгнення, географічне положення області набуло нового контексту і потребує переосмислення. Зокрема:

- У контексті геостратегічного положення зросла постійна воєнна загроза з боку моря та постійна небезпека активізації військової агресії з боку самопроголошеної Придністровської республіки². Питання окупації о. Зміїний створювало реальну загрозу для континентальної частини Одеської області. 30 червня 2022 року Україна повернула контроль над островом Зміїний, що покращило безпекову ситуацію;
- Після повномасштабного вторгнення контекст Одеської області як головної морської бази посилюється, але й зросла загальна загроза у вигляді ракетних атак на стратегічні об'єкти військової інфраструктури;
- Геополітичні зміни в регіоні прямо впливають на зміну контексту транспортно-географічного положення. З поверненням контролю над о. Зміїний можливим стало відкриття руху каналом гирла Бистре суднового ходу з річки Дунай до Чорного моря;
- Роль Одеської області як логістичного хабу лише посилюється в контексті блокади більшості морських портів України. Але транспортно-географічне положення зазнало змін: зросла загальна тенденція переорієнтації з морських перевезень на інші види транспорту. Новим значенням набуло залізничне перевезення, дунайські річкові порти та автомобільне перевезення. Зміна значення дунайських портів: повноцінно працюють та збільшують вантажопереробку три невеликі порти у гирлі Дунаю: Ізмаїльський, Ренійський та Усть-Дунайський. У мирний час на них припадало трохи менше, ніж 5% експорту. Але зараз, у цього напрямку є великий потенціал, зважаючи на ситуацію з активізації обстрілів морських портів;
- Якщо раніше Одеська область позиціонувалась як регіон притягання міграційних потоків, то на сьогодні область також виступає як тимчасова територія для внутрішньо переміщених осіб з зон бойових дій до країн Європи;
- Сильно постраждав зовнішній та внутрішній туризм через часті обстріли Півдня України та наявні значні обсяги замінування прибережної зони.

Ключові висновки та вплив війни:

- У типовому уявленні Одеська область представлялась як регіон інтенсивної міжнародної та зовнішньоекономічної діяльності, як найбільш привабливий морський, туристичний, сільськогосподарський регіон;
- Зміни, що відбулися останніми роками, спричинили зміни у суспільно-географічному положенні області. Одеська область має вигідне транспортно-географічне положення, яке набуло нових рис: відбулася значна переорієнтація логістичних перевезень іншими видами транспорту та зросла транзитність території. Одещина залишилась

² Радіо Свобода, доступ за [посиланням](#)

важливим регіоном для транспортної та зовнішньоекономічної діяльності. Нові можливості транспортно-географічного положення з'явилися у зв'язку з перспективою формування нових коридорів. Нового значення набуло розширення можливостей річкового перевезення разом з розбудовою мережі залізничного та автомобільного транспорту до головних річкових портів;

- Відповідно, для області існує ряд основних ризиків. Перебіг військового протистояння непередбачуваний. Ризик у загостренні військових дій одночасно з обох боків: моря та суші несе за собою ймовірні інфраструктурні руйнування;
- Розірвання "зернової угоди", яка діяла з 22 липня 2022 року до 17 липня 2023 року, загострює питання блокади Чорного моря та спричиняє руйнування портової інфраструктури ракетними ударами Російської Федерації. Існує постійна загроза з призупинки ведення експортно-імпортової діяльності в морських портах;
- Суспільно-географічне положення змінюється в міру зміни різних обставин. Занепад сфери туризму відбувся на фоні атак на об'єкти відпочинку. Перспективи, які існують, стосуються використання природно-ресурсного потенціалу з поглиблення спеціалізації на реабілітації військових та цивільних. Одеський регіон як туристичний напрямок не користується попитом, тому потребує переосмислення у контексті реабілітаційного напрямку під час повоєнного відновлення.

2. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Частка Одеської області у природно-ресурсному потенціалі України становить лише 3,7%.³ Водночас вона володіє унікальними умовами та своєрідними природними комплексами, які формують передумови для її розвитку та виділяють Одеський регіон в порівнянні з іншими приморськими областями України. Ключовими серед природних ресурсів Одещини є: кліматичні, водні, бальнеологічні та земельні ресурси, в поєднанні - вони формують основу для рекреації та туризму. Географічне розташування Одеської області також обумовлює наявність нетипових для інших регіонів України екологічних проблем. Підтоплення територій (як наслідок змін клімату), забруднення морського узбережжя, зменшення обсягів природних резервуарів та знищення природного біорізноманіття - виклики, які ще сильніше постали в період повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну.

2.1. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ

2.1.1. МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ

Мінеральні ресурси надр області на 80% складаються із сировини для виробництва будівельних матеріалів. Найбільш поширеними серед них є: цементна сировина, піски, вапняки, керамзитова сировина, будівельне каміння.⁴

Найбільше розповсюдження мають нерудні корисні копалини (переважно місцевого значення): піски, суглинки, гравій, галька, граніти тощо. За даними Причорноморського ДРГП, на території області налічується 145 родовищ корисних копалин, що застосовуються у будівництві. Проте наразі лише 45 із них розробляються, інші 100 - не використовуються здебільшого через їх нерентабельність (довіз сировини із потужніших, вже функціонуючих родовищ, є більш економічно вигідним).

З інших корисних копалин виявлені родовища нафти, природного газу, залізної руди, фосфоритів, кольорових металів, вугілля, лікувальних грязей. Але через невеликі запаси сировини та складні умови видобутку на сьогодні багато з них є нерентабельними для промислової розробки. На особливу увагу щодо розробки у майбутньому заслуговують родовища корисних копалин загальнодержавного значення, наприклад, нафти та газу Причорноморсько-Кримського нафтогазоносного басейну та шельфової зони

³ Стратічук Н.В. Оцінка природно-ресурсного потенціалу Одеської області, доступ за [посиланням](#)

⁴ Одеська обласна рада, доступ за [посиланням](#)

північно-західної частини Чорного моря. На даний момент їх розробка та дослідження обмежені військовими діями у регіоні.

2.1.2. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ

Область має значні земельні ресурси: земельний фонд становить 3,3 млн га. У ґрунтовому покриві переважають звичайні та південні чорноземи. Незначні площі займають опідзолені та глибокі чорноземи (північ області), в долинах річок – лучно-болотні ґрунти, на півдні та в долині Дунаю спостерігаються покриви солонців та болотних ґрунтів. На приморських косах і пересипах формуються дерново-піщані ґрунти, у дельтах річок Дунай та Дністер – дерново-глеєві, мулово-глеєві та торфово-глеєві ґрунти. Серед усіх вище перелічених видів ґрунтів лише чорноземи характеризуються легкістю в обробітку та високою врожайністю, інші - потребують заходів з меліорації.

Для регіону характерна поступова деградація ґрунтів, що обумовлена використанням неправильних сівозмін. Проявляється вона у постійному зменшенні вмісту гумусу у ґрунтах. Середній вміст гумусу в чорноземах області 3,2%, а його втрати зафіксовані на рівні 0,4-0,5% гумусу за кожні 5 років.

У структурі земельного фонду, абсолютну більшість (80,1%) становлять орні землі, що забезпечують Одеську область в авангарді з найбільшими областями вирощування сільськогосподарських продуктів. Луки і пасовища становлять 13,6% земельного фонду, 3,3% - багаторічні насадження, 1,9% - сіножаті, 1% - перелоги.

Також Одещина виділяється значним поширенням сучасних фізико-географічних процесів, що ускладнюють використання земель. Майже половина земель області (48%) еродована. У межах області розміщено понад 1 100 ярів, майже 3 500 зсувонебезпечних ділянок, майже 20% території області вражено карстом. Все це унеможлиблює використання земель у сільському господарстві без додаткової меліорації.

Через нерівномірне зволоження в області є значні площі осушених та зрошуваних земель. Загальна площа зрошуваних земель становить 227 тис. га, при цьому станом на лютий 2023 року площа фактично зрошувальних земель становить 42 тис. га (у 1991 році - 243 тис. га). Близько 93% зрошувальних земель розміщено на півдні та південному заході. Варто розуміти, що система зрошення побудована ще у 1973 році і має проєктну площу зрошення – 6,9 тис.

га. Сьогодні ж на системі зрошується лише 1,68 тис. га, що становить 24% від проєктної потужності.⁵

Наразі розроблено 12 проєктів реконструкції та модернізації зрошувальних систем області з розширенням зрошуваних площ до 40 тис. га. Також створено найбільше об'єднання за кількістю водокористувачів ОВК «Вода. Життя». Відновлення систем зрошення на півдні України дозволить стабільно отримувати високі врожаї сільськогосподарських культур, фруктів та овочів високої вартості у безпосередній близькості до експортних портів.

Понад 30 тис. га зрошуваних земель зазнали вторинного засолення та осолонцювання, понад 52 тис. га ділянок перезволожені. 29 населених пунктів біля зони впливу меліоративних систем перебувають у підтопленому стані.

Площа осушених земель в області становить 6 721 га. Осушувальні системи побудовані наприкінці 70-х років та перебувають у незадовільному технічному стані. Осушені землі потребують відновлювальних робіт або переведення їх у богарні.

2.1.3. Кліматичні ресурси

Клімат Одеської області помірний, поєднує в собі риси помірно-континентального та морського. Літо зазвичай сухе та спекотне, а зима м'яка та малосніжна. Середня температура липня +21°C на півночі і +24°C на півдні, січня -5°C на півночі і -2°C на півдні. Загальна сума опадів у регіоні 340-470 мм на рік, тому коефіцієнт зволоження становить менше одиниці. Більша частина опадів випадає влітку, часто у вигляді злив. У південній частині області бувають посухи, що призводять до втрат в аграрному секторі.

Тривалість вегетаційного періоду становить 168-210 днів із загальною сумою температур від 28°C до 34°C, що є сприятливим для розвитку господарства, оскільки дозволяє вирощувати багато видів сільськогосподарських культур.

З кожним роком все більше відчуються глобальні процеси зміни клімату. Одним з проявів цього процесу є пилові бур, як є особливо характерними для південних областей України. Причин пилових бур багато, серед них – посухи, підпали трави лісу та величезні площі орних земель.

Кліматичні ресурси Одеського регіону є сприятливими для розвитку альтернативної енергетики, а саме розміщення сонячних та вітрових (використовуючи прибережні вітри) електростанцій.

⁵ Міністерство аграрної політики та продовольства України, доступ за [посиланням](#)

2.1.4. Лісові ресурси

Оскільки територія Одеської області здебільшого розміщена у Степовій, частково – у Лісостеповій природних зонах, то її лісові ресурси досить обмежені. Область належить до лісодефіцитних територій. Загальна її лісистість становить 6%, що в 1,5 рази нижче порівняно з оптимальною. Сучасні ліси Одещини – це рукотворні насадження, які відіграють важливе водоохоронне, кліматорегулююче, ґрунтозахисне значення, а також виконують природоохоронні, санітарно-оздоровчі, рекреаційні функції. Лісосмуги також важливі для захисту від пожеж та збільшенню урожайності сільськогосподарських культур. Зокрема, у літній період наявність лісосмуг сприяє більш ранньому дозріванню баштанних культур та збільшенню врожайності зернових.

Більшість лісових масивів зосереджена у північній частині області. Найпоширенішими видами дерев є дуб, липа, клен, ясен, акація, вишня, черешня, верба, сосна та інші. Є лісова рослинність і на півдні, у плавнях дельти Дунаю, хоч і не займає там значних площ. У її складі переважають різні види верб. Серед них найпоширеніші верба біла та верба ламка.

Ліси Одещини є могутнім фактором стабілізації навколишнього природного середовища, надійною складовою єдиної екологічної системи Одещини, запорукою захисту ґрунтів від вітрової та водної ерозії.

2.1.5. Водні ресурси

На території області нараховується близько 1 140 рік з притоками всіх порядків, понад 270 водойм місцевого значення (8 водосховищ, ставки та озера) та понад 790 водойм загальнодержавного значення (26 лиманів, 50 водосховищ, ставки та озера). Загальна площа водосховищ становить 3,0358 тис. га, лиманів - 96,2 тис. га. Основний обсяг річного стоку формується за межами області і його лівова частка приходиться на великі ріки – Дунай, Дністер і Південний Буг. Долини річок мають типово рівнинний характер. Виключення складає ділянка Південного Бугу при перетинанні кристалічних порід щита. До середніх рік відносяться: Кодима, Когільник, Кучурган, Тілігул, Чічкля, Ялпуг.

Усі малі ріки області маловодні, більшість з них улітку пересихають. Середньобагаторічний стік рік змінюється від 50 млн м³ на півночі до менш ніж 20 млн м³ на півдні і південно-заході області. Схили рік незначні, течія повільна.

Живлення рік в основному снігове: під час весняної повені проходить близько 80% річкового стоку.

Запаси поверхневих вод на території області розподіляються нерівномірно. Майже всю прісну воду Одещини дають річки Дунай – 40% та Дністер – 47%, довжиною 136 км (Дунай з притоками та рукавами) та Дністер з притокою Турунчук – 120 км. Фактично за умовами водозабезпеченості і водоспоживання, Одеську область розділяють на три регіони – північний, центральний та південний.⁶

Північний мікрорегіон охоплює територіальні громади Подільського та Березівського районів і є достатньо забезпеченим розвіданими запасами підземних вод. Водопостачання здійснюється з артезіанських свердловин, які здебільшого відповідають нормативним вимогам.

Центральний мікрорегіон - громади двох районів: Одеського та Роздільнянського. Характеризується здебільшого малопродуктивними артезіанськими свердловинами, з яких неможливо забезпечити усі потреби у кількості води. Водопостачання в даному регіоні здійснюється, зокрема, за допомогою водоочисних споруд "Дністер".

Географічно Південний мікрорегіон локалізований у міжріччі Дністра та Дунаю. Адміністративно ж включає територіальні громади Ізмаїльського, Болградського та Білгород-Дністровського районів та є найменш забезпеченим запасами води питної якості.

Загалом в області для забезпечення потреб населення використовуються близько 5 700 артезіанських свердловин та шахтних колодязів.

Загальні прогнозні ресурси підземних вод Одеської області становлять близько 736,70 тис. м³/добу. Із зазначеної кількості ресурсів, розвідані та затверджені експлуатаційні запаси підземних вод по 25 родовищах (загальною чисельністю - 38 ділянок) у кількості 486,71 тис. м³/добу. З розвіданих запасів використовується лише 45,6 тис. м³/добу або 9%. Таким чином, в області є значні перспективи розширення використання підземних вод, проте варто враховувати їх хімічні та фізичні показники, засоленість тощо.

Крім питних прісних підземних вод на території області розвідані та затверджені експлуатаційні запаси по 14 родовищах (22 ділянки) мінеральних вод у кількості 7,192 тис. м³/добу. Найбільші з них Одеське, Куяльницьке, Кароліно-Бугазьке,

⁶ Одеська обласна державна адміністрація, доступ за [посиланням](#)

Сергіївське, Чорноморське. Мінеральні води Одещини представлені переважно хлоридно-натрієвими водами та використовуються для лікувальних цілей і промислового розливу.

Найбільш відома лікувальна хлоридно-натрієва мінеральна вода "Куяльник", видобуток якої ведеться в межах Одеського промвузла. Столові слабомінералізовані води видобуваються в містах Ізмаїл, Балта, Білгород-Дністровський, селищі Окни та інших. Дані ресурси можуть бути використані для експорту в інші регіони.

2.1.6. РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Одеська область з поміж інших регіонів України виділяється своїм унікальним рекреаційним потенціалом (клімат, море, лікувальні грязі, мінеральні джерела, ропа лиманів і моря), біологічними ресурсами моря, лиманів, великих річок, цінними біосферними ресурсами, екосистемами та біоценозами.

Чорне море та лікувальні грязі лиманів створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини. Одеський курортний регіон один з найстаріших і найпопулярніших у нашій країні. Передумовами до розвитку тут курортної справи стали надзвичайно сприятливі природні фактори: вдале сполучення морського і степового клімату, велика кількість сонячних днів, зручне узбережжя, Чорне море, солоні водойми-лимани з цілющими грязями високої якості.

Санаторії Одеської області для проведення лікувальних процедур активно застосовують лікувальні мулові грязі та ропу, що видобуваються з місцевих лиманів (Куяльницький, Хаджибейський, Сухий, Шаболатський) та Тузловських солоних озер. Важливо розуміти стратегічний вектор використання цих ресурсів - реабілітація військових, ветеранів та ветеранок, цивільних, які постраждали від бойових дій.

На території Одеської області створено та функціонує 120 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 153 282 га, з них 16 об'єктів загальнодержавного значення та 104 об'єкти місцевого значення. На частку заповідного фонду припадає 4,4 % від загальної площі області. На сьогоднішній день ведуться підготовчі роботи по створенню ще 8-ми природно-заповідних територій, в т.ч. 7-ми заказників місцевого значення та загальнодержавного значення (національний природний парк "Куяльницький"). Це дозволить збільшити частку заповідних територій області до 5% та використовувати дані території для розвитку регіону.

Ключові висновки та вплив війни:

- Територія області характеризується обмеженими мінеральними ресурсами, в основному вони представлені будівельною сировиною місцевого значення. Важливим для розвитку регіону в майбутньому може стати видобуток вуглеводневої сировини;
- Земельні ресурси області досить значні, але в ґрунтовому покриві переважають ґрунти середньої якості та зростає явище деградації ґрунтів, що поступово зменшує площі сільськогосподарських угідь;
- Кліматичні ресурси Одещини досить сприятливі для ведення господарства та життєдіяльності, відпочинку людей завдяки вдалому поєднанню показників температури, опадів та погодних особливостей регіону;
- Територія області має досить низькі показники лісистості, лісові масиви переважно штучного походження, відіграють переважно природоохоронні та санітарні функції;
- Водними ресурсами область забезпечена нерівномірно, більшість населених пунктів на півдні області відчують нестачу питної води;
- Область характеризується унікальним рекреаційним потенціалом, який у поєднанні з лікувально–курортною інфраструктурою може стати одним з головних напрямків розвитку регіону після припинення військових дій.

2.2. ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН

Екологічний стан Одеського регіону характеризується сукупністю екологічних проблем різного характеру та масштабу і вимагає невідкладних заходів з їх вирішення. Серед основних екологічних викликів, які наразі постали на порядку денному, це: забруднення атмосферного повітря, забруднення ґрунтів та підземних вод стоками з сільськогосподарських угідь, підтоплення населених пунктів, забруднення морського узбережжя та акваторій промисловими стоками, каналізаційними матеріалами та нафтопродуктами. Ці проблеми завжди впливали на екологічну безпеку та стан рекреаційних об'єктів регіону, тому важливо, щоб реагування на стан довкілля не характеризувалося точковістю, було комплексним та систематичним.

Найбільш поширеною проблемою не тільки Одеської області, а й України в цілому є забруднення атмосферного повітря. Обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами зростають щороку. Основними забруднювачами атмосферного повітря в регіоні залишаються підприємства нафтопереробної, хімічної промисловості, з виробництва цементу та підприємства, які розподіляють газ, на них припадає майже 70% викидів всіх

шкідливих речовин⁷. Що стосується рівня викиду забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення на одну особу, то даний індикатор має позитивне значення, та становить 13,9 кг в Одеській області, у порівнянні із показником в цілому по країні із значенням у 58,5 кг на 1 особу.

Ще більшою проблемою в регіоні є надходження шкідливих речовин в атмосферу від автотранспорту. Ці викиди домінують над викидами від стаціонарних джерел, і становлять 81% від загальної кількості забруднюючих речовин, що надходять в повітря. Водночас, забруднення атмосферного повітря в Одеській області є територіально розосередженими: найвищі показники забруднення спостерігаються у містах та вздовж автомагістралей. Майже 42% загальної кількості викинутих забруднюючих речовин від транспорту припадає на місто Одесу, відповідно - забрудненість повітря тут перевищує гранично допустимі рівні у п'ять-сім разів. Таке середовище є сприятливим для розвитку у населення низки хвороб, пов'язаних із дихальними шляхами, шкірою, слизовими оболонками, органами зору і нюху, імунною системою.

Основними джерелами забруднення ґрунтів області є викиди промислових підприємств, накопичення на територіях міст у промислових зонах неутилізованих відходів, незадовільно функціонуючі системи санітарної очистки. Складною проблемою, як і раніше, є зберігання добрив і пестицидів. Втрати добрив при зберіганні сягають 20-30%. Особливу небезпеку у зв'язку з порушенням правил зберігання являють собою склади непридатних і заборонених для використання пестицидів і агрохімікатів, яких накопичено в області понад 800 т. В даний час проблемою є також підвищений вміст міді, марганцю та кобальту в ґрунтах.

У 2021 році було розпочато ліквідацію складів з отрутохімікатами, планувалось утилізувати 52 т їх залишків⁸. Але проєкт зупинився і на даний момент вміст складів продовжує отруювати ґрунти та підземні води. Для зниження такого негативного впливу необхідно хоча б перевантажити отрутохімікати у герметичні ємності та залучати міжнародні екологічні організації для їх ліквідації. Для цього варто використати досвід інших регіонів України, які вже реалізовували такі програми.

Накопичення у ґрунтах різноманітних шкідливих речовин у поєднанні з надмірною розораністю та зменшенням вмісту гумусу (кожні 5 років ґрунти регіону втрачають 0,4-0,5% гумусу), поступово зменшує їх родючість, а отже

⁷ Одеська обласна рада, доступ за [посиланням](#)

⁸ Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2021 році, доступ за [посиланням](#)

потенціал для розвитку рослинництва Одещини⁹. Для області необхідно розробити і впровадити власну програму відновлення ґрунтового покриву, яка б враховувала оптимальні для даної території сівозміни та запровадити сучасні методи обробки ґрунту.

Характерною проблемною як для Одеського регіону, так і для всієї України є забруднення навколишнього середовища побутовими відходами. Відповідно до вимог Національної стратегії управління відходами до 2030 року в Україні, 65% відходів має спрямовуватись на переробку (для країн ЄС цей показник становить 90%), проте наразі, для Одеської області характерним є те, що 68% утворених побутових відходів захоронюються на сміттєзвалищах. Високий рівень продукування відходів та низькі показники їх переробки / використання як вторинної сировини призводять до того, що в Одеській області щороку збільшуються площі та об'єми нагромаджених відходів на сміттєзвалищах.

Великою проблемою в області вже десятки років є підтоплення населених пунктів та сільськогосподарських угідь. Спостерігається вона в різних районах і має різні причини. Так, південні райони області періодично страждають від повеневих та паводкових вод Дунаю та Дністра. В окремі роки доводилось проводити евакуаційні заходи для сотень людей. Тому для ефективного використання даних територій в майбутньому необхідно створити надійну систему моніторингу та захисту від затоплень. Якщо не приділити даному питанню увагу вже сьогодні, то кілька потужних паводків можуть пошкодити не лише приватні господарства, а й портові комплекси Дунаю та Дністра, знищити унікальні заповідні території та рекреаційні зони.

Місто Одеса також періодично затоплюється під час сильних дощів, оскільки каналізаційна система не має достатньої пропускної спроможності. Питання про те, куди направляти міську каналізацію, виникло в місцевої влади ще наприкінці XIX сторіччя. З того часу кілька разів проводилась реконструкція всієї системи, але і сьогодні частина нечистот з окремих районів міста під час злив потрапляє на вулиці та виноситься на пляжі Одеси. Місця аварійних випусків зливової каналізації розміщені на найпопулярніших пляжах міста: Ланжерон, Аркадія, Чайка, Золотий берег. Саме їх і змушена зачиняти влада після кожної великої зливи, оскільки вода забруднюється фекаліями і стає джерелом різноманітних інфекцій^{10,11}. Ситуація ускладнюється ще й тим, що до дощової води часто додаються неочищені стічні води міської каналізації. Морська вода поблизу обласного центру часто має також великий вміст азоту та фосфору, що власне і свідчить про надходження органіки – неочищених стічних вод. А це спричинює

⁹ Одеська обласна державна адміністрація, доступ за [посиланням](#)

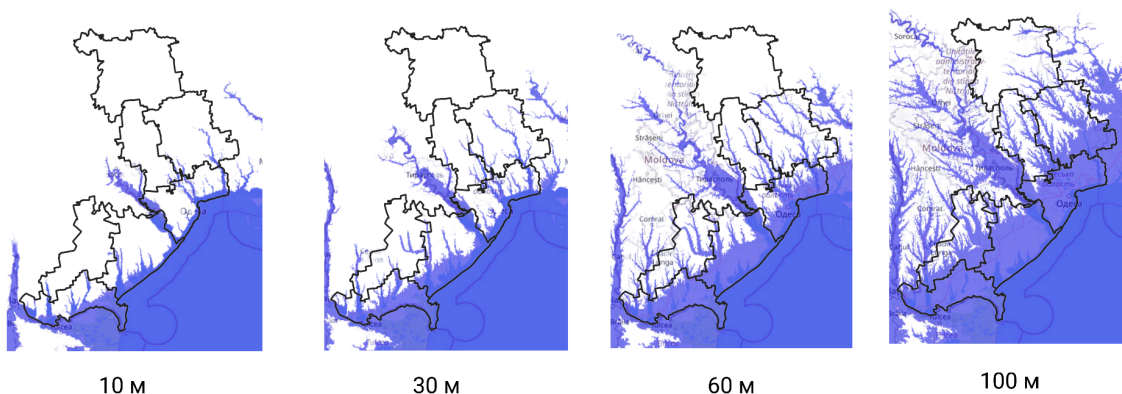
¹⁰ Подобиці, доступ за [посиланням](#)

¹¹ Слово і Діло, доступ за [посиланням](#)

наступну проблему - цвітіння води. Водночас, зазначена проблема характерна і для інших міст та селищ Одещини (наприклад Затоки, Сергіївки), що ставить під загрозу і здоров'я місцевих жителів і привабливість курортного узбережжя.

В останні роки через глобальні зміни клімату, кількість потужних злив на території Одеської області значно зросла. Також зросли показники кількості опадів, що випадають за короткий період (година, доба). Як наслідок – затоплення окремих ділянок міста, будинків, паркінгів тощо. Водночас, спостерігається загальносвітова тенденція підвищення температурного режиму, а отже - поступового танення льодовиків та підвищення рівня води світового океану. В цьому контексті, Одеська область у довгостроковій перспективі має невтішні прогнози - вже цього сторіччя є ймовірність втратити значну частину території Одеської області, як власне і саму Одесу¹².

Рисунок 2.4. Прогнозовані території підтоплення Одеської області через підвищення рівня світового океану на 10, 30, 60 та 100 метрів

Джерело: Floodmap

Портові комплекси Одеської області періодично потерпають також від забруднення акваторій та берегової лінії нафтопродуктами, які виливаються при пошкодженні суден. Для швидкої локалізації забруднення та ліквідації наслідків аварій до цілодобового чергування залучаються працівники муніципальної рятувальної служби¹³. Але часто відсутність необхідного обладнання та відсутність юридичної взаємодії з власниками суден не дає змоги вчасно ліквідувати наслідки пошкодження. І берегова лінія на кілька днів, або й місяців стає не придатною для використання, спостерігається загибель морських організмів тощо. Оскільки порти Одеси та області є важливими для господарства і в перспективі будуть розширюватись, то необхідно зосередити

¹² Мапа затоплення територій при підвищенні рівня світового океану, доступ за [посиланням](#)

¹³ Адміністрація морських портів України, доступ за [посиланням](#)

зусилля для запобігання таким аваріям та створити сучасну професійну службу для ліквідації їх наслідків¹⁴.

З початку повномасштабного вторгнення, екологічна ситуація в Одеському регіоні значно погіршилась та отримала, на жаль, нові джерела забруднень. Так, з кінця лютого 2022 року територія області зазнає постійних ракетних атак та ударів безпілотних об'єктів, що не лише є небезпечними для людей, а й спричиняють забруднення території мастилом та важкими металами, викликають ушкодження господарських об'єктів, знищення пам'яток архітектури та природи. Станом на 09.11.2023 рік понад 25 ділянок офіційно вважаються забрудненими, на яких вже виявлені або ймовірно знаходяться вибухонебезпечні предмети, та ступінь загрози від них згідно наявної у ДСНС інформації (похибка локалізації становить до 30 м).

Значного негативного впливу зазнало також навколишнє середовище регіону після руйнування дамби Каховської ГЕС. Одразу після її підриву, до узбережжя Одещини течією прибивало сміття, серед якого були і трупи тварин та міни, які окупанти раніше встановлювали на березі Дніпра. Всі вони несли потенційну загрозу людям, тому пляжі відразу ж закрили для відвідувачів. До цього часу ця проблема не вирішена, тому що навіть щоденне обстеження берегу та прибережних вод не дає гарантій мінімальної безпеки¹⁵. Також у воді був зафіксований значний вміст заліза. У воді на Одеських пляжах він перевищував норму у 3-9 разів.

Крім вибухових речовин, бруду та трупів тварин проблему для Одещини становила власне і сама річкова вода. Надходження її в такій кількості передбачало швидке зниження солоності прибережних вод. Так, через п'ять днів після теракту, солоність води поблизу Одеси була втричі нижчою за норму. Це означало катастрофу для місцевих біогеоценозів, оскільки більшість морських видів не змогли в такому надзвичайно швидкому режимі адаптуватись до опріснення води. Так, наприклад, зникла популяція мідій, різко зменшилась кількість риб¹⁶. Проте до кінця червня ситуація трохи покращилась, а вже в серпні морська вода поблизу Одеси самоочистилась: відновилась солоність води, зменшився вміст заліза та завислих часток у воді, повернулись риби та молюски. Таким чином, найбільшу небезпеку на даний момент на морському узбережжі становлять саме вибухонебезпечні речовини.

Ключові висновки та вплив війни:

¹⁴ Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу, доступ за [посиланням](#)

¹⁵ Держприкордонслужба, доступ за [посиланням](#)

¹⁶ Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу, доступ за [посиланням](#)

- Територія Одеської області характеризується наявністю значної кількості екологічних проблем регіонального та локального рівня. Ядро виникнення яких, здебільшого пов'язане з високим навантаженням на територію та надмірним використанням ресурсів;
- Регіон постійно страждає від військових дій, головні загрози яких спостерігаються саме в поширенні мінно – вибухових пристроїв на узбережжі;
- Забруднення регіону характеризується територіальною концентрацією навколо обласного центру. Відтак, особливу увагу з точки зору вирішення екологічних проблем вимагає саме місто Одеса, оскільки рівень забруднення (з різних джерел) тут є найвищим в області;
- Нехтування екологічними проблемами регіону вже через кілька років може обернутись локальними екологічними катастрофами. Тому, розробка та впровадження ефективних очисних технологій, модернізація інфраструктури, зміцнення контролю за дотриманням екологічних норм - усе це може сприяти подоланню наявних екологічних проблем в області та формувати передумови до мінімізації виникнення нових екологічних проблем, а відтак - загальному покращенню якості навколишнього середовища.

3. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Людський капітал Одеської області варто розглядати як важливий ресурс для розвитку регіону. Характеризуючи сучасний рівень людського капіталу, необхідно враховувати наступні елементи: демографічну ситуацію, ситуацію на ринку праці, сферу освіти, охорони здоров'я, культури, фізичного спорту. Сфери досліджуються в двох аспектах: сучасний стан та зміна тенденцій. Оцінка людського капіталу в розрізі Одеського регіону дає змогу виявити основні проблеми та визначити перспективи розвитку.

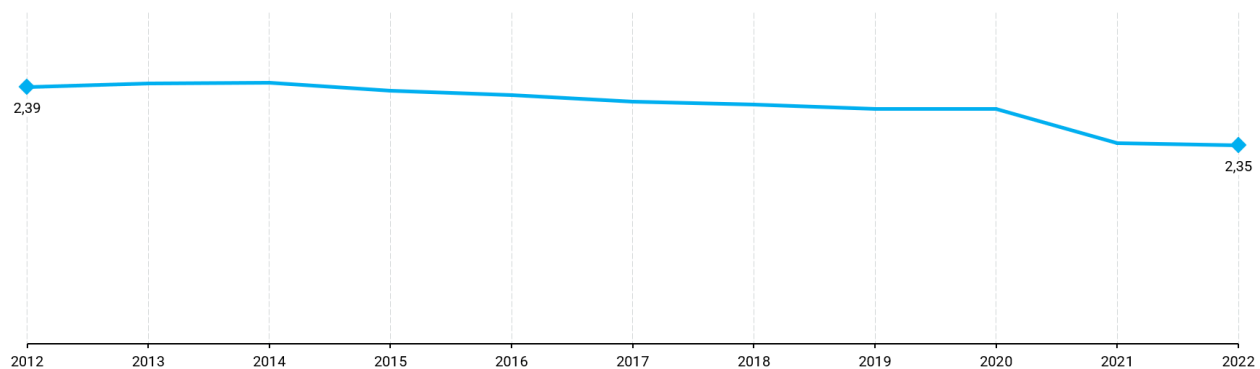
3.1. ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

3.1.1. ДЕМОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Станом на 01.01.2023 року населення Одеської області налічує 2,4 млн осіб, що становить 5,6% від загальної чисельності населення України.

Характерною рисою сучасної демографічної ситуації Одеської області, як і в цілому України, є подальше поглиблення процесу депопуляції за рахунок двох складових: загального від'ємного природного приросту та старіння населення.

Рисунок 3.1. Динаміка чисельності населення Одеської області, млн осіб, 2012-2022 рр.

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

Оцінюючи ситуацію зі зменшенням загальної чисельності населення за 2012-2022 рр., скорочення чисельності наявного населення відбувається через існування переважно двох негативних тенденцій:

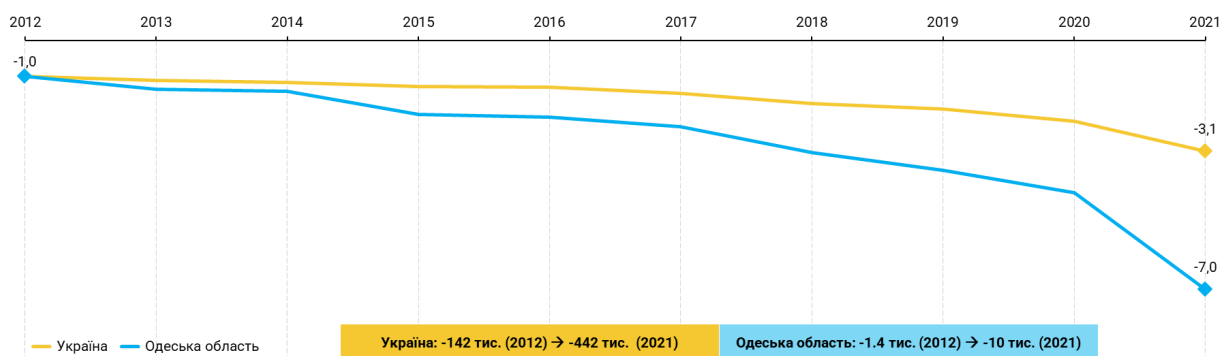
- погіршення природного руху населення;
- зменшення механічного руху населення.

До головних демографічних процесів, які забезпечують природний рух населення, належать народжуваність, смертність.

У 2021 році у період пандемії різко зросла смертність населення через COVID-19. Станом на лютий 2021 року, Одеська область була регіоном з найбільшою кількістю виявлених інфікованих COVID-19¹⁷.

Для природного приросту як України так і Одеської області характерним є від'ємні значення показника, починаючи з 1991 року. Для Одеської області спостерігається декілька хвиль стрімкого зниження природного приросту в окремі роки, 1994-2007 роки та у 2019-2023 роках.

Рисунок 3.2. Індекс природного руху населення України та Одеської області тис. осіб, 2012-2021 рр.

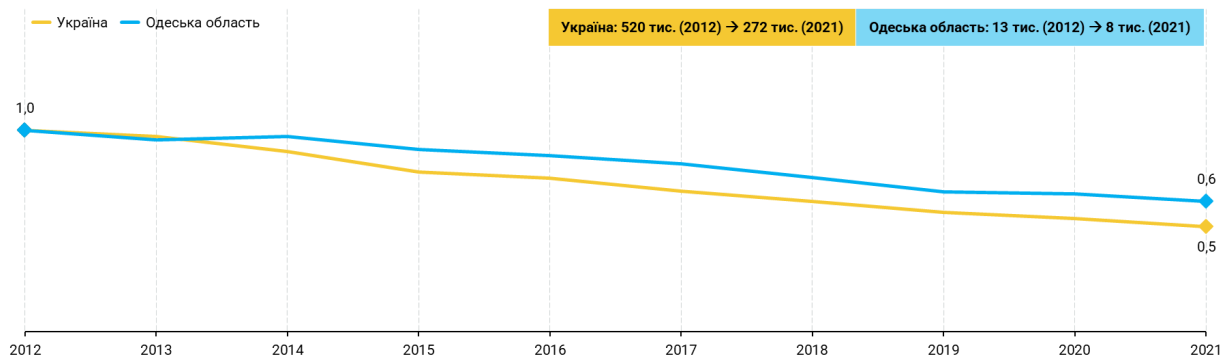

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області, Державна служба статистики України

Від'ємний природний приріст формується на рахунок перевищення показників смертності над народжуваністю. Кожного року кількість померлих перевищує кількість народжених в середньому на 9 тис. осіб.

Рисунок 3.3. Динаміка показника смертності населення Україна та Одеська область тис. осіб, 2012-2021 рр.

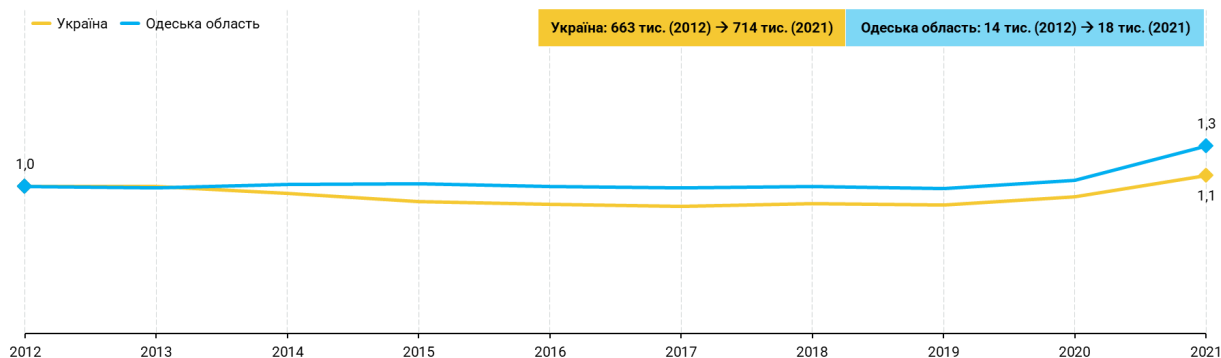
¹⁷Мапа підтверджених випадків захворювання на COVID-19 в Україні, доступ за [посиланням](#)

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області, Державна служба статистики України

Народжуваність та смертність в Україні та Одеській області мають однакову тенденцію. Проте різниця між показниками народжуваності та смертності Одеської області є не такою великою, як по Україні починаючи з 2012 року.

Рисунок 3.4. Динаміка показника народжуваності населення Україна та Одеська область тис. осіб, 2012-2021 рр.

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області, Державна служба статистики України

Розглянемо основні причини високої смертності та низький показник народжуваності.

Основними причинами високої смертності серед населення є:

- вагома частка осіб старшого віку, вище 65 років (16%). Для населення області характерною є тенденція старіння населення. За оцінкою ООН, якщо частка осіб старше 65 років перевищує 7% - це ознака старіння населення;

- захворюваність. Найпоширеніші причини смертності - це хвороби системи кровообігу, що становлять 64% від усіх причин смертності у 2022 році.

Низька народжуваність спричинена такими факторами як: збільшення віку при першій народжуваності, соціально-економічні труднощі, зростання участі жінок у суспільному житті, зміна інституту сім'ї.

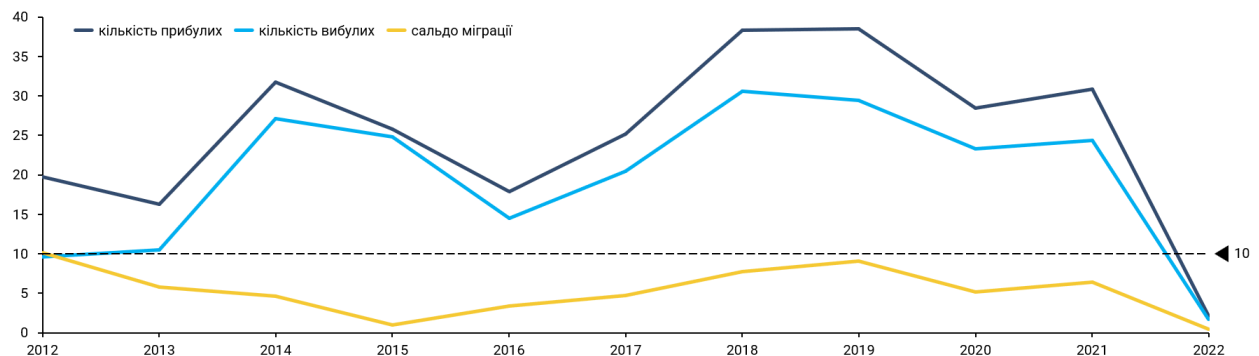
Відбувається зміщення народжень на порівняно старший репродуктивний вік жінок, коефіцієнт народжуваності за віком матері змінився з 20-24 років до 25-29 років. Тобто відбувся так званий процес "постарішання" материнства.

Поєднання економічних факторів та соціокультурних змін суттєво впливає на загальний рівень народжуваності.

Наступним компонентом, що впливає на чисельність населення регіону є механічний рух. Кількість вибулих та прибулих формує сальдо міграції.

Незважаючи на загальнодержавну тенденцію від'ємного міграційного приросту, для Одеської області характерне позитивне сальдо міграції, у період 2012-2022 років. Важливо зазначити, що воно суттєво не впливає на загальну чисельність населення. Позитивна динаміка в першу чергу пояснюється вигідним прикордонним та приморським розташуванням, відповідно розвитком торгівлі та активізацією ринків праці в головних містах.

Рисунок 3.5. Динаміка механічного приросту населення, тис. осіб, 2012-2022 рр.

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

До початку повномасштабного вторгнення на Одещині сформувалися мігрантські національні діаспори, які є зонами притягання іммігрантів. За кількістю зареєстрованих іноземних громадян Одеська область входила у Топ-5 лідерів після м. Києва й Харківської області. Зараз, сталі міграційні зв'язки між країнами-донорами та Одеською областю реципієнтом - розірвані.

З початку російської агресії іноземних громадян, яких притягала Одеська область замінили внутрішньо переміщені особи, кількість яких також впливає на структуру механічного приросту. На 01.01.2023 по Одеській області в Єдиній базі внутрішньо переміщених осіб обліковувалось 224 336 осіб¹⁸. При тому, що значна частина це переміщене населення з початком повномасштабного вторгнення.

Відповідно до соціологічного опитування, рівень достатку родин ВПО порівняно з середнім показником рівня достатку жителів Одеської області має не настільки суттєві відмінності. 5% опитаних як ВПО, так і інших мешканців мають дуже низький рівень достатку. 27% опитаних ВПО відповіли, що достаток їх родини є низьким. На противагу середньому показнику по області, 26%. Серед опитаних, як ВПО, так і інших мешканців, найбільший відсоток представляють родини з середнім рівнем доходів, і цей відсоток складає 35%. Існує чітка тенденція зменшення відсотку серед родин з високим та дуже високим рівнем доходів, як серед ВПО, так і середнього показника по області.

Загалом, серед респондентів, які не є ВПО, 83% позитивно ставляться до ВПО (ще 14% говорять про нейтральне ставлення і лише 2% говорять про негативне ставлення). Водночас 74% ВПО відповіли, що на їх думку не-ВПО ставляться до них позитивно (ще 22% відчують нейтральне ставлення, а 1% відчують негативне ставлення).

Збільшення чисельності ВПО збільшує навантаження на житлову, транспортну, соціальну та адміністративну інфраструктуру. Крім того, значна частина ВПО не повернуться у місця, де вони проживали до початку повномасштабного вторгнення, або використовують область як тимчасове місце проживання до еміграції закордон. Чим довше вони проживатимуть на території Одеської області, тим більше зменшуються їх соціальні зв'язки з попереднім регіоном проживання, що робить їх повернення додому менш ймовірним. Це означає, що вони потребуватимуть довгострокового доступного житла та робочих місць у районах, які їх прийняли. Результати соціологічного опитування показали, що серед найважливіших потреб ВПО зазначають допомогу з наданням житла (відповідно 46% серед опитаних ВПО), надання пільг для освіти дітей (35%), перекваліфікацію та допомогу з працевлаштуванням (37%), надання гуманітарної допомоги (28%).

Міграція українців за кордон посилилась з початку повномасштабного вторгнення і не дозволяє повною мірою реалізувати потенціал людського капіталу. Серед емігрантів переважають жінки та діти. Міграційний відтік веде до старіння населення, а це в свою чергу впливає на підвищення смертності.

¹⁸ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрямки розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

Оскільки у віковій структурі все більше переважає населення старше 65 років. А рівень смертності населення старшого віку завжди вище в порівнянні з молодим.

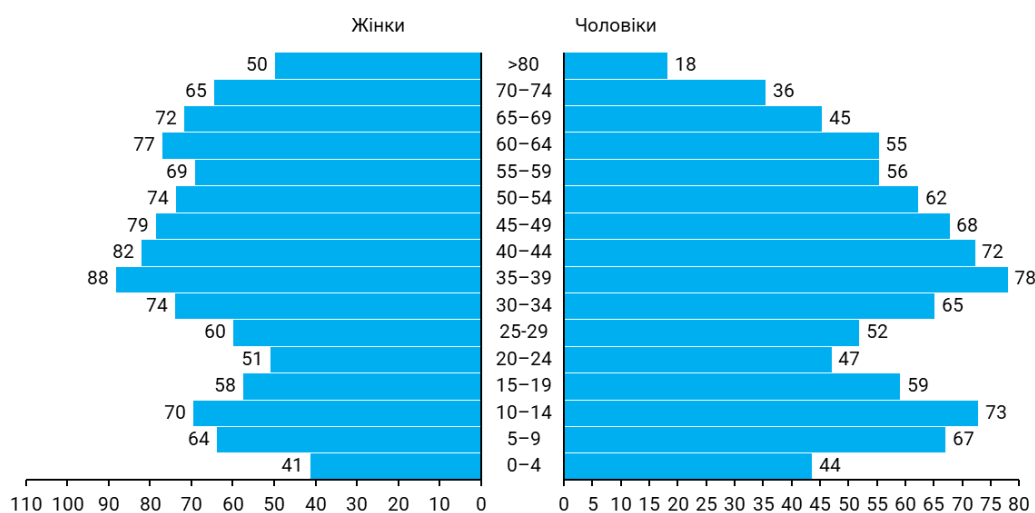
Поступове скорочення наявного населення, коливання показників народжуваності та смертності, стрімке скорочення міграційного приросту вплинуло на показник щільності наявного населення, який з 2012 року поступово зменшується.

Зміни, що відбуваються з природним та механічним рухом населення, поступово спричиняють і зміни вікового складу. Статеві-вікова структура є відносно сприятливою у найближчі 10 років. Перевищення частки осіб старшого віку на протигагу молодшого свідчить про старіння населення. Незважаючи на те, що наразі статеві-вікова піраміда є відносно сприятливою, сильна деформованість наявної вікової структури протягом наступних 20 років буде суттєво впливати на ринок праці.

Вікова структура визначає демографічне навантаження. Станом на 01 січня 2022 року кількість осіб непрацездатного віку на 1000 працездатного становила 507 осіб.

Аналіз сучасної демографічної ситуації в області, а також динаміки останніх років свідчить про наявність глибокої демографічної кризи, яка буде лише посилюватись.

Рисунок 3.6. Статеві-вікова структура Одеської області, тис. осіб, 2023 р.

Джерело: Національна служба здоров'я України

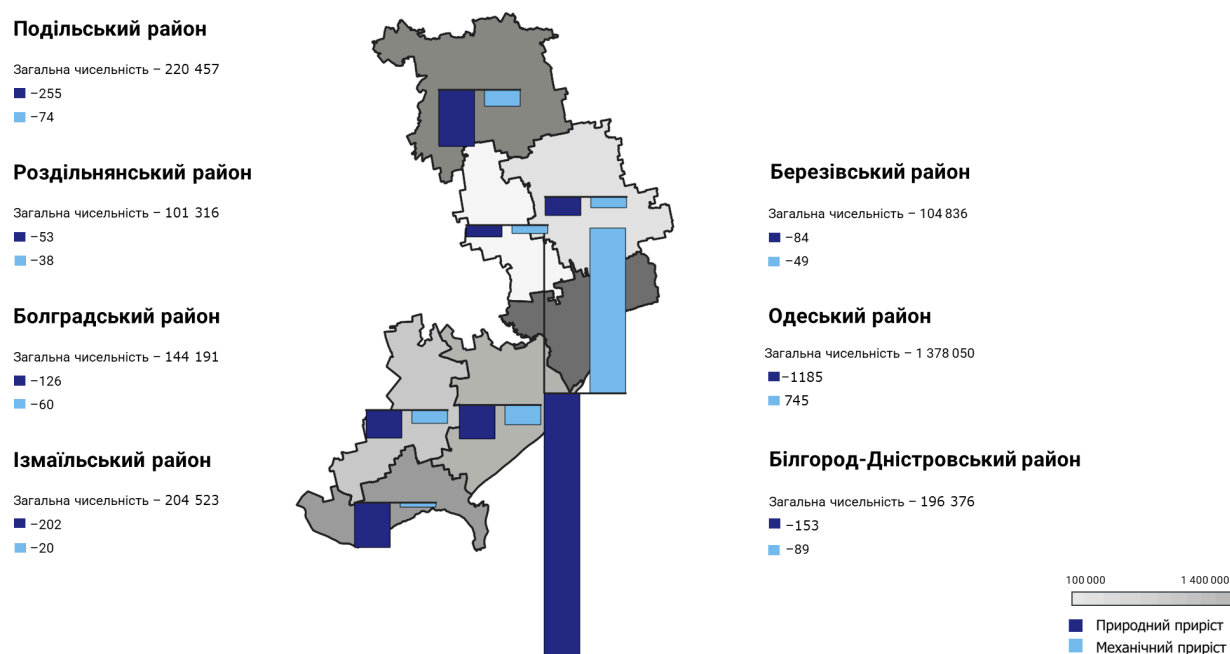
3.1.2. Просторовий аналіз

На території Одеської області загальна чисельність населення розміщена вкрай нерівномірно. 58% населення Одеської області сконцентровано переважно у одному адміністративному районі, що одночасно виступає головним районом економічної активності - Одеському. Це спричиняє регіональні диспропорції, різний попит та пропозицію на ринку праці.

За рівнем урбанізації область майже відповідає середньому показнику рівня урбанізації по Україні. Так, 67% населення сконцентровано у міських населених пунктах.

Співвідношення міського/сільського населення не є однаковим. Регіон характеризується значними диспропорціями рівня урбанізації по районах, ідентична ситуація з щільністю населення: найбільше заселеними є приморські райони, найменш північна частина області.

Рисунок 3.7. Демографічна ситуація в Одеській області, 2022 рік

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

Ці тенденції лише посилюються внутрішньою та зовнішньою міграцією, що формує просторові відмінності механічного приросту.

Аналіз міграційного сальдо дає змогу оцінити соціально-економічний баланс. Більшість районів Одеської області мають від'ємне сальдо міграційного приросту, особливо ситуація з відтоком населення погіршується у сільській місцевості. Результати соціологічного опитування показали існуючі міграційні настрої мешканців. 8% респондентів скоріше або безумовно збираються переїхати в інший населений пункт (серед молоді 18-29 років цей показник вищий вдвічі – 15%). При цьому серед тих, хто хоче переїхати, 54% планують переїхати в межах України, серед яких, у свою чергу, 36% планують переміщення в межах Одеської області. Серед основних причин, які зазначають респонденти: відсутність перспектив у громадах, безпекова ситуація та питання працевлаштування.

Додатне сальдо міграції зберігається лише в Одеському районі, який є точкою притягання робочої сили та лідером за середньою заробітною платою. Фактично, загальне додатне сальдо міграції області вирівнюється за рахунок Одеського району. Для Одеського району характерним є маятникові міграції. За результатами соціологічного опитування, серед мешканців Одеського району 86% відвідували м. Одеса. Причому 28% щодня або майже щодня їздять до м. Одеса.

Причиною маятничової міграції для мешканців Одеського району є робота (47% опитаних їздили саме з цією метою), купівля продовольчих товарів (30%), лікування (30%) і власне дозвілля (24%). Натомість мешканці м. Одеса як причиною поїздок до сусідніх громад зазначають відвідування родичів (53%), робота (39%) і власне дозвілля (33%).

Переміщення великої кількості населення створює нові виклики та збільшує вже наявні — як для міських територій, зокрема для м. Одеса так і для сільської місцевості, з яких переважно відбувається відтік людей. У районах прибуття населення збільшується навантаження на існуючу інфраструктуру, змінюється попит на ринку праці. При цьому, райони вибуття населення стикаються з проблемами все більш слабого регіонального ринку праці, збільшенням видатків на утримання об'єктів соціальної інфраструктури при зменшенні попиту на них.

Зростає внутрішня міграція й одночасно змінює свій характер. Поглиблюється тенденція зростання міграційний потоків до міських центрів. Частка прибулих в міста до загальної кількості досягає в середньому 71%, відповідно в сільській місцевості 29%. Частка вибулих в містах до загальної кількості досягає в середньому 64%, відповідно в сільській місцевості 36%. Тобто окрім міграції з сільської місцевості до міст відбувається внутрішня міграція між одними містами в інших. Територіальна диференціація міграційного руху зазнала змін: серед

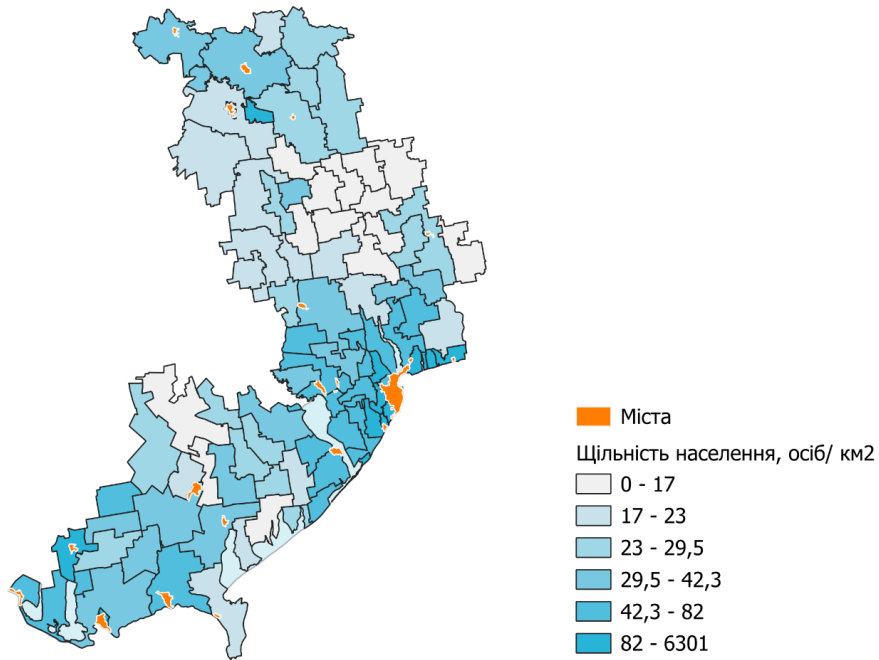
важливих субцентрів-міст, які раніше притягали населення: Білгород-Дністровський, Біляївка, Чорноморськ, Южне залишився лише єдиний обласний центр - м. Одеса з прилеглим районом. Про це свідчать дані міграційного приросту населення по районах у 2022 році.

Частка внутрішньої міграції всередині області становить 91%, і лише 9% припадає на міждержавну міграцію. З цього виходить, що кількість населення в містах скорочується не так стрімко лише через міграційні потоки до них. Ситуація в селах набагато гірша. Там спостерігається не тільки від'ємний природний приріст, а і відсутність механічного приросту, який би міг частково нівелювати від'ємні показники природного приросту.

За аналізом просторового розподілу внутрішньо переміщених осіб в Одеському регіоні можливо визначити територіальні диспропорції їх розміщення. Що особливо актуально у контексті визначення людського капіталу області, їх впливу на приймаючі громади.

Природний та механічний рух впливають на показник щільності населення, для якого характерним є просторові відмінності. Найбільша щільність населення спостерігається у приморських територіях, включаючи найбільші міста на півночі та на південному-заході області. Найменша - у територіальних громадах Березівського району.

Рисунок 3.8. Щільність населення у розрізі територіальних громад Одеської області, 2022 р.

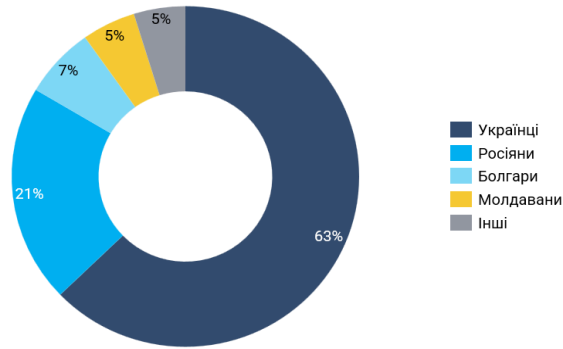
Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

У контексті Одеської області, це зумовлено впливом природного фактору - посушливістю центральних та північних частин, степової частини, історичним аспектом заселення у приморській смузі, впливом соціально-економічних факторів, активізації центрів торгівлі.

3.1.3. Етнічний склад населення

Розселення етносів по території Одеської області є вкрай нерівномірним. У регіоні проживають десятки різних етносів, але переважаючими у загальному співвідношенні є українці, росіяни, молдавани, болгари та гагаузи.

Рисунок 3.9. Етнічний склад населення Одеської області, 2001 р.

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області, дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р.

Поліетнічність Одеської області поступово наростає з північного сходу на південний захід. Представники різних етносів мають переважно компактне кластерне проживання. Придунайський регіон, особливо Буджак залишається найбільш етнічно різноманітний. Оскільки цей регіон розташовується у прикордонній смузі та є «етнічним коридором» міграційних шляхів за трьома основними напрямками – східному (з Євразії), північно-західному (зі східно-європейських лісостепових областей) та південно-західному (з Балкан).

Поліетнічність населення має свої наслідки. Через строкатий етнічний склад населення існує велика ймовірність зростання напруженості міжетнічних настроїв, особливо для Півдня Одеської області¹⁹. Зростання ризиків сепаратистських рухів, в основі яких лежить саме етнічний фактор, простежувалися у результатах парламентських виборів 2014 р. На округах №141-143 (місця компактного проживання болгарської, молдовської, гагаузької меншин) більшість отримали політичні партії проросійського спрямування.

Відповідно до результатів соціологічного опитування, більшість майже всіх категорій мешканців області підтримують вступ до організації НАТО. Єдина категорія, де більше тих, хто проти – російськомовні росіяни. Серед них 44% "за" вступ до НАТО, а "проти" – 50%. Серед інших етнічних меншин 58% підтримують вступ, а 34% – виступають проти.

Є велика проблема з формуванням локальної ідентичності у мешканців Одещини. Ситуація з поліетнічністю викликає додаткову потребу у навантаженні соціальної сфери: потрібно забезпечувати навчання представників етносів у школах, задовольняти їх культурні потреби.

¹⁹ Локальна ідентичність і міжетнічна взаємодія півдня Одеської області: проблеми та напрямки трансформації, доступ за [посиланням](#)

Зважаючи на це, до ареалів проживання етносів має бути прикута додаткова увага. Потрібно формувати локальну ідентичність, інтегрувати представників інших етносів до українського суспільного діалогу: через безкоштовні курси вивчення державної мови, дитячі садочки, спеціальні початкові курси для вивчення української мови.

Ключові висновки та вплив війни:

- Для демографічної ситуації, яка склалась на території Одеської області властиві: низький рівень народжуваності та високий смертності, від'ємний природний приріст населення (депопуляція), менша тривалість життя - порівняно з сучасними світовими стандартами. Висока смертність спровокована більшою мірою захворюваністю серед населення. Низька народжуваність спровокована економічними факторами, високою робочою активністю жінок, соціальними змінами;
- Існує тенденція до збільшення частки осіб старше 65 років. Відбувається зменшення частки молоді зумовлює старіння населення та зростання середнього віку населення області. А це у свою чергу обумовлює збільшення обсягів споживання суспільних ресурсів на соціальне забезпечення та соціальну інфраструктуру;
- Стимулювання збільшення середньої тривалості життя, і включення осіб старше 65 років до суспільного життя зможе частково нівелювати негативний вплив існуючої статеві-вікової структури;
- Природний та механічні рухи мають суттєвий вплив на структуру населення, зміну його статеві-вікового складу, а це у свою чергу впливає на трудовий потенціал області;
- Внутрішньо переміщені особи мають значний вплив на механічний приріст та приносять зміни в демографічній, економічній, та соціальній динаміці регіону;
- Одеська область - високоурбанізований регіон. Проте показник урбанізації населення говорить про нерівномірність розміщення населення по її території;
- Населення Одеської області є поліетнічним. Велика кількість проживаючих національностей сприяє мультикультурності, різноманітності та толерантності, а ще сприяє розвитку міжнаціональних відносин. Велика етнічна строкатість також може створювати виклики у взаєморозумінні та соціальній інтеграції. Етнічні групи можуть мати різні інтереси та погляди, що може призводити до конфліктів та напруженості в регіоні. До того ж, поліетнічний склад обумовлює збільшення видатків на соціальну сферу: освіту та культуру.

3.2. РИНОК ПРАЦІ

Аналіз демографічної ситуації показав, що демографічна база відтворення економічно активного населення, як і в цілому в Україні, звужується і це негативно відображається на ринку праці Одеської області. Регіональний ринок праці Одеської області формується за рахунок сукупності декількох факторів: географічного розташування регіону, його природно-ресурсного потенціалу, потенціалу економічно-активного населення та промислового освоєння території.

Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років становить 979,6 тис. осіб. Рівень зайнятості населення у віці 15 років і старше становив 50,2% населення відповідного віку, з нього у осіб віком 15–70 років – 56,5%²⁰. Це говорить про велику кількість економічно незайнятого населення, високий рівень безробіття й тіньову зайнятість.

Для ринку праці Одеської області характерна невідповідність попиту і пропозиції робочої сили, постійно відбувається перерозподіл працівників між видами діяльності.

Ринок праці області залежав від трьох сфер – промисловості, сільського господарства та сфери транспорту з акцентом на порти. Саме ці сфери забезпечувало зайнятість населення у 2021 році. У регіоні існує певна диспропорція щодо зайнятості населення протягом року, яка збереглася і зараз. Кількість робочих місць була проциклічною та залежала від притоку туристичних потоків в літній сезон, що спричиняє міграцію робочої сили до туристичних курортів області.

У 2023 році, до Топ - 5 видів галузей, де працює найбільша кількість зайнятого населення у віці 15-70 років, входять: торгівля та ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів - 25%, сільське та рибне господарство - 15%, транспорт та складське господарство - 10%, промисловість - 8%, освіта - 7%.

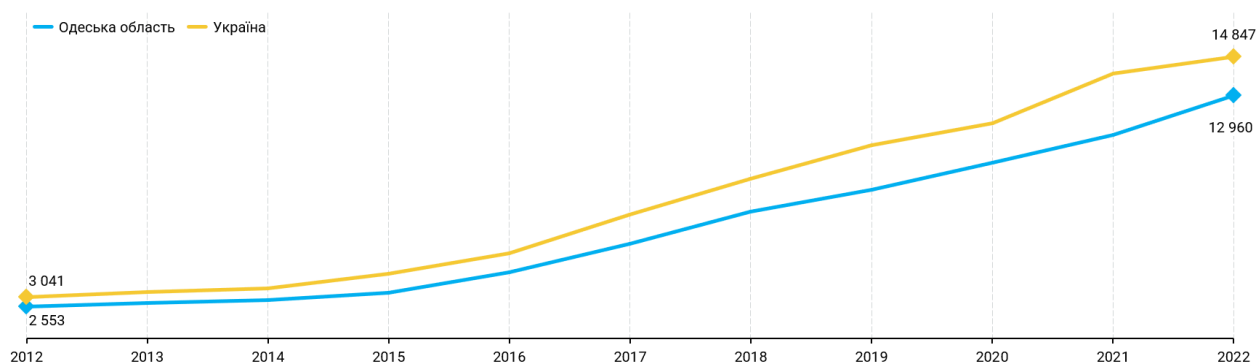
У територіальній структурі ринку праці Одеської області можна виділити ядро – м. Одесу та 4 субцентри – міста Южне, Білгород-Дністровський, Ізмаїл, Подільськ. Це пояснюється наступними фактами: саме ці райони є найбільш чисельними за кількістю населення, а відповідно у них сконцентрована значна кількість штатних працівників.

²⁰ Головне управління статистики в Одеській області, доступ за [посиланням](#)

Середня заробітна плата в Одеській області протягом досліджуваного періоду є меншою від середньої заробітної плати по Україні і становила 12 960 грн у 2022 році, тоді коли в Україні цей показник становив - 14 577 грн. Відхилення від середньої заробітної плати по Україні за 2022 рік становить 11%.

Динаміка зміни середньої заробітної плати по Одеській області та по Україні показує, що у 2022 році порівняно з 2012 роком зросла майже у 5 разів. В середньому щомісячна зарплата штатних працівників Одеського регіону змінювалася щорічно на 946 грн, або на 16,2%, тоді коли в середньому по Україні дане скорочення становило 16,9%. Різниця у середній заробітній платі Одеського регіону та показника по Україні була незначною до 2016 року.

Рисунок 3.10. Динаміка середньої заробітної плати у порівнянні Одеської області та України, грн, 2012-2022 рр.

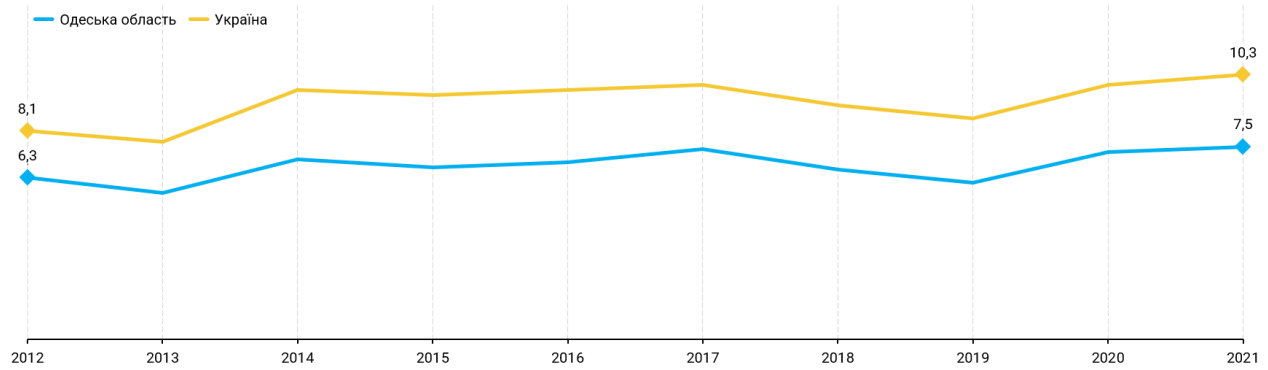

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області; Державна служба статистики України

Рівень зайнятості неформально зайнятого населення Одеської області поступово зростає та перевищує середній рівень по Україні. Збільшення масштабів неформальної зайнятості відбулося протягом 2020-2021 рр.

Рівень безробіття в області є традиційно нижчим за всеукраїнський показник, що говорить про більш стабільний регіональний ринок праці. Кількість зареєстрованих безробітних станом на 1 серпня 2023 року становить 17,8 тис. осіб. У просторовому співвідношенні за мікрорегіонами найбільша кількість безробітних зареєстрована у Південному мікрорегіоні.

Рисунок 3.11. Динаміка рівня безробіття в порівнянні Одеської області та України, %, 2012-2022 р.

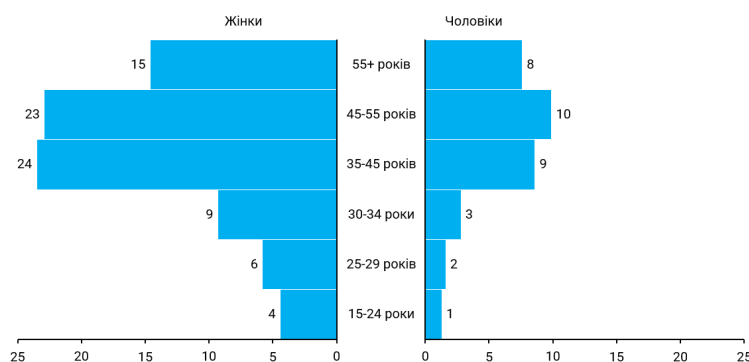

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області; Міністерство фінансів України

У структурі зареєстрованих безробітних на 2023 рік переважає частка жінок - 78% на противагу чоловіків 22%. Це пояснюється в першу чергу статево-віковою структурою та чисельним переважанню жінок, що провокує високу частку незайнятого населення жіночої статі, а також галузевою структурою ринку праці: спеціалізації регіону на сільському господарстві, промисловості та морегосподарського комплексу, де більшою мірою працевлаштована чоловіча частина населення.

Статево-вікова структура безробітних виглядає наступним чином. Найбільша частка безробітних у двох вікових когортах 35-45 років та 45-55 років одночасно для обох статей. При тому, що це найбільш продуктивний вік працездатного населення. Серед осіб старшого віку переважає частка безробітних жінок, на противагу чоловіків.

Рисунок 3.12. Статево-вікова структура безробітних в Одеській області, тис. Осіб 2022 р.

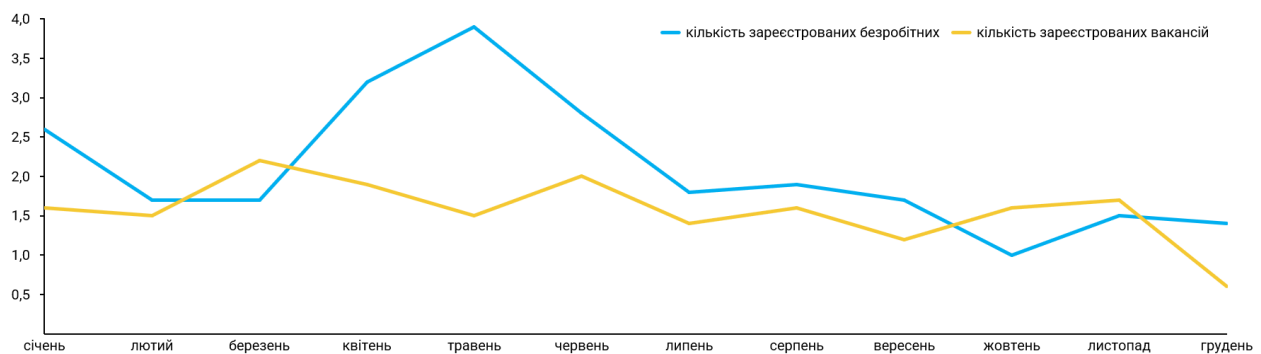
Джерело: Одеський обласний центр зайнятості

До повномасштабного вторгнення у розрізі років можна спостерігати еволюцію щомісячного падіння рівня безробіття у період початку туристичного сезону, який відіграв велику роль в економіці Причорноморського регіону.

Незважаючи на те, що початок туристичного сезону так і не почався з початку 2022 року - тенденція з падінням рівня безробіття незмінна. Безробіття зменшується в літню пору року в результаті тимчасової зайнятості населення в різних галузях, де зростає попит на тимчасову роботу. Серед галузей працевлаштування безробітних, найбільше працевлаштовано у сільському господарстві (25,2%), у сфері торгівлі (16,9%), що мають проциклічний характер активізації ринку зайнятості.

Суттєві відміни рівня безробіття й щодо ступеня урбанізованості території. Рівень зареєстрованого безробіття у віці 15-70 років у сільській місцевості становить 8% на противагу 6,9% у містах.

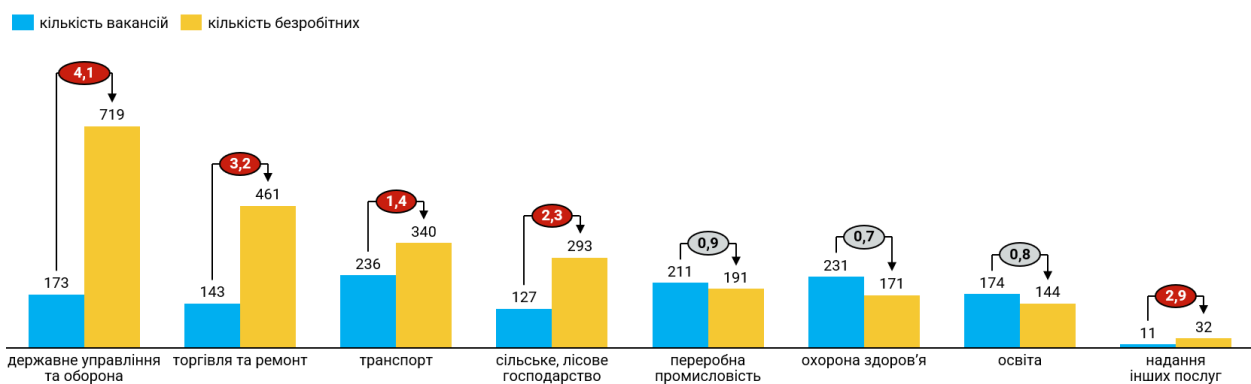
Рисунок 3.13. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних та кількості вакансій, тис. осіб, 2022 р.

Джерело: Одеський обласний центр зайнятості

Кількість безробітних на 1 вакансію у середньому становить 1,1 осіб, що майже покриває потребу у кількості робочих місць.

Рисунок 3.14. Кількість вакансій за видами економічної діяльності, од., 2022 р.

Джерело: Одеський обласний центр зайнятості

Проте майже повноцінне задоволення бажаючих працевлаштуватись у кількісних показниках фактичною не означає покращення ситуації. Оскільки структура безробітних за видами економічної діяльності та структурою вакансій серед роботодавців є кардинально різною.

Додатковою проблемою рівня безробіття є ряд бар'єрів та обмежень як під час пошуку роботи та працевлаштуванні, так і під час зайнятості та кар'єрного зростання. Недостатня кількість доступних робочих місць для осіб з інвалідністю, батьків дітей до 6 років та молоді, зокрема в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Диспропорції галузевого розподілу робочої сили, пов'язані із структурними перетвореннями економіки регіону. Не вистачає працівників за наступними галузями: транспорт, охорона здоров'я, переробна промисловість, освіта. Нестача саме цих кваліфікованих співробітників говорить про те, що можливі тенденції зовнішньої міграції працівників соціальної сфери, промисловості та транспорту. Найбільших труднощів з працевлаштуванням зазнають представники таких професій: продавці, виноградарі, кухарі, прибиральники, робітники з комплексного обслуговування сільськогосподарського виробництва, підсобні робітники.

Зі 189 професій, які затребувані на ринку праці спостерігається лише до 33-35 співпадінь серед професій, за якими сформоване регіональне замовлення.

У загальній структурі зареєстрованого безробітного населення станом на 01.09.2023 року Внутрішньо переміщені особи становлять лише 300 осіб, або 6,3% від загальної чисельності безробітних. Можливо припустити, що значна частина ВПО, яка обирала Одеську область як місце свого проживання у різні роки не є працевлаштованою. Особливо це стосується числа внутрішньо переміщених осіб (68%), які є хвилею вимушених переселенців в з початку повномасштабного вторгнення.

Ключові висновки та вплив війни:

- Зміна суспільно-географічного положення області, її ресурсного потенціалу (особливо працересурсного) обумовлює перетворення структури ринку праці;
- Ринок праці характеризується високою часткою незайнятого населення. У статеві-віковій структурі частка незайнятих жінок віком 35-55 років є найбільшою. Збільшення рівня безробіття створює більшу конкуренцію на ринку праці, що впливає на рівень оплати праці;
- У галузевій структурі зайнятості переважає сільське господарство та рибне господарство, торгівля та ремонт автотранспортних засобів та

мотоциклів, транспорт та складське господарство, промисловість. Структурні зрушення на ринку праці обумовлені зміною економічних та суспільних потреб, розходженням у попиті та пропозиції на робочу силу;

- Рівень неформальної зайнятості перевищує загальноукраїнське значення. При цьому спостерігається брак певних видів професій на ринку праці. До того ж, міграційна ситуація може лише посилити цю диспропорцію;
- Одеська область має сезонний характер зайнятості. Якщо раніше сфера сільського господарства та рекреаційна приваблювали значну кількість трудових мігрантів, то у контексті повномасштабного вторгнення сезонна зайнятість зумовлена сферою сільського господарства;
- Міграції населення спричинили попит на працівників певних сфер, зокрема соціальної. Додатково проблема постає у тому, що це висококваліфіковані кадри, які неможливо швидко замінити чи перекваліфікувати за короткий проміжок часу;
- В умовах структурних змін ринку праці спостерігається диспропорція між запитом на ринку праці і профілем безробітних за видами економічної діяльності та професійними групами. Найбільший попит на сфери, пов'язані з пристосуванням до воєнних умов. Серед зареєстрованих вакансій переважає транспорт, логістика, охорона здоров'я;
- Міграційний відтік населення змінює кількісні пропорції між попитом і пропозицією на робочу силу, що призводить до зростання дефіциту кваліфікованих кадрів певних галузей економіки. В Одеській області зареєстровано понад 200 тис. внутрішньо переміщених осіб, потенційного трудового ресурсу для залучення до ринку праці.

3.3. ОСВІТА

Галузь освіти є визначальною складовою, яка гарантує прогрес та нагромадження людського потенціалу. Від цього потенціалу значною мірою залежить конкурентоспроможність регіону та його позиція на державному рівні. Проаналізований спектр галузі освіти Одеської області охоплює дошкільну, загальну середню, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу освіту та освіту дорослих.

3.3.1. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

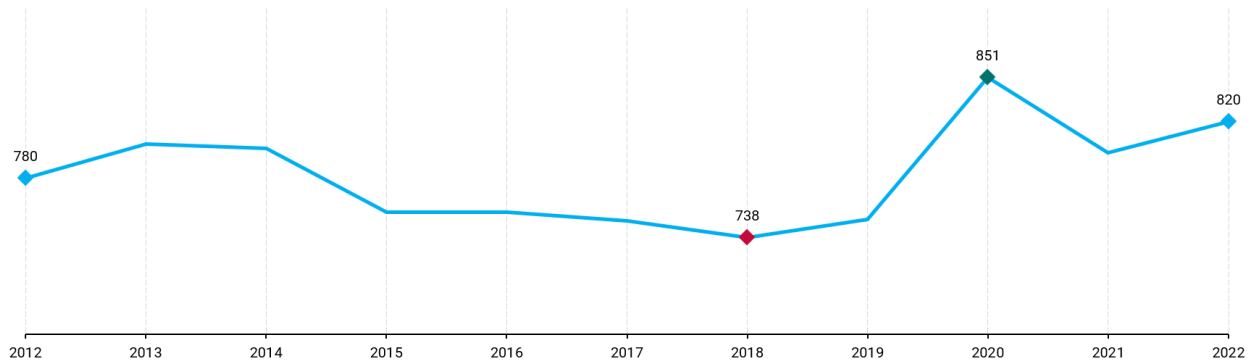
Дошкільну освіту варто розглядати як первинну ланку у системі освіти, стартові умови якої сильно впливають на подальші показники освітньої галузі.

Кількість закладів дошкільної освіти (ЗДО) в області становить 821 одиниць. Найбільша кількість закладів дошкільної освіти спостерігалась у 1995 році, відповідно через більшу чисельність населення та молодшу статеву-вікову структуру, де вікова когорта 0-6 років була вищою за показник 2023 року.

Протягом 2012-2022 року, кількість закладів дошкільної освіти змінювалась циклічно, що пов'язано в першу чергу з міграцією населення та зміною статево-вікової структури. Особливий тренд зменшення кількості садочків припадає на період початку військового конфлікту на Сході та анексією Криму (2014-2015 роки). Ці події посилили вже існуючу міграцію населення закордон та вплинули на віковий склад населення. За останні 10 років, кількість закладів дошкільної освіти збільшилась майже на 9,6% (від 780 у 2012 році, до 855 у 2022 році). В області підтримується ініціатива щодо провадження дошкільної освіти у закладах приватної форми власності. Упродовж 2021-2022 років видано ліцензії на провадження освітньої діяльності на рівні дошкільної освіти 15 суб'єктам господарювання.

Серед основних причин скорочення контингенту вихованців - зменшення кількості дитячого населення віком від 0 до 6 років. Так, за останні 5 років в області кількість осіб дитячого населення зменшилась майже на 25 тис. осіб.

Рисунок 3.15. Динаміка кількості закладів дошкільної освіти, од., 2012-2022 рр.

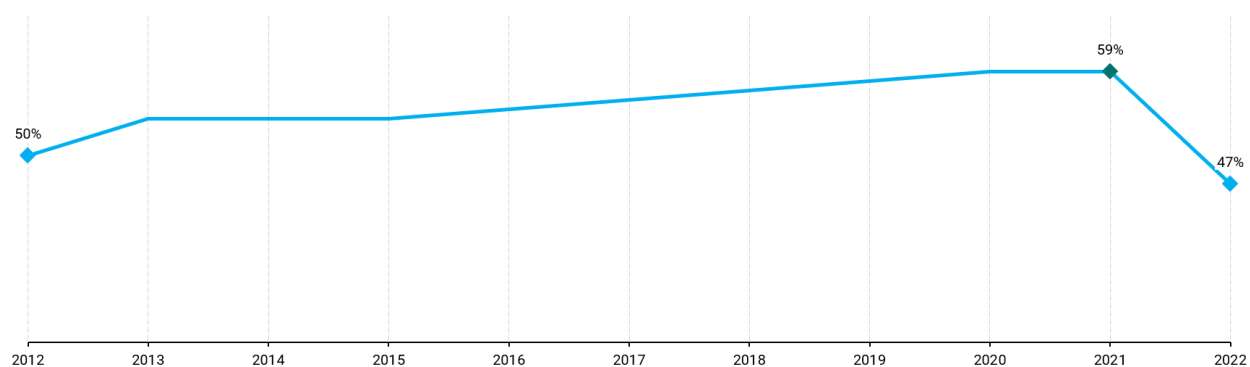

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

Територіальний розподіл ЗДО свідчить, що переважна їх більшість - майже 59%, сконцентровано у сільських населених пунктах, і 41% - у містах²¹. За формою власності переважає комунальна форма - 93,4%, частка закладів приватної власності становить 6,4%, державної - 0,2%. Переважна більшість приватних закладів локалізується у місті Одеса, що говорить про вищу платоспроможність населення.

Кількість здобувачів освіти у закладах дошкільної освіти становить понад 63 тис. дітей віком від 3 до 6 років. При цьому, проєктна потужність ЗДО у 1,1 раз більша за фактичну кількість дітей, які навчаються у садочках. Охоплення дітей дошкільною освітою є наростаючим з 2012 року, за винятком 2022 року, що спричинено війною.

Рисунок 3.16. Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, % до кількості дітей відповідного віку, 2012-2022 рр.

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

Частка дітей, які не відвідують ЗДО, зменшувалася, так, у 2012 році становила 50%, у 2021-му - 41%. Проте у 2022 році кількість дітей, які не охоплені дошкільною

²¹ Одеська обласна державна адміністрація, доступ за [посиланням](#)

освітою, зростає майже до 53%, перевищивши значення у 2012 році²². Це пов'язано з стрімкою міграцією жінок разом з дітьми закордон, кількість вихованців закладів освіти області, які перебувають за кордоном становить 8 888 осіб²³.

Лише 15,9% дітей з особливими освітніми потребами перебувають в інклюзивних групах у ЗДО. Це свідчить, що потреба у ЗДО в області для дітей з особливими освітніми потребами не задоволена повною мірою. На це впливає й кількість інклюзивних класів, інклюзивні групи мають 17,9% ЗДО.

Ще однією причиною малої охопленості дітей закладами дошкільної освіти в умовах повномасштабного вторгнення є питання безпеки учасників освітнього процесу. Додаткова причина зниження відсотка охоплення дітей дошкільною освітою є відсутність укриттів у ЗДО.

Кількість укриттів у закладах дошкільної освіти, враховуючи укриття інших суб'єктів господарювання, наразі становить 587 (враховуючи ЗСЦЗ – захисні споруди цивільного захисту (сховища та протирадіаційні укриття), зокрема швидкоспоруджувані; СПП – споруди подвійного призначення; НУ – найпростіші укриття)²⁴. 50% закладів дошкільної освіти взагалі не забезпечені укриттями різних типів через брак приміщень, де можливо їх облаштувати. Іншою проблемою є обмежена кількість дітей до 50 осіб, які одночасно можуть перебувати у підвальних приміщеннях при проєктній потужності до 300 осіб²⁵. Питання забезпечення укриттями вихованців стоїть достатньо гостро для відновлення навчального процесу. Ситуація із укриттями в дошкільній освіті на Одещині абсолютно різна, найкраще забезпечені міста укриттями, ніж сільські населені пункти.

До того ж, ситуація з ВПО вплинула й на заповненість ЗДО. Протягом 2022 року до закладів освіти області зараховано 1 706 вихованців та прибуло 37 вихователів з числа внутрішньо переміщених осіб.

Незважаючи на це, зростає попит до закладів дошкільної освіти. І він є неоднаковим у територіальному розподілі. Найбільший попит у місті Одеса, найменший у сільській місцевості. Масштаб проблеми дефіциту є більшим, якщо врахувати той факт, що за даними Державної служби статистики в Одеській області на початок 2022 року лише 47% дітей було охоплено ЗДО.

²² Головне управління статистики в Одеській області, доступ за [посиланням](#)

²³ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрямки розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

²⁴ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрямки розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

²⁵ Суспільне новини, доступ за [посиланням](#)

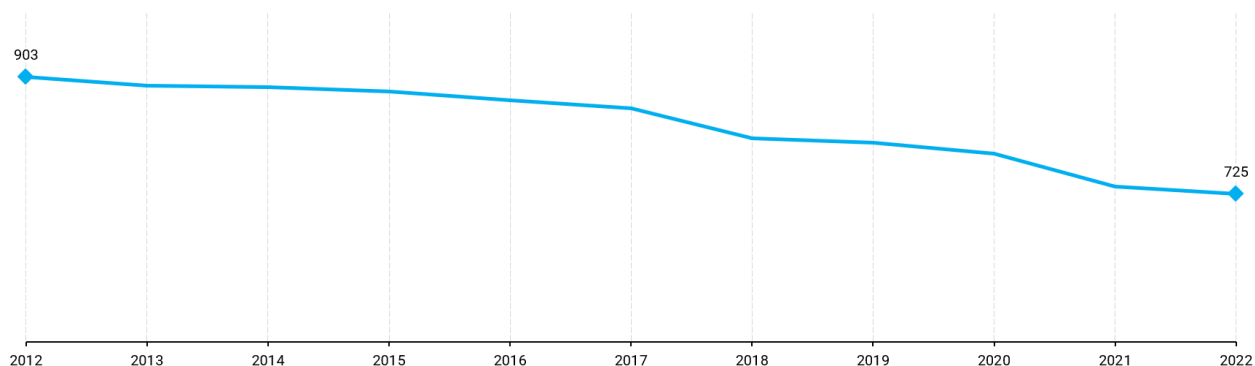
3.3.2. ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

Ситуацію у сфері загальної середньої освіти характеризують показники наявності закладів загальної середньої освіти, співвідношення учнів і вчителів та кількості класів.

Кількість закладів загальної середньої освіти, за даними Державної служби статистики, станом на 01.01.2022 року становить 725 одиниць. За цим показником, Одеська область входить до Топ-3 областей з найбільшою кількістю ЗЗСО.

Протягом 2012-2022 року, кількість закладів середньої освіти зменшувалась щороку. За останні 10 років, кількість закладів загальної середньої освіти зменшилась майже на 20% (від 903 у 2012 році, до 725 у 2022 році).

Рисунок 3.17. Динаміка кількості закладів середньої освіти, од., 2012-2022 рр.

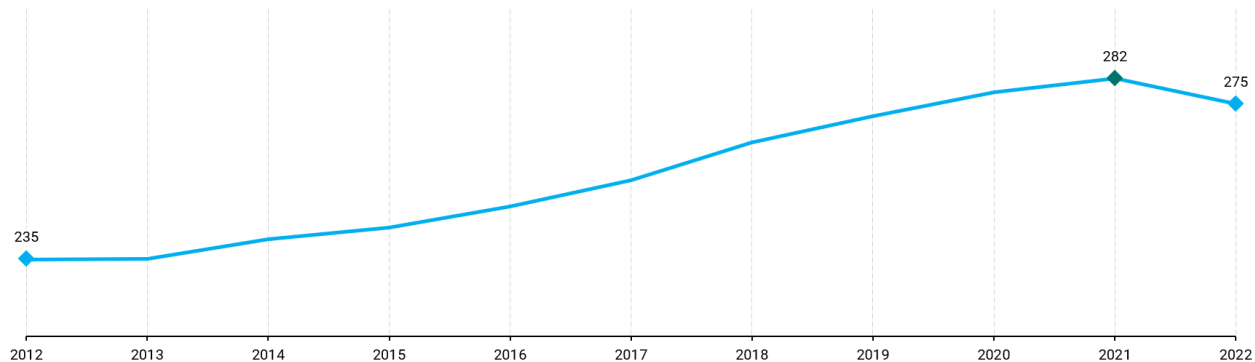

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

При цьому зменшення кількості закладів загальної середньої освіти супроводжується щорічним збільшенням контингенту учнів, особливо у міській місцевості. Ситуація погіршилась міграцією дітей. Станом на 01.01.2023 за кордоном перебувало 40 660 здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти області²⁶. Станом на 01.09.2023 у зв'язку з покращенням показника безпеки, у тому числі у закладах загальної середньої освіти, кількість дітей за кордоном зменшилася на 28% та становить 29 121 учнів.

Рисунок 3.18. Динаміка кількості учнів загальної середньої освіти, тис. осіб, 2012-2022 рр.

²⁶ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрямки розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

Наразі середній показник наповнюваності учнів по області становить по міській місцевості - 25,8, по сільській - 15,9 учнів. За останні 10 років, кількість учнів у закладах середньої освіти збільшилась майже на 15,6%.

Проектна потужність ЗЗСО 71%, що фактично дозволяє навчати додатково ще 111 тис. учнів.

Кадрове забезпечення закладів середньої освіти є викликом для системи середньої освіти. Відтік освітніх працівників старших вікових категорій на пенсію не компенсується кількістю молодих людей, які поповнюють ринок праці. Наразі, кількість вчителів у Одеській області складає 23,5 тис. осіб.

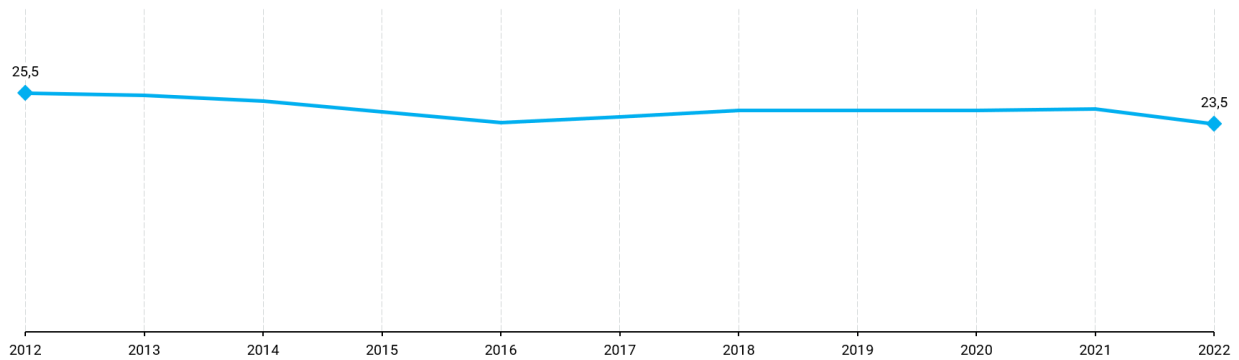
Через повномасштабне вторгнення в області відбулися значні зміни в кадровому забезпеченні, частина, 7 770 педагогічних працівників виїхала. Кількість класів, де працює 23,5 тис. вчителів становить 12,9 тис. класів. Таким чином, середня кількість педагогів на клас в Одеській області складає 1,8 вчителя. Середня кількість педагогів на клас по Україні складає 2 вчителя.

В Одеському регіоні спостерігається вище співвідношення учнів до вчителів порівняно з всеукраїнським показником, який становить 10 учнів на 1 педагога. Співвідношення учнів до вчителів варіюється залежно від типу місцевості. У міській місцевості співвідношення учнів до вчителів є суттєво вищим, ніж у сільській: 13,6 учнів на 1 педагога та 8,0 відповідно.

Серед Топ-200 шкіл України за результатами НМТ у 2023 Одеська область представлена 7 закладами²⁷.

Рисунок 3.19. Динаміка кількості вчителів у закладах загальної середньої освіти, тис. осіб, 2012-2022 рр.

²⁷ Освіта.юа, доступ за [посиланням](#)

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

Тенденція зменшення кількості вчителів у закладах загальної середньої освіти спостерігалась до 2016 року. Причиною зростання показника у 2017 році стало зростання бюджету галузі «Освіта» на 26,3% більше попередніх років - 2015 та 2016 року у місті Одеса, як головного освітнього центру області²⁸.

Організація освітнього процесу: 632 заклади загальної середньої освіти забезпечують очний та змішаний формат навчання (поєднання очного та дистанційного режиму) - де навчається 205 832 учні; 80 закладів - дистанційний - з 59 502 учнями.

Незначного впливу на наповнюваність класів має кількість ВПО. Станом на 01.10.2023 до закладів загальної середньої освіти зараховано 9 317 осіб. Частка ВПО серед загальної кількості учнів становить 3,5%. При цьому, 35% опитаних ВПО зазначають про існуючу потребу у наданні пільг для освіти дітей.

Поліетнічність сильно вплинула на освітній профіль Одеської області. Оскільки область є мультикультурною та поліетнічною, то зберігається право етнонаціональних меншин на навчання рідною мовою. Через поліетнічний склад населення в області функціонує значна кількість шкіл етнонаціональних меншин: німецьких, єврейських, болгарських, молдовських, грецьких та інших, особливо у місцях компактного проживання представників етнонаціональних меншин. Зважаючи на географічне положення та протяжний кордон з Молдовою, численними в області є молдавські школи.

Серед закладів загальної середньої освіти з класами навчання мовами корінних народів та національних меншин поряд із державною в Одеській області функціонують:

- 13 закладів з українською та молдовською мовами навчання;
- 3 заклади - з українською та румунською мовами навчання;

²⁸ Звіт про підсумки діяльності галузі «Освіта» міста Одеси за 2017 рік, доступ за [посиланням](#)

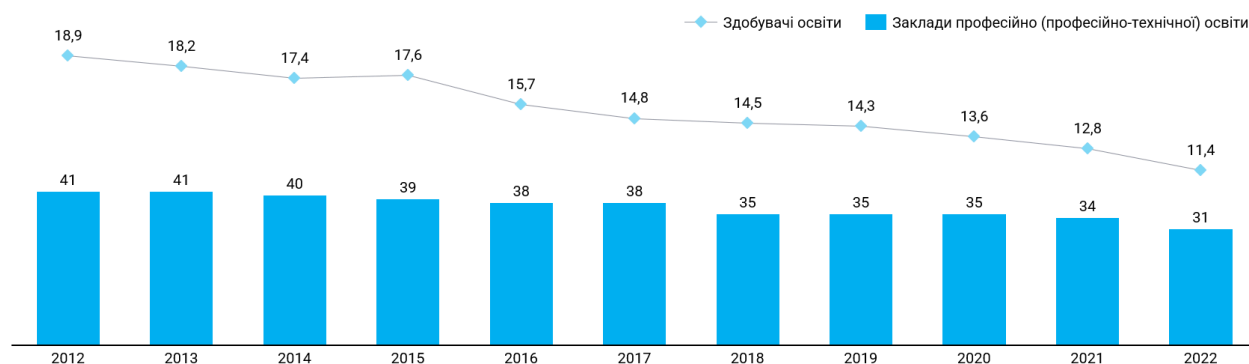
• 1 заклад - з українською і болгарською мовами навчання. З 1993 року в м. Болграді на Одещині працює українсько-болгарська гімназія - нині Обласний заклад "Спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат "Болградська гімназія ім. Г. С. Раковського", у якому навчається 449 осіб.

Тривалий період в області працювали школи з вивчення російської мови. При цьому, частка шкіл з російською мовою навчання до загальної кількості шкіл становила 13%. Область позиціонувалась у Топ-3, де найбільше навчання ведеться не українською мовою (поруч з Донецькою та Луганською областями).

3.3.3. ПРОФЕСІЙНА (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА) ОСВІТА

В Одеській області функціонує 31 заклад професійної (професійно-технічної) освіти. Протягом 2012-2022 року, кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти зменшилась на 24%.

Рисунок 3.20. Кількість закладів професійно-технічної освіти та здобувачів освіти, тис. осіб. / од., 2012-2022 рр.

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

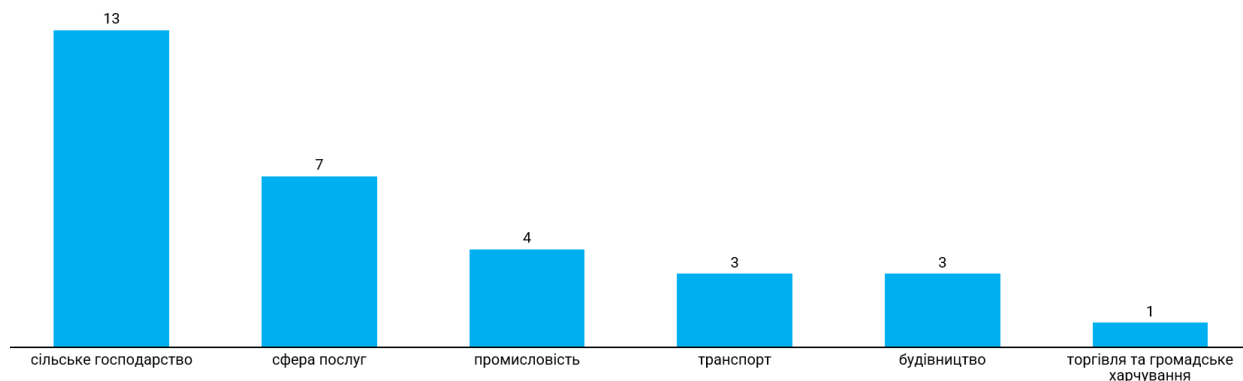
Мережа закладів (професійної) професійно-технічної освіти в регіоні не є достатньо розгалуженою. Однією з особливостей територіальної диференціації закладів є локалізація у великих містах, або центрах регіонального ринку праці: Білгород-Дністровський, Ізмаїл.

У структурі галузевого спрямування закладів професійної (професійно-технічної) освіти переважають заклади аграрного профілю та сфери послуг.

Наразі в області є тенденція щодо створення багатопрофільних центрів професійної освіти. Створення таких центрів надає можливість надавати освітні

послуги за широким спектром професій та відійти від дублювання професій у поблизу розташованих закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Рисунок 3.21. Галузевий розподіл закладів професійно-технічної освіти, од., 2022 р.

Джерело: Головне управління Державної служби статистики в Одеській області

На фоні зменшення кількості закладів відбувається значно динамічніше скорочення кількості учнів, з 18,9 тис. до 11,4 тис. осіб, або на 39%. Причинами такої ситуації стали демографічні зміни: зменшення частки молодих людей у віковій структурі, спрямованість на здобуття вищої освіти, падіння престижу робітничих професій.

Рівень наповнюваності закладів становить 69%. Додатково у закладах професійної (професійно-технічної) освіти можуть навчатися ще 9,7 тис. здобувачів освіти.

У розподілі учнів, які навчаються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти найбільшу частку займають здобувачі освіти віком 16-17 років - 47%. У мережі закладів професійно-технічної освіти у статеві-віковій структурі здобувачів освіти переважають чоловіки - 64%, на противагу жінкам - 36%.

Співвідношення здобувачів освіти до педагогів у закладах професійно-технічної освіти в Одеській області складає 12 учнів на 1 педагога. Що стосується джерел фінансування навчання, то частка осіб, що навчається за бюджетною формою становить 91,3%, а за контрактною - 8,7%.

3.3.4. ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА

Станом на 01.01.2023 рік в області функціонує 37 закладів фахової передвищої освіти. У 2023 році контингент здобувачів освіти у ЗФПО комунальної форми власності склав 5,3 тис. студентів, та 18,2 тис. осіб у закладах державної та

приватної форми власності. Загальний контингент здобувачів освіти фахових коледжів складає 23,4 тис. осіб, у середньому 640 здобувачів на один заклад. Що стосується джерел фінансування навчання, то частка осіб, що навчається за бюджетною формою навчання відповідає частці осіб за контрактною формою навчання, майже 50% на 50% з невеликим кількісним переважанням бюджетної форми навчання.

У структурі здобувачів освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями, 97% здобувачів освіти навчаються на фахового молодшого бакалавра, майже 3% на молодшого спеціаліста.

Аналіз кількості студентів коледжів на 1 тис. осіб загальної чисельності населення за містами регіонів України свідчить, що цей показник перебуває в межах від 18 до 34. У місті Одеса цей показник становить 18 студентів на 1 тис. населення, у місті Білгород-Дністровський - 34 студентів на 1 тис. населення. Такий розрив у показниках пов'язаний з неспівмірністю даних кількості закладів ЗПФО та чисельності наявного населення у містах²⁹.

Аналіз мережі закладів ЗПФО свідчить про непропорційність розміщення у містах та сільських населених пунктах. Заклади ЗПФО здійснюють підготовку фахівців за 65 спеціальностями, де домінанта за обсягом студентів (22%) належить спеціальності "271 Морський та внутрішній водний транспорт". Високим рівнем попиту користуються також спеціальності "22 Охорона здоров'я" та "12 Інформаційні технології".

3.3.5. Вища освіта

Досліджуючи стан розвитку закладів вищої освіти в області з 2020 року, за цей період відбулися значні зміни у кількісних показниках.

Розвиток закладів вищої освіти передусім залежить від демографічної ситуації в області. Загальна тенденція депопуляції населення відображається й на кількості осіб, що здобували освіту.

Кількість осіб, що здобували освіту в Одеській області має загальний тренд до зменшення здобувачів освіти, але останні роки спостерігається циклічний характер зміни показника. За період з 2020 року кількість осіб, що здобували освіту в ЗВО Одеської області зменшилась на 5%. Фактором, що значно вплинуло на ситуацію, є зменшення популярності одеських ЗВО. Серед 100-та

²⁹ Вісник НАПН України "Фахова передвища освіта: аналітичний огляд ефективності", доступ за [посиланням](#)

найпопулярніших закладів вищої освіти за кількістю заяв від абітурієнтів Одеська область представлена лише сімома закладами³⁰. Середня кількість студентів у розрахунку на 10 тис. населення області станом на 2022 рік становить 303 особи.

Зменшення кількості осіб, що здобувають освіту, пов'язане з демографічною ситуацією в області, а саме зі зменшенням народжуваності. Молодь регіону надає перевагу отримувати вищу освіту в Одесі, Києві. Рідше обирає Хмельницький чи Вінницю, через фактор логістики. Іншим важливим фактором, окрім логістики, є вартість навчання.

Зменшення кількості здобувачів вищої освіти, що спостерігалось останніми роками, та реформування системи вищої освіти призвели до певних змін у кількості закладів вищої освіти. На початок 2012 року в області було зареєстровано 41 вищий навчальний заклад, серед яких 19 коледжів, технікумів, училищ та 22 - університети, академії, інститути, в яких навчалось 127,9 тис. осіб.

У період з 2012 по 2019 роки кількість університетів в Україні зменшилася на 2 одиниці, що становить 14% від загальної кількості закладів вищої освіти. Паралельно з цим кількість осіб, які отримували освіту в цих закладах, скоротилася на 32 тис. осіб, що відповідає 25% від загальної кількості студентів. Відповідно до реформи, коледжі, технікуми втратили приналежність до закладів вищої освіти та виокремились в окрему ланку. Станом на 01.01.2023 в області функціонує 18 закладів вищої освіти (із них: 2 заклади із специфічними умовами функціонування). Це у першу чергу пов'язано з оптимізацією сектору вищої освіти та, як один із наслідків цього процесу, відбулося зменшення кількості ЗВО в області³¹. Зміни до Закону України "Про вищу освіту", які були прийняті у грудні 2020 року спричинили те, що з початку 2021 року філії закладів вищої освіти в окремих містах зникли.

Наразі, у структурі вищої освіти України Одеська область входить в Топ-4 за кількістю закладів вищої освіти. За результатами рейтингу вищих закладів освіти, лише один заклад Одещини увійшов до Топ-10 по Україні³². Відповідно, область з адміністративним центром є одним з найбільших центрів підготовки здобувачів вищої освіти в Україні.

Економіко-політична ситуація в країні відбивається на залученні іноземних студентів до навчання в Одеських закладах вищої освіти. У структурі регіонів за кількістю іноземних студентів, Одещина займає 3 місце. Частка іноземних студентів до загальної їх кількості становить 8,9%.

³⁰ Освіта.юа, доступ за [посиланням](#)

³¹ Закон України, доступ за [посиланням](#)

³² Рейтинг закладів вищої освіти, доступ за [посиланням](#)

3.3.6. Освіта дорослих

У січні 2023 року Верховна Рада України прийняла за основу проєкт Закону України “Про освіту дорослих”³³, що дозволить швидко отримувати перекваліфікацію у центрах освіти дорослих особливо для безробітних та внутрішньо переміщених осіб.

Опитування показало, що 37% респондентів потребують освітніх послуг перекваліфікації з метою подальшого працевлаштування. Серед опитаних, зараз 39% осіб не працюють (в т.ч. серед них 15% стверджують, що вони втратили роботу після 24 лютого 2022 року).

Наразі, зареєстровані безробітні отримують послуги з професійного навчання у закладах Державної служби зайнятості. Мережа Державної служби зайнятості Одеської області налічує один державно-навчальний заклад “Одеський центр професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості” (який спеціалізується на навчанні осіб з числа безробітних за направленнями Служби зайнятості) та 7 районних філій.

Протягом січня-липня 2023 року 0,9 тис. осіб безробітних проходили професійне навчання. Кількість безробітних, які навчалися у центрах професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості, становила 0,8 тис. осіб, при обсязі навчання у 7 тис. осіб в Одеському центрі професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості.

Одеський центр професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості розширив напрями професійного навчання безробітних за галузевим спрямуванням³⁴.

Таблиця 3.22. Доповнені напрями професійного навчання безробітних, 2022 р.

³³ Верховна Рада України, доступ за [посиланням](#)

³⁴Проект Стратегії розвитку Державного навчального закладу “Одеський центр професійно-технічної освіти державної служби зайнятості” до 2022 року, доступ за [посиланням](#)

	Галузеве спрямування	Перелік професій	Вид підготовки
	Сільське господарство, лісове та рибне господарство	<ul style="list-style-type: none"> Тракторист, тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва Водій автотранспортних засобів 	ПТН – професійно-технічне навчання, ПК – підвищення кваліфікації, ПрП – перепідготовка
	Ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	<ul style="list-style-type: none"> Слюсар з ремонту сільськогосподарських машин Слюсар з ремонту автомобілів Налагоджувальник сільськогосподарських машин та устаткування 	ПТН – професійно-технічне навчання, ПК – підвищення кваліфікації, ПрП – перепідготовка
	Морегосподарський комплекс	<ul style="list-style-type: none"> Кухар судовий Електрогазозварник судовий 	ПК – підвищення кваліфікації, ПрП – перепідготовка
	Надання інших видів послуг	<ul style="list-style-type: none"> Кравець 	ПТН – професійно-технічне навчання, ПК – підвищення кваліфікації, ПрП – перепідготовка
	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (у т. ч. ЖКГ)	<ul style="list-style-type: none"> Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення 	ПТН – професійно-технічне навчання, ПК – підвищення кваліфікації, ПрП – перепідготовка

Джерело: Проєкт Стратегії розвитку Державного навчального закладу "Одеський центр професійно-технічної освіти державної служби зайнятості" до 2022 року

Для задоволення інтересів педагогічних працівників у професійному зростанні, забезпеченні потреб регіону у кваліфікованих педагогічних кадрах, розвиток інформаційно-освітнього простору, підвищення результативності наукової діяльності в області функціонує комунальний заклад вищої освіти "Одеська Академія неперервної освіти Одеської обласної ради". Так, у 2022 році Академією здійснено навчання 18,7 тис. педагогів.

Крім цього, з 2019 року започатковано підготовку здобувачів вищої освіти другого (магістерського) та третього (освітньо - наукового) рівнів за спеціальністю "011 Освітні, педагогічні науки". У рамках даної спеціальності в магістратурі реалізуються такі освітньо-професійні програми: "Педагогіка середньої освіти", "Педагогіка вищої школи", "Освітній менеджмент у педагогічних системах". У 2022/2023 навчальному році в Академії навчаються: - 65 здобувачів освіти за другим (магістерським) рівнем та 18 осіб, які здобувають освітній ступінь доктора філософії.

Ключові висновки та вплив війни:

- Інфраструктура закладів дошкільної освіти, побудованих 40-50 років тому, у найближчі роки потребуватиме значних капітальних вкладень для ремонту і реконструкції, створення сучасного, безпечного, комфортного освітнього середовища;
- Підтримка приватної ініціативи щодо створення закладів дошкільної освіти сприяє частковому вирішенню проблеми дефіциту місць у ЗДО у містах та закладах, які розташовані у приміській зоні;
- Серед закладів середньої освіти відбувається зменшення їх кількості паралельно з щорічним збільшенням контингентів учнів, особливо у

міській місцевості. Декілька закладів увійшли до рейтингу Топ-200 шкіл України за результатами НМТ у 2023 році;

- В області функціонує ряд малокомплектних закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що стало основним чинником модернізації мережі. А саме: створення багатопрофільних центрів професійної освіти. Це дозволяє відійти від дублювання професій у поблизу розташованих закладах; зміцнити матеріально-технічну базу та раціонально використовувати фінансові ресурси;
- Відбувається загальне зниження кількості ЗВО і здобувачів вищої освіти, що відображає як демографічні тенденції, так і ймовірне падіння престижу отримання вищої освіти в області. В той же час, спостерігається тенденція збільшення попиту на здобуття вищої освіти, яке пов'язане з відстрочкою від мобілізації студентів;
- Якість вищої освіти обумовлена тим, що сьогодні, Одеська область за кількістю закладів вищої освіти посідає важливе місце в країні, входячи до Топ-4 за цим показником. Розглядаючи якість освіти та результати рейтингу вищих навчальних закладів лише один заклад вищої освіти входить до Топ-10 закладів України;
- Зважаючи на чинники, політичної, безпекової та економічної ситуації в Україні, попит на українську освіту серед іноземців, зменшується. Проблема міжнародної роботи ЗВО поглиблюється внутрішнім відтоком українських абітурієнтів на навчання до інших країн світу;
- На сьогодні до Одеської області тимчасово переміщені з окупованих територій 1 заклад вищої освіти та 5 відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти.

3.4. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

Ключові показники здоров'я характеризуються великим переліком як позитивних, так і негативних значень показників здоров'я населення. До переліку ключових показників входять:

- демографічні (народжуваність, смертність, середня очікувана тривалість життя);
- захворюваність;
- стан навколишнього середовища;
- доступність і якість медичної допомоги.

У даному розділі буде розглянуто основні показники, що впливають на стан здоров'я населення. Інформація про стан навколишнього середовища детальніше розглянута у розділі "Екологічний стан".

3.4.1. ДЕМОГРАФІЧНІ ПОКАЗНИКИ

За сумарним коефіцієнтом народжуваності, кількість дітей у розрахунку на одну жінку в Одеській області є більшою і становить 1,27 на протипагу всеукраїнського показника - 1,16.

За коефіцієнтом смертності, Одеська область має значення 1806,2 особи на 100 тис. населення, що є трохи меншим за всеукраїнський показник, який становить 1855,7 осіб на 100 тис. населення. Найбільше смертність в області спричинена хворобами системи кровообігу, які становлять 57% всіх випадків смертності, що менше на 5% від загальнонаціонального значення. Смертність населення через новоутворення є другою причиною і становить 11,4%, що майже дорівнює значенню по Україні - 12%. Середня очікувана тривалість життя в Одеській області - 69,21, по Україні - 69,77 років.

Відповідно, для демографічних показників Одеської області та всеукраїнських значень існує незначна відмінність у смертності та тривалості життя. Вищий коефіцієнт народжуваності Одещини викликаний вищою народжуваністю представників етносів, що проживають в області. Відбувається істотне скорочення очікуваної тривалості життя, що є основним критерієм стану здоров'я.

3.4.2. ЗАХВОРЮВАНІСТЬ

Захворюваність на туберкульоз включно з новими випадками і рецидивами в області перевищує загальнонаціональний показник по країні більше, ніж у 2

рази (138,5 на 100 тис. населення, та 60,1 на 100 тис. населення відповідно). Захворюваність загального населення на ко-інфекцію ТБ/ВІЛ становить 64,3 на 100 тис. населення, що є найвищим показником в Україні і перевищує загальнонаціональний майже в 5 разів (13,2 на 100 тис. населення).

Географічний та природно-ресурсний потенціал відкриває можливості для профілактики захворюваності населення. Поєднання всіх видів потенціалу відкриває можливість до застосування різних видів лікування: таласотерапія, лікування грязями.

3.4.3. МЕРЕЖА ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Станом на 01.01.2023 загальна кількість закладів охорони здоров'я в Одеській області становить 169, з них лікувальних - 146. Усі лікувальні заклади поділяються на заклади першого та другого рівнів³⁵. З них лікувальні заклади першого рівня:

Серед центрів первинно-медико санітарної допомоги у підпорядкуванні працюють 317 амбулаторій загальної практики - сімейної медицини та 402 фельдшерсько-акушерські пункти (ФАПи).

Заклади вторинного рівня налічують 63 заклади серед яких центральні, багатопрофільні, міські та районні лікарні. Заклади третинного рівня налічують 26 закладів охорони здоров'я обласного та міського підпорядкування. Крім того, в області функціонує одна база спеціалізованого медичного постачання.

За 5 років (2012-2021 рр.) мережа лікарняних закладів суттєво скоротилась на 57% (з 119 закладів у 2012 році до 69 у 2021 році)³⁶. Зміни у структурі ліжкового фонду відбувалися з оптимізацією потреб населення в медичній допомозі, а відповідно забезпеченість населення Одеської області стаціонарними ліжками зменшилася з 86,9 на 10 тис. населення у 2012 р. до 65,0 - у 2019 р. По Україні цей показник у середньому становив 73,1, що говорить про гіршу забезпеченість ліжками в регіоні.

Багато медичних закладів в регіоні стикаються з проблемою застарілого медичного обладнання, що впливає на якість та доступність медичних послуг. Упродовж 2012–2017 рр. відбувалась оптимізація існуючих потреб галузі її кадрових ресурсів. Відповідно, у закладах охорони здоров'я зменшилась чисельність лікарів.

³⁵ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрямки розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

³⁶ Паспорт Одеської області, доступ за [посиланням](#)

Станом на 2021 рік показник забезпеченості лікарями на 10 тис. населення є вищим за всеукраїнський показник на 3,01 лікарів/10 тис. населення. Для Одеської області показник становить 35,1/10 тис. населення, а по Україні - 32,1 лікарів/10 тис. населення. Територіальний розподіл лікарів свідчить про брак медичних кадрів в сільській місцевості, число лікарів у сільській місцевості становить 379 осіб³⁷.

Актуальна проблема відтоку медичних працівників у більш розвинені регіони або за кордон. Недостатній рівень заробітної плати та відсутність можливостей для професійного зростання є основними причинами цього явища.

Наразі триває медична реформа з формування госпітальних округів. Формування госпітальних округів має на меті оптимізувати надання вторинної медичної допомоги та забезпечити своєчасність доступу населення до послуг вторинної медичної допомоги. Спроможну мережу на Одещині сформують 9 госпітальних округів³⁸, які формують 13 опорних медичних закладів³⁹.

Географічне положення та протяжність області з півночі на південь створили територіальні диспропорції у формуванні госпітальних округів. Найменший за площею, але найбільш чисельніший - госпітальний округ, який включає місто Одесу та приміські громади, водночас на півдні найбільший госпітальний округ, який включає Болградський, Ізмаїльський, Білгород-Дністровський райони.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стало фактором появи значної кількості ветеранів війни, які потребують підтримки. За даними Міністерства у справах ветеранів, в Україні після війни чисельність ветеранів може збільшитись у чотири рази, з 1,2 млн до 5 млн осіб⁴⁰. Близько 12% населення України будуть дотичними до ветеранських послуг та потребуватимуть соціального захисту.

Згідно даних Міністерства у справах ветеранів України в Одеській області налічується 42 695 осіб, що складає 5% від загальної кількості ветеранів в країні⁴¹. Однією з проблем в цьому аспекті є відсутність достатньої кількості інформації про наявні можливості для ветеранів, в тому числі лікувальні. Ситуація значно погіршується в менших населених пунктах області, та у сільській місцевості.

³⁷ Центр громадського здоров'я МОЗ України, доступ за [посиланням](#)

³⁸ Одеська обласна державна адміністрація, доступ за [посиланням](#)

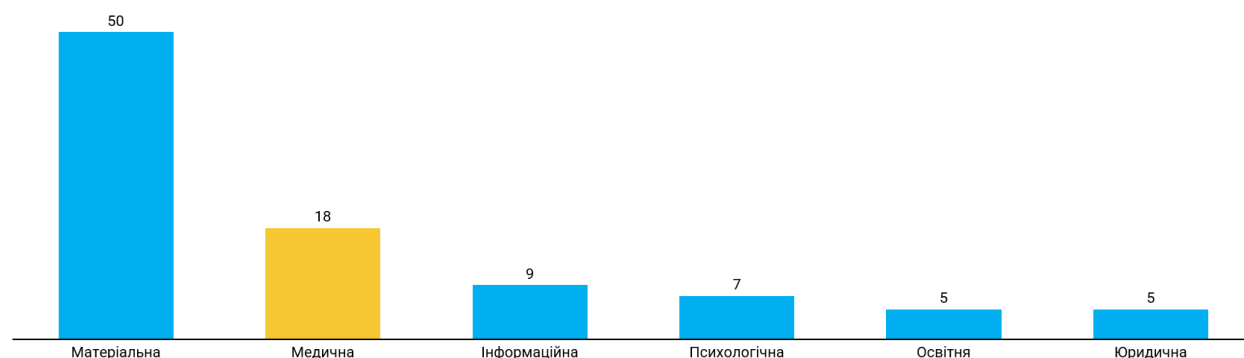
³⁹ Кабінет Міністрів України, доступ за [посиланням](#)

⁴⁰ LB.UA, доступ за [посиланням](#)

⁴¹ Міністерство у справах ветеранів України, доступ за [посиланням](#)

Результати опитування потреб ветеранів у січні-квітні 2023 року говорять про розширення спектру потреб ветеранів. Актуальними потребами серед опитаних ветеранів є матеріальна та медична допомога⁴².

Рисунок 3.23. Потреби ветеранів, %

Джерело: Опитування потреби ветеранів січень-квітень 2023 р.

У контексті медичної підтримки одним із пріоритетів у 2023 році стане медична реабілітація⁴³. Очікується, що найбільш затребуваними будуть наступні медичні послуги: санаторно-курортне лікування, протезування, лікування складних травм/хвороб за кордоном, лікування ПТСР та акубаротравми (контузії). Це також підтверджують результати фокус-груп.

Головними проблемами, які зазначають ветерани війни є те, що реабілітаційні центри наразі не є комплексними закладами, де людина може одночасно отримувати послуги з розміщення та харчування та рекреації під час проходження курсу реабілітації, на кшталт санаторного типу. До того ж, в Україні мало закладів санаторного типу (285 закладів санаторіїв та пансіонатів лікування⁴⁴) і вони мають низьку якість. У контексті розвитку усіх медичних послуг, у тому числі реабілітаційних послуг, заклади охорони здоров'я, що надають медичну допомогу, повинні бути безбар'єрними для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення.

Значний природно-рекреаційний потенціал став передумовою розвитку лікувально-оздоровчого туризму у Одеській області та санаторно-курортного господарства з концентрацією закладів лікувального напрямку у приморській частині. Зважаючи на зростаючу потребу у реабілітаційних закладах, Одеський регіон вже зараз має переорієнтовуватись з санаторно-курортного господарства на санаторно-реабілітаційну спеціалізацію. Санаторний комплекс

⁴² Український ветеранський фонд, доступ за [посиланням](#)

⁴³ Урядовий портал, доступ за [посиланням](#)

⁴⁴ Державна служба статистики України, доступ за [посиланням](#)

регіону складається з двох рекреаційних районів, а саме Одеського та Білгород-Дністровського.

Мережа закладів санаторної сфери складає 27 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, 3 санаторіїв профілакторіїв, 6 будинків і пансіонатів відпочинку, 285 баз та інших закладів відпочинку.

У формуванні нової мережі реабілітаційних центрів⁴⁵, Одеський регіон може стати ключовим у розбудові спроможної мережі реабілітаційних відділень. В Україні, реабілітаційні відділення працюватимуть у 136 кластерних та надкластерних медзакладах, які увійшли до спроможної мережі. Зважаючи на кількість надкластерних та кластерних лікарняних закладів, орієнтовна кількість реабілітаційних ліжок складатиме 660.

Окрім реабілітаційних відділень у лікарняних закладах, реабілітаційні центри можуть базуватись на закладах санаторного типу. У 2023 році, у санаторному закладі Одеси відкрили стаціонарне відділення комплексної реабілітації на 100 ліжок⁴⁶. До того ж, медична реабілітація має розбудовуватись у синергії з соціальною реабілітацією.

З початку повномасштабного вторгнення система охорони здоров'я зазнала руйнувань по всій країні. Щонайменше було зафіксовано 1 042 атаки на заклади системи охорони здоров'я⁴⁷. Система охорони здоров'я Одеського регіону частково постраждала у вересні-жовтні 2022 року, що супроводжувалось відключенням електропостачання до закладів. Прямі збитки інфраструктури галузі охорони здоров'я за лютий-червень 2022 року в Україні становить приблизно 2,5 млрд дол. США⁴⁸.

Ключові висновки та вплив війни:

- Область характеризується достатньо розвиненою системою охорони здоров'я, в якій однак прослідковуються виражені територіальні диспропорції;
- Повномасштабне вторгнення сильно вплинуло на стан здоров'я населення. Аспекти впливу війни на здоров'я включають в собі фізичні поранення військовослужбовців та цивільних осіб, психологічні травми, що значно впливають на якість життя населення. Війна призводить також

⁴⁵ Урядовий портал, доступ за [посиланням](#)

⁴⁶ Суспільне новини "В Одесі запрацював заклад комплексної реабілітації для військових", доступ за [посиланням](#)

⁴⁷ Атаки на об'єкти охорони здоров'я, доступ за [посиланням](#)

⁴⁸ Звіт "Швидка оцінка шкоди та потреб в Україні", доступ за [посиланням](#)

до збільшення захворюваності внаслідок руйнування інфраструктури та погіршенню доступності до медичних послуг;

- Розв'язана Російською Федерацією повномасштабна війна завдала значної шкоди системі охорони здоров'я зокрема через брак медичних кадрів в деяких районах та порушення логістичних зв'язків, що перешкоджає вчасному та повному забезпеченню населення засобами медичного призначення;
- Наявність санаторно-курортних закладів дає можливість розвинути на їх базі мережу реабілітаційного лікування, у тому числі як закладів протезування, або ж відновлення ветеранів після протезування.

3.5. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Соціальний захист - важлива функція держави, від ефективності якої залежить загальний добробут населення.

Документом, що визначає забезпечення соціальних гарантій для різних малозахищених верств населення - є обласна комплексна програма соціальної підтримки населення на 2021-2023 роки "Соціальний захист населення в Одеській області"⁴⁹.

Систему соціального захисту варто розглядати за декількома складовими:

- пенсійне забезпечення та забезпечення на випадок безробіття;
- грошова допомога сім'ям;
- інші форми соціальної допомоги й соціальних послуг.

Кількість пенсіонерів, що мешкають на території Одеської області наразі сягає 564 877 осіб. За цим значенням, регіон посідає шосте місце в Україні⁵⁰. В контексті пенсійного забезпечення, розмір пенсії в Одеській області є нижчим за середній розмір пенсійної виплати по Україні та становить 5 046, 64 грн⁵¹. Неофіційна зайнятість та тіньові заробітки є викликом для системи соціального захисту. Це послаблює ефективне соціальне страхування та позбавляє багатьох людей права на отримання в старшому віці пенсій, які виплачують на основі податків.

На пенсійне забезпечення впливає демографічне навантаження. Зараз, кількість дітей та непрацюючих осіб старшого віку на працездатне населення у співвідношенні 1:2, що є достатньо прийнятним.

⁴⁹Обласна комплексна програма соціальної підтримки населення на 2021-2023 роки "Соціальний захист населення в Одеській області, доступ за [посиланням](#)

⁵⁰ Пенсійний фонд України, доступ за [посиланням](#)

⁵¹ Пенсійний фонд України, доступ за [посиланням](#)

Надалі буде відбуватися зростання потреби у пенсійному забезпеченні, через значне збільшення видатків пенсійного страхування на фоні продовження старіння населення.

На 01.10.2023 кількість одержувачів усіх видів державних допомог становить 105,1 тис. сімей, які отримують державну соціальну допомогу⁵². В Одеській області проживає понад 16 тис. багатодітних сімей (16 616), в яких виховується понад 49 тис. дітей (49 444)⁵³. Внаслідок повномасштабного вторгнення серед багатодітних сімей відбувається суттєве зростання рівня бідності. За прогнозом Інституту демографічних досліджень, у 2023 році всеукраїнський рівень бідності для сімей з трьома та більше дітьми становитиме 84,8%⁵⁴.

Серед інших видів соціальної допомоги та послуг, які надавались населенню:

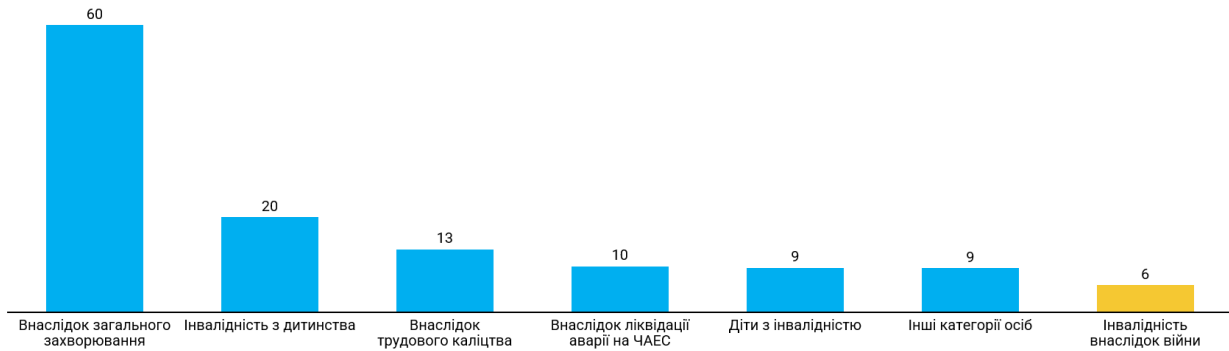
- Підтримка дітей до 3 років. “Паценок малюка” - надання натуральної допомоги при народженні дитини породіллям, які зареєстровані в Одеській області та народжували в пологових будинках. У 2022 році кожен п'ятий малюк в Одеській області був забезпечений підтримкою. “Муниципальна няня” - програма відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років. За дев'ять місяців 2023 року 368 осіб скористались цією послугою. У порівнянні кількості дітей 0-4 років, фактично менше 1% скористались цією послугою;
- Підтримка внутрішньо переміщених осіб. За період з 24 лютого 2022 року по 01.10.2023 поточного року кількість ВПО зросла у 5,6 разів (станом на 01.03.2022 було 40 362 ВПО, станом на 01.10.2023 – 227 216 ВПО). Для ВПО гострою є потреба у місцях тимчасового розміщення. Лише 12% з усього числа зареєстрованих ВПО забезпечені місцями для тимчасового розміщення. При чому, що 32% наявних місць вільні для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб. Що може говорити про достатній матеріальний стан ВПО або інфраструктурну зношеність цих будівель;
- Захист осіб з інвалідністю. На обліку в органах соціального захисту населення, охорони здоров'я та Пенсійного фонду України в Одеській області перебуває 142 717 осіб з інвалідністю.

Рисунок 3.24. Структура осіб з інвалідністю, тис. осіб, 2023 р.

⁵² Довідка департаменту соціальної та сімейної політики Одеської обласної державної адміністрації на 19.07.2023 рік

⁵³ Довідка департаменту соціальної та сімейної політики Одеської обласної державної адміністрації на 19.07.2023 рік

⁵⁴ Дитяча бідність: прогностичні оцінки впливу війни на стан домогосподарств з дітьми, доступ за [посиланням](#)

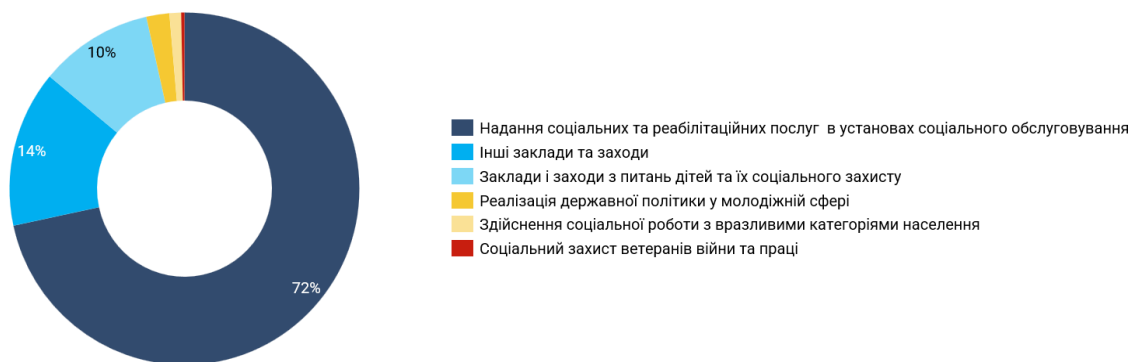

Джерело: Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрямки розвитку на 2024-2025 роки

Відповідно до програми соціальної підтримки населення на 2021-2023 роки “Соціальний захист населення в Одеській області”, визначено що найбільша частина обсягів фінансування прийдеться на соціальний захист ветеранів війни та сімей загиблих (померлих) воїнів. Це склало 53% від орієнтовного бюджету на 3 роки.

Через повномасштабне вторгнення обсяг видатків, спрямованих на соціальний захист населення значно збільшився. У першому півріччі 2023 році витрати на соціальний захист досягли 9,6% від загальної суми видатків області. З них видатки на надання соціальних та реабілітаційних послуг громадянам старшого віку, особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю в установах соціального обслуговування становили 72%⁵⁵.

Рисунок 3.25. Структура видатків бюджету Одеської області на соціальний захист та соціальне забезпечення за перше півріччя 2023 року

Джерело: Звіт про виконання місцевих бюджетів за перше півріччя 2023 року обласний бюджет Одеської області

⁵⁵ Звіт про виконання місцевих бюджетів за перше півріччя 2023 року обласний бюджет Одеської області

Прогнозується зростання видатків, оскільки повномасштабне вторгнення спричинило суттєве зростання кількості населення, яке потребує соціального захисту.

Проте фінанси не єдиний інструмент соціальної політики. Інші доступні інструменти соціальної політики, які варто інтегрувати - програми, спрямовані на стимулювання зайнятості та підприємництва. Оскільки, якщо частина працездатного населення не працює, вона не платить податки з яких не нараховуються соціальні виплати. Варто також звертати увагу на варіанти психологічної, інформаційної, юридичної чи освітньої підтримки.

Ключові висновки та вплив війни:

- В області є висока потреба в соціальному захисті через високу частку соціально вразливих категорій, яка не повною мірою задовільнялась і до повномасштабного вторгнення;
- Крім того, в рамках реформи децентралізації не відбулося завершення реформування соціальної сфери. Відповідно, деякі громади неспроможні надавати соціальні послуги з визначеного державою обов'язкового пакету послуг;
- Повномасштабне вторгнення спричинило появу нових вразливих категорій населення, які є найбільш вразливими та потребують соціального захисту. До традиційно вразливих категорій додалися сім'ї, що постраждали внаслідок війни, включаючи втрату членів родини, втрату матеріальних ресурсів, ветеранська спільнота, у тому числі особи з числа військовослужбовців, які переходять до цивільного життя та внутрішньо переміщені особи;
- Для "нових" вразливих категорій потрібно забезпечити достатній рівень соціального захисту для гарантування мінімально необхідного рівня здійснення економічних, соціальних та культурних прав. Як наслідок, поява нових вразливих категорій збільшить навантаження на фінансові видатки бюджетної сфери області.

3.6. КУЛЬТУРА

Мережа закладів культури області налічує: 6 театрів (1 - Національний), обласну філармонію, 679 бібліотек (1 - Національна), 686 клубних закладів, 73 мистецькі школи, 23 музеї (юридичні особи, 1 - Національний), 170 музеїв (не юридичні особи), 3 заклади фахової передвищої освіти, 8 кінотеатрів (приватні), 8 парків культури та відпочинку та державний цирк.

Аналіз мережі закладів культури говорить про значні територіальні диспропорції у розміщенні об'єктів. Існує тенденція у великій концентрації закладів культури в обласному центрі - м. Одеса, та недостатньою кількістю у сільській місцевості.

Основні причини, які викликають територіальні диспропорції у рівнях забезпеченості населення закладами культури є:

- особливості розселення населення - понад 60% концентрується у містах;
- міграція, депопуляція та інші кризові демографічні процеси, які особливо загострюються у сільських населених пунктах;
- зміни чинного законодавства щодо базової мережі закладів культури. Закрито за погодженням з Міністерством культури та інформаційної політики України у 2022 році 14 клубних закладів та 11 бібліотек, у 2023 році - 5 бібліотек, 9 клубних закладів;
- недостатнє фінансове забезпечення для розбудови галузі.

Якщо сільська місцевість мінімально забезпечена бібліотечними, клубними закладами, то в області, фактично, відсутня кіномережа, яка мала б задовольнити попит, особливо у містах та сільських населених пунктах, окрім міста обласного значення.

На сьогодні в області діє лише 8 кінотеатрів, з них лише 4 функціонує в містах меншого значення: м. Ізмаїл, Южне, Білгород-Дністровський, Балта та 1 у с. Фонтанка.

Важливою є робота щодо виявлення, дослідження та популяризації нематеріальної культурної спадщини Одеської області та формування місцевого переліку елементів нематеріальної культурної спадщини. На цей час дев'ять елементів нематеріальної культурної спадщини Одещини внесені до Національного переліку елементів НКС України, з них два у 2023 році.

На території Одеської області на обліку перебувають 4 495 пам'яток культурної спадщини. Завдяки міжнародній підтримці ЮНЕСКО у 2022 році було виготовлено та встановлено на 50 об'єктах культурної спадщини позначку "Блакитний щит" - захисну емблему Гаазької конвенції про захист культурних цінностей в разі військового конфлікту.

Поліетнічність Одеської області склалася під впливом ряду історичних факторів. Інтеркультурною стратегією м. Одеси на 2022-2024 роки визначено, що управління різноманітністю етносів та народів, які проживають на території, а також врахуванню усіх інтересів - одна з основних проблем культурного поля⁵⁶.

⁵⁶ Інтеркультурна стратегія м. Одеси на період 2022-2024 роки, доступ за [посиланням](#)

У силу того, що область має поліетнічний склад населення, тут проживають також росіяни, частка яких є найбільшою та становить 26%. Як результат, російський контекст впливав на всі сфери життєдіяльності жителів області, у тому числі, на культуру Одещини.

Станом на 01.01.2023 кількість національно-культурних товариств складає понад 165 організацій, що позиціонують себе як виразники інтересів відповідних етнічних спільнот. Зі статусом міжнародних діє 2 організації, всеукраїнських – 5; регіональної – 1; обласних – 39; міських з центром в м. Одеса – 23; з центром в м. Ізмаїл – 15; в м. Чорноморськ – 3; в м. Білгород-Дністровський – 8; в м. Южне – 3; районних – 66.

Релігійний склад населення Одеської області характеризується строкатістю, з ареальним компактним поширенням релігій різних напрямків. За станом на 1 травня 2023 року в Одеській області діють 1 401 зареєстрована релігійна організація, у тому числі: 3 духовні центри, 17 релігійних управлінь, 1 323 релігійні громади, 25 монастирів та скитів, 20 місій, 2 братства та 11 духовних навчальних закладів. Переважна більшість релігійних організацій належить до християнства (1345), 15 – до іудаїзму, 15 – до ісламу, 26 – до нетрадиційних та новітніх віросповідань. Серед християнських конфесій перше місце за чисельністю посідає православ'я (785), далі йдуть протестанти (479) та католики (58).

Результати соціологічного опитування виявили, що абсолютна більшість населення Одеської області (76%) підтримують втручання в діяльність УПЦ МП, з яких зокрема 49% вважають, що її потрібно повністю заборонити, решта 28% обирали дещо м'якший варіант – встановлення державного нагляду і контролю без повної заборони. Лише 16% вважають, що не варто втручатися в діяльність. 8% опитаних важко відповісти на дане питання.

Порівняно з настроями населення країни в цілому мешканці Одеського регіону є дещо менш радикальними, хоча загалом мають місце ті самі виразно критичні тенденції щодо УПЦ МП.

Протягом багатьох років російська культура мала значний вплив на розвиток культурного середовища та сприйняття його населенням. Це виражається у кількості вулиць, названих на честь російських представників, пам'ятників та інших елементів культури.

Результати опитування у м. Одеса, проведеного до повномасштабного вторгнення, свідчать, що 35,5% респондентів однозначно не підтримували

процес декомунізації⁵⁷. При тому, що відповідно до Закону України⁵⁸, значна кількість назв вулиць Одеської області потребує декомунізації, загалом - 1 246 вулиць⁵⁹. В рамках дерусифікації та декомунізації перейменовано 1 200 об'єктів топоніміки в 63-х громадах області, демонтовано 14 пам'ятників, присвячених діячам російської історії та культури.

Одещина опинилась в ситуації коли з одного боку протягом багатьох десятиліть населення ідентифікує себе з рядом російських діячів: Пушкіним, Буніним, Паустовським, Купріним, Ільфом і Петровим. Водночас з'являється чіткий суспільний запит на відмову від усього, що пов'язано із Російською імперією та Російською Федерацією. При цьому, переважна частина одеситів послуговуються у побуті російською мовою⁶⁰ і виховані значною мірою у російському культурному просторі.

Відповідно до результатів соціологічного опитування, переважна більшість населення регіону (66%) підтримують ліквідацію символів російської культури з публічного простору (у порівнянні, національний показник – 73%). Водночас третина (31%) виступають проти цього, 3% опитаних важко відповісти на дане питання. У просторовому співвідношенні, дещо менше підтримують ліквідацію в м. Одеса та на Півдні (хоча на цих територіях, відповідно, 64% і 61% підтримують ліквідацію). Єдина соціально-демографічна категорія, де виразна більшість проти ліквідації – російськомовні росіяни (61% не підтримують ліквідацію символів російської культури з публічного простору).

Вплив російської мови особливо посилюється у районах територіально близьких до Придністров'я. Ведеться безкоштовна радіо- та телетрансляція російською мовою на відміну від україномовного. Мережа ретрансляторів не повністю покриває всю область, особливо території віддалених територіальних громад. Ці фактори в прямому сенсі “розривають” суспільну свідомість, спричиняють конфліктні ситуації і потребують серйозної роботи з громадською свідомістю.

У культурному просторі відбувається певна зміна конфігурації регіональної ідентичності. Якщо раніше, пам'ять про Другу світову війну впливала на ідентичність одеситів, зараз вона історизувалась і перекрилася сучасною дійсністю. Деколонізаційні ініціативи вперше почали досягати мети та захоплювати помітну кількість людей.

⁵⁷ Оцінка низки характеристик національної стійкості за результатами опитування у м. Одеса, доступ за [посиланням](#)

⁵⁸ Закон України, доступ за [посиланням](#)

⁵⁹ Громадська організація “Декомунізація. Україна”, доступ за [посиланням](#)

⁶⁰ Оцінка низки характеристик національної стійкості за результатами опитування у м. Одеса, доступ за [посиланням](#)

Так, у суспільному просторі з'явився заклик про знесення пам'ятника Катерині II. 28 червня 2022 на сайті Електронних петицій зареєстрували петицію про знесення пам'ятнику Катерині II⁶¹. За 2 тижні петиція набрала 25 тис. голосів. За результатом опитування одеситів щодо долі пам'ятника "засновникам Одеси" понад 50% виявили бажання демонтувати пам'ятник повністю⁶². Можливість підписання петиції на розгляд президенту України про демонтаж пам'ятника імператриці Катерині II важко було навіть уявити до 2022.

Неочікувану ноту в перезавантаженні історичної самоідентифікації одеситів спровокували блокування та деблокада (у липні 2022) одеського торговельного порту. Експорт зерна є елементом одеської ідентичності та торгівлі, яка й створила Одесу.

Культура Одеської області відіграє важливу роль у просуванні українського мистецтва в світі культурних інституцій у міжнародних проєктах. Зокрема, Одеський музей західного та східного мистецтва - у виставці "Євангелісти Франса Галса з колекцій Одеського музею західного та східного мистецтва" в Литовському національному художньому музеї м. Вільнюс (Литовська Республіка); Одеський національний художній музей – у виставковому проєкті "Калейдоскоп (І)сторій. Українське мистецтво 1912-2023" в Музеї Фундація (Зволле, Нідерланди) та в музеї Альбертіnum (Державні художні зібрання Дрездена) м. Дрезден (Німеччина). Здійснюється ряд інших проєктів у сфері культури з міжнародними культурними інституціями.

Цифровізація у галузі культури дає можливість створити умови для осучаснення та прозорості ведення процесів у сферах охорони культурної спадщини. Створення цифрової спадщини Одеського регіону (створення електронних копій документів і артефактів) налічує 76 оцифрованих книг, які поповнили електронну цифрову бібліотеку краєзнавчої літератури на сайті Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського. Цифровізація, зокрема створення порталу культурної спадщини Одеської області (нерухомої, нематеріальної, музеїв) дозволить збільшити економічні показники культурно-туристичного сектору, який є потужним перспективним економічним ресурсом області.

Проблемою є й дотаційність сфери культури. Через повномасштабне вторгнення було призупинено фінансування заходів в рамках обласної

⁶¹ Електронні петиції, офіційне інтернет-видавництво Президента України, доступ за [посиланням](#)

⁶² Суспільне новини, доступ за [посиланням](#)

комплексної програми "Культура Одещини - 2020-2023 роки". Всього за 2022 рік сферу культури профінансовано на 979,2 тис. грн.

В ході агресії Російської Федерації проти України протягом 2022-2023 роки пошкоджено 25 закладів культури (будівлі та матеріально-технічне забезпечення): 3 публічні бібліотеки, 9 будинків культури, 6 музеїв комунальної і державної власності, 2 театри та 3 заклади мистецької освіти. На цей час за рахунок коштів місцевих бюджетів та інших джерел не заборонених законодавством відновлено 12 об'єктів.

Ключові висновки та вплив війни:

- Географічне положення області дає можливість залучати міжнародне та транскордонне співробітництво в галузі культури і цим частково перекривати потребу у фінансуванні;
- Суттєві геопросторові диспропорції забезпеченості населення культурними послугами вимагають введення в роботу нових закладів, оптимізацію нерентабельних та формування територіального креативного культурно кластеру;
- Задля вдосконалення мережі закладів культури та збільшення її охоплення організаційна структура мережі закладів культури потребує удосконалення за принципом створення центрів культурних послуг як багатофункціональних закладів культури, що мають оптимальне розміщення для задоволення культурних послуг жителів територіальних громад або одночасно декількох суміжних територіальних громад;
- Матеріально-технічний стан більшості установ та закладів є застарілим та потребує значного капіталовкладення. Проблемою залишається недостатнє фінансування з державного, обласного бюджету, що значно пригальмовує темпи оновлення закладів культури;
- Вплив російської культури на ідентичність Одеської області має довгу і складну історію, яка почалася ще в часи імперії та триває і далі впливає на формування й переосмислення локальної ідентичності регіону.

3.7 ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ

Станом на 2023 рік в Одеській області функціонує 72 дитячо-юнацькі спортивні школи, школа вищої спортивної майстерності, центр олімпійської підготовки зі стендової стрільби, регіональний центр фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю "Інваспорт", центр фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" та понад 300 спортивних клубів. Також в Одесі функціонує велопішохідна Траса Здоров'я, спроектована в 1970-х роках, вздовж якої розташовано багато спортивних майданчиків. В 2020 році було відкрито велопішохідну естакаду, яка

з'єднала Приморський та Київський райони міста, а довжина Траси Здоров'я збільшилась до 15 км, що підсилило спортивну інфраструктуру міста.

Спортивна інфраструктура регіону в цілому не зазнала значних руйнувань. У ніч з 16 на 17 жовтня 2023 року внаслідок падіння уламків БПЛА було завдано першої серйозної шкоди спортивній інфраструктурі регіону. Значних ушкоджень зазнала адміністративна будівля, розташована на території ДП "Чорноморський яхт-клуб" в м. Одеса. В будівлі розміщувалось відділення вітрильного спорту КЗСПО "КДЮСШ № 13" Одеської міської ради. Знищено або пошкоджено більшу частину спортивного інвентарю та обладнання.

Для підтримки галузі реалізується ряд програм. У 2023 році за рахунок субвенції з державного бюджету в Одеській області розпочата реалізація окремих заходів соціального проєкту "Активні парки – локації здорової України". До проєкту долучилось понад 65% громад регіону. Реалізація проєкту має позитивний вплив на рівень охоплення фізкультурно-оздоровчою діяльністю в Одеській області, сприяє впровадженню нових методів роботи з населенням. Станом на 4 квартал 2023 року в Одеській області сформована мережа з 82 координаторів (фахівців) проєкту "Активні парки", які проводять не менше 3 заходів.

Ключові висновки та вплив війни:

- Сфера фізичної культури та спорту представлена розвинутою мережею спортивних закладів;
- Одеська область має потенціал до розвитку велотуризму, що обумовлений велопішохідною трасою здоров'я та велопішохідною естакадою у місті Одеса;
- Спортивна інфраструктура регіону меншою мірою постраждала від ракетних обстрілів, але значних руйнувань зазнала адміністративна будівля Чорноморського яхт-клубу;
- Спорт виступає інструментом соціальної інтеграції через реалізацію низки проєктів: "Активні парки", що охоплює понад 65% громад регіону.

4. ІНФРАСТРУКТУРА

Інфраструктура має важливе значення для соціально-економічного розвитку країни в цілому, оскільки стан її розвитку прямо впливає на розподіл продуктивних сил та територіальний поділ праці. Добре розвинена інфраструктура стимулює економічне зростання через активізацію торгівлі, залучення інвестицій та збільшення обсягів виробництва. Вигідне географічне положення обумовлює великий потенціал розвитку інфраструктури регіону. Проте, незважаючи на високий потенціал, ресурси регіону недовикористані повною мірою, а рівень розвитку інфраструктури є низьким. Дослідження показало, що найкраще забезпечення транспортною інфраструктурою у Одеському мікрорегіоні. Лише 36% територіальних громад Одеського мікрорегіону вважають інфраструктуру недоліком. У просторовому відношенні, 71% громад Південного мікрорегіону зазначають інфраструктуру своїм недоліком. За результатами опитування можна зробити висновок, що Північний мікрорегіон є дещо краще забезпечений інфраструктурою, відповідно 52% громад Північного мікрорегіону вважають цю сферу своїм недоліком.

У даному розділі буде розглянуто сучасний стан транспортної інфраструктури Одеської області, роль та проблематику окремих видів транспорту. Також буде проаналізовано окремі складові інфраструктури, а саме стан та проблеми житлової та комунальної інфраструктури, яка значною мірою впливає на рівень життя громадян.

4.1. ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА

Транспортна система займає пріоритетне місце в розвитку економіки Одеського регіону. Розташування Одеської області на перетині міжнародних торговельних шляхів, які сполучають Європу, Азію та Близький Схід, визначає стратегічне значення транспортної інфраструктури як для області, так і для України загалом. Станом на 2021 рік Одеська область забезпечувала більше 20% вантажообігу країни⁶³.

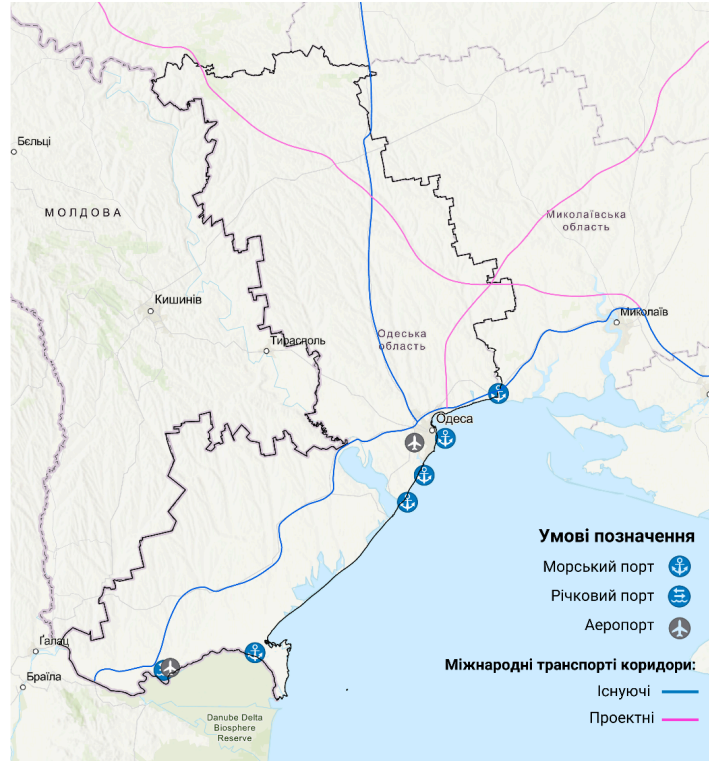
Транспортний комплекс є ключовим фактором реалізації вигідного геостратегічного потенціалу області через проходження на території Одеської області міжнародних транспортних коридорів:

⁶³ Державна служба статистики України, доступ за [посиланням](#)

- Транс'європейський транспортний коридор №7 (Дунай) використовується для перевезень вантажів та пасажирів по річці Дунай, яка є однією з найважливіших транспортних артерій Європи. Коридор №9 (Південь - Північ) обслуговує транспортування вантажів та пасажирів між південними та північними регіонами Європи через залізницю та автомобільні маршрути;
- У транспортному коридорі TRACECA (Європа-Кавказ-Азія) Одеська область грає важливу роль, з'єднуючи Європу, Кавказ та Азію. Одеський порт використовується для транзиту різних видів вантажів, включаючи сировину, товари, контейнери, зерно та інші товари;
- Транспортний коридор "Балтійське море – Чорне море" забезпечує зв'язок між Балтійським та Чорним морями через Одеський морський порт, який використовується для транзиту та перевезень різних видів вантажів;
- Одеські порти є важливими і для транспортного коридору "Чорноморське транспортне кільце", який сполучає різні країни уздовж Чорноморського регіону. Порти забезпечують логістичну інфраструктуру для транзитних вантажів та підтримують торговельні потоки. Крім того, Україна проводить обширну торгівлю з іншими країнами Чорноморського регіону через ці порти.

Транспортна інфраструктура Одеської області представлена усіма видами транспорту. Розгалужений транспортний комплекс сприяє підтримці ефективного руху вантажів та торговельних потоків між сусідніми регіонами.

Рисунок 4.1. Міжнародні транспортні коридори

За показниками вантажообігу, перевезення вантажів в Одеській області більше ніж на 50% забезпечується залізничним транспортом та близько 40% автомобільним. Перевезення пасажирів на 90% забезпечується автомобільним та майже на 8% залізничним транспортом.

Рисунок 4.2. Динаміка вантажо- та пасажиропотоків, 2013-2020 рр.

Тип транспорту	Перевезення вантажів, млн т								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Залізничний	30,0	27,6	29,7	31,3	32,4	31,5	29,8	26,0	
Водний	2,4	2,4	2,1	2,2	1,9	2,0	к	к	
Автомобільний	22,7	21,0	22,2	22,6	24,1	29,0	28,8	29,3	

Тип транспорту	Перевезення пасажирів, тис. осіб								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Залізничний	18 364,2	18 507,6	19 200,8	19 472,8	9 669,2	9 502,9	9 513,4	4 877,5	
Морський	22,5	26,3	22,5	27,5	20,8	25,5	к	к	
Автомобільний	170 974,8	161 472,6	140 861,9	135 646,8	125 685,3	10 584,7	96 070,5	5 4031,8	
Авіаційний	3	1,6	1	0,2	1,15	1,4	к	к	

4.1.1. Дорожнє господарство

Автомобільні дороги є однією з складових економічної системи країни, вони є суспільним продуктом та мають важливе значення. Мережа автомобільних доріг місцевого значення загального користування є невід'ємною частиною єдиної транспортної системи, що забезпечує роботу всіх галузей промисловості, економіки і сільського господарства, та соціального розвитку суспільства. Крім того, забезпечується рівномірний наземний доступ у різні частини області, країни, а також безпечне та надійне переміщення людей і транспортування товарів із належною ефективністю.

Одеська область є важливим транспортним вузлом, через який пролягає мережа доріг загального користування довжиною 5 526,525 км та державного значення довжиною 2 801,8 км. На автомобільних дорогах розташовано 7682 штучних споруд (479 мостів і шляхопроводів, 7 199 водопропускних труб). Більшість (90%) міських та приміських перевезень Одеської області здійснюється автотранспортом. Хоч в регіоні 98% доріг і мають тверде покриття, проте понад 95%⁶⁴ доріг перебувають у незадовільному стані, потребуючи термінового втручання та ремонту.

Особливо інтенсивний рух автотранспорту спостерігається на автомагістралях, таких як М-05 "Київ-Одеса", М-15 "Одеса-Рені (на Бухарест)", М-14, яка зараз зараз сполучає Одесу-Миколаїв-Херсон, М-16 "Одеса-Кучургани (на Кишинів)", М-27 "Одеса-Чорноморськ", М-28 "Одеса-Южний", включаючи під'їзди, а також Н-33 "Одеса-Б. Дністровський-Монаші-/М-15/". На окремих відрізках автомагістралей інтенсивність руху може досягати 25-32 тис. автомобілів на добу.

На автомобільних дорогах державного значення знаходиться 20 пунктів пропуску автомобільного сполучення через державний кордон України з Республікою Молдова, з яких 9 міжнародних та 11 міждержавних.

Після повномасштабного вторгнення, закриття повітряного сполучення та морського перевезення більшістю портів, автомобільний транспорт набув нового значення у зміні логістичних маршрутів. Збитки від пошкоджень транспортної інфраструктури України оцінюються у 26 млн дол. США⁶⁵, а частка прямих грошових втрат мостів і мостових переходів області становить 1% від національного значення.

⁶⁴ Основні екологічні проблеми Одещини, 2023, доступ за [посиланням](#)

⁶⁵ Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення, 2023, доступ за [посиланням](#)

Переважна більшість автомобільних доріг місцевого значення побудована в 60-80-х роках минулого століття. Протягом багатьох років через недофінансування дорожньої галузі основний обсяг ремонтно-будівельних робіт виконувався на автомобільних дорогах державного значення, а місцева мережа підтримувалась в проїзному стані за рахунок експлуатаційного утримання.

Внаслідок недотримання міжремонтних строків експлуатаційний стан більшості автомобільних доріг загального користування місцевого значення є незадовільним. Практично 84% (4,6 тис.км) з них уражено ямковістю, а окремі ділянки є аварійно небезпечними та потребують термінового проведення ремонтних робіт.

В рамках програми Президента “Велике будівництво” у 2020 році⁶⁶ в Одеській області було відремонтовано понад 253 км доріг, у 2021 році⁶⁷ - 256 км (186 км державних доріг та 70 км місцевого значення). Відповідно, у зв'язку із повномасштабним вторгненням на території України з 24 лютого 2022 року та запровадження воєнного стану, роботи по капітальному ремонту не виконувались в 2022 році.

З початку повномасштабного вторгнення, Постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року №590 “Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану” було обмежено повноваження Державної казначейської служби у здійсненні виплат державних коштів. Хоч до повномасштабного вторгнення будівництво та ремонт доріг було пріоритетом регіональної влади, роботи з капітального ремонту, будівництва, реконструкції та поточного середнього ремонту доріг були частково призупинені⁶⁸. Внесені зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року №590 “Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану” дозволяють витратити місцеві кошти на ремонт та проектування нових автомобільних шляхів.

З огляду на стратегічність транспортного комплексу, очевидним стає зростання потенціалу залізничного та автомобільного транспорту в логістиці експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції. В Ізмаїльському районі було завершено будівництво майданчиків для відстою вантажного транспорту загальною площею 4,7 гектарів та організована робота для

⁶⁶ Довжина відремонтованих доріг на Одещині у 2023 році, доступ за [посиланням](#)

⁶⁷ Ремонт та будівництво доріг у 2021 році, доступ за [посиланням](#)

⁶⁸ Стаття про автомобільні дороги в Одеській області під час війни, 2023, доступ за [посиланням](#)

подальшого будівництва таких майданчиків на загальній площі близько 48 гектар. Ці майданчики мають на меті вирішити проблеми, пов'язані з завантаженістю автодоріг в напрямку портів річки Дунай та "Великої Одеси".

Територія між Дунаєм та Дністром характеризується вразливістю транспортної логістики. Сполучення з південної частиною області відбувається через с. Паланка – фактично єдиним сполученням після руйнування мосту біля селища Затока. Ця частина дороги проходить через територію Молдови, статус якої до кінця не визначений. 30 червня 2011 року в Кишиневі (Молдова) було підписано акт визначення та закріплення на місцевості меж ділянки автомобільної дороги Одеса - Рені в районі с. Паланка, а також земельної ділянки, якою вона проходить. Ділянку дороги було де-юре передано у власність України 18 листопада 2001 року, однак акту визначення меж на місцевості так і не було здійснено.

Одним із ключових способів забезпечення транспортного з'єднання південно-західної частини з центром Одеської області полягає у спорудженні мосту через Дністровський лиман та обхідної дороги с. Паланка. Міст через Дністровський лиман не тільки стратегічно важливий в рамках національної безпеки, але і економічно доцільний, оскільки скоротить дорогу транспортних потоків до півдня Європи.

4.1.2. Автобусне сполучення

Автобусне сполучення в Одеській області є важливою складовою транспортної інфраструктури. Щодня на внутрішньообласні маршрути для перевезення пасажирів виходять 1 079 автобусів, якими користуються 507 тис. жителів області – це більше 20% населення регіону⁶⁹. Широка мережа маршрутів охоплювала всі районні центри та міста обласного значення, забезпечуючи зв'язок із містом Одеса. Внаслідок значного руйнування транспортної інфраструктури сполучення південної частини області значно погіршилось.

У цілому, хоча автобусне сполучення в Одеській області забезпечує велику кількість маршрутів та покриває значний відсоток населення, використання подекуди застарілих транспортних засобів та невідповідність розкладів залишаються актуальними питаннями для подальшого вдосконалення транспортної системи регіону. Переважна частина транспорту, як громадського, так і міжміського, міжнародного авто- та залізничного сполучення є застарілою та недоступною, що унеможлиблює перевезення осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (відсутні пандуси, облаштовані місця для осіб з

⁶⁹ Автомобільний транспорт, Одеська обласна державна адміністрація, доступ за [посиланням](#)

числа маломобільних груп населення, вказівники, звукові сигнали, титрована інформація тощо). Однак, деякі країни-донори роблять свій вклад у вирішення проблеми недоступності громадського транспорту в Одесі. Так, у жовтні 2023 року німецьке місто-побратим Регенсбург подарував Одесі 10 комфортабельних автобусів з низьким рівнем підлоги, що робить такі машини зручними для перевезення маломобільних пасажирів, в тому числі людей похилого віку та батьків з візками.

Крім того, наявні пошкодження доріг у населених пунктах, що перешкоджає пересуванню людей з інвалідністю; занадто високі бордюри.

4.1.3. Залізничний транспорт

Залізниця є одним із основних елементів транспортної інфраструктури Одеської області, який забезпечує 20% вантажообігу і 16% пасажирообігу залізниць України⁷⁰. Одеська залізниця володіє стратегічним значенням завдяки своєму приморському та прикордонному розташуванню, забезпечуючи зовнішні транспортно-економічні зв'язки з більш ніж 70 країнами світу, доставляючи товари з різних міст України до портів.

Одеська область добре сполучена з залізничною мережею України. Мережа залізниць України передбачає залізничне сполучення Одеса-Київ через Вінницю. Внаслідок чого, час доїзду залізницею з Києва непропорційний відстані⁷¹. У той же час будівництво нової прямої залізничної гілки дозволить скоротити час та прискорити швидкість руху (необхідно розуміти, що крім витрат на будівництво колії, необхідно вирішити питання користування земельними ділянками під полотном). Наразі існує недостатній рівень забезпечення доступності пасажирської інфраструктури для пасажирів з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, отже користування ним є ускладненим.

Швидкість регулярних контейнерних поїздів з Одеси до основних напрямків в Україні (Дніпро, Київ та Харків) уже до початку повномасштабного вторгнення становила 120-150 км на добу, що значно перевищує середню швидкість звичайних вантажних поїздів в Україні (50-112 км на день).

Надалі важливо забезпечити ефективне сполучення Одеси на існуючій залізничній мережі і збільшити максимальну швидкість залізниці з 80 км до 250 км на добу⁷². Також доцільно розпочати нове будівництво двоколійної

⁷⁰ Залізничний транспорт, Одеська обласна державна адміністрація, доступ за [посиланням](#)

⁷¹ Стаття про намір побудови прямої залізниці Київ-Одеса, 2016, доступ за [посиланням](#)

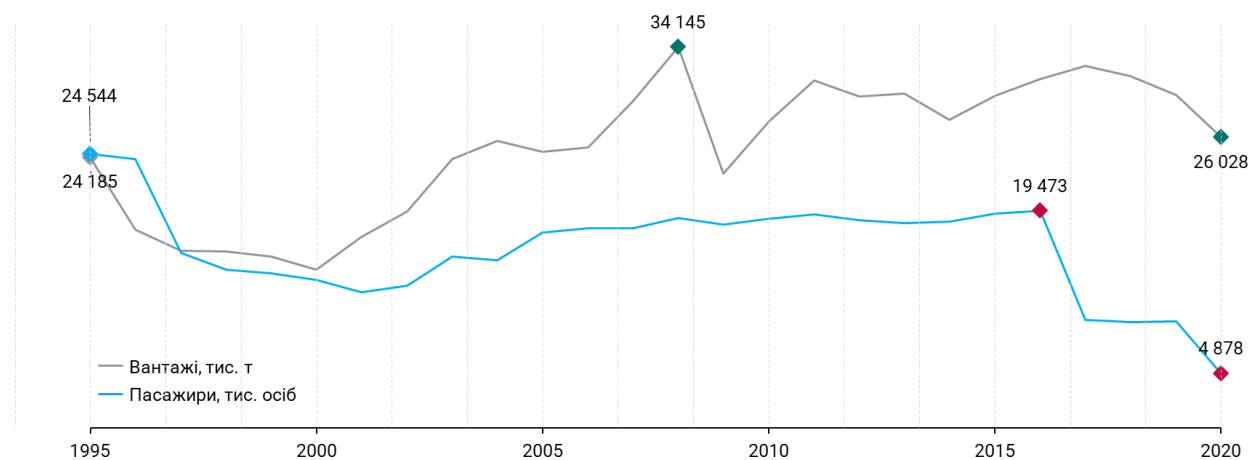
⁷² Strategy for the EU integration of the Ukrainian and Moldovan rail systems, доступ за [посиланням](#)

високошвидкісної магістралі – залізниці 1 435 мм (ВШМ 1 435) на напрямку Одеса – Київ – Львів – Мостиська-2 (кордон України та ЄС) – Медика (Польща)⁷³ задля забезпечення сумісності залізничної системи України з основними та найбільш розвиненими залізницями світу. Вантажовідправники та перевізники вимушені змінювати логістику експортних перевезень, спрямовуючи вантажі на західні прикордонні переходи, які не розраховані під перевалку великих обсягів зерна та руди. Інтеграція залізничних систем в європейську мережу дозволить розширити пропускну здатність української залізничної мережі.

В структурі вантажних перевезень Одеської залізниці лідерство ділять між собою зернові вантажі та будівельні матеріали, які становлять 25% і 20% відповідно. Інші поширені види вантажів включають кам'яне вугілля (15,5%), добрива (5,2%) та руду (2,9%).

Після 2018 року спостерігається скорочення обсягів вантажів та пасажирів, які пройшли через залізницю області, що є показником змін в транспортних потоках регіону.

Рисунок 4.3. Обсяг вантажів, тис. т, та пасажирів, тис. осіб, 1995-2020 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Під час повномасштабного вторгнення залізниця стала одним із найважливіших видів транспорту як для евакуації населення, так і транспортування вантажів. Через повномасштабне вторгнення станом на березень 2023 року збитки регіональної філії Одеської залізниці становлять менше 1% від загальних прямих

⁷³ Особливості створення на залізницях України мережі швидкісних залізничних магістралей, 2017, доступ за [посиланням](#)

втрат залізниці. При оцінці загальних втрат залізниці у 4,3 млрд дол. США⁷⁴. У масштабі всієї країни, руйнування залізничної інфраструктури Одеської області є незначними.

Після повномасштабного вторгнення з метою розширення пропускної спроможності інфраструктури у сполученні Україна-ЄС та забезпечення безперервності перевізного процесу було відновлено залізничне сполучення з Республікою Молдова, а саме відкрито оновлену залізничну ділянку Березине (Україна) - Басарабська (Молдова) протяжністю 20,9 км (яка не працювала 20 років). Ця нова ініціатива відкриває можливості для вантажних та пасажирських перевезень з Одеської області до країн Європи. Наразі дане залізничне сполучення є головним сполученням Одеси і Дунайських портів - "Рені" та "Ізмаїл". Також потенційним напрямком підвищення залізничного потенціалу області є будівництво євроколії (колія 1 435 мм) від Одеси до Кишинева.

Розширення пропускної здатності станції Ізмаїл, дільниці Арциз – Ізмаїл та Білгород-Дністровський – Ізмаїл⁷⁵ може мати кілька позитивних аспектів, а саме: збільшення показника середньодобового вивантаження зі 100 до 450 вагонів за добу на станції Ізмаїл, розвантаження інших логістичних маршрутів

У червні 2022 року було введено в дію нову широколінійну залізницю, яка з'єднає дунайський річковий порт Галац із молдавським портом Джурджулешти, а також український порт Рені. Цей проєкт розширить логістичні можливості для експорту та імпорту продукції через порти Румунії і в майбутньому.

На сьогоднішній день, найбільше зростання вагонів в Україні було зафіксовано саме на пункті пропуску Серпневе-1 (Одеська область) - Басарабська (Молдова), що дедалі більше збільшує їх накопичення і спричиняє певні труднощі на станції Рені через низький рівень поглинання вантажів портовими операторами Джурджулешт і Галаца.

Залізнична інфраструктура Одеської області залишається обмеженою у своєму потенціалі для перевезення товарів до країн Європейського Союзу. Щоб вирішити цю проблему, необхідна системна робота, зокрема, розвиток існуючих терміналів, будівництво нових, створення мобільних перевалочних пунктів, сприяння розвитку євроколій. Недостатні інвестиції у оновлення цих фондів та забезпечення інноваційного зростання є серйозною проблемою галузі.

⁷⁴ Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення, 2023, доступ за [посиланням](#)

⁷⁵GMK Center, доступ за [посиланням](#)

Отже, залізниця Одеської області є невід'ємною складовою транспортної інфраструктури, особливо в умовах воєнного періоду, її діяльність і розвиток мають велике значення для розвитку регіональної та міжнародної економіки.

4.1.4. Мореґосподарський комплекс

Область представлена такими портами як Одеський, Чорноморський, Ізмаїльський, Південний, Білгород-Дністровський, Ренійський та Усть-Дунайський, а також приватним рибним портом "Чорноморськ".

Роль одеських портів суттєво зросла після анексії Криму, а після окупації Маріуполя і руйнування портової інфраструктури Миколаєва вони стали єдиними морськими воротами України. Враховуючи, що після війни відновлення діяльності цих портів потребуватиме часу, стратегічна роль Одеських портів зберігатиметься.

Протягом 2021 року вантажопереробка в морських портах Одеської області досягла 107,18 млн т, що становить 94,8% порівняно з 2020 роком, а їх частка у загальному вантажоперевезенні в Україні в 2021 році склала 69,9%.

У структурі вантажів 2021 року пріоритетність товарів, що перевозились належала руді (34,56%), зерну (32,67%) та контейнерам (12,64%). Проте у 2022 році частка зерна зросла до 48%.

З початком повномасштабного вторгнення Одеський, Чорноморський та Південний порти були заблоковані Російською Федерацією і припинили свою діяльність до моменту укладання зернової угоди.

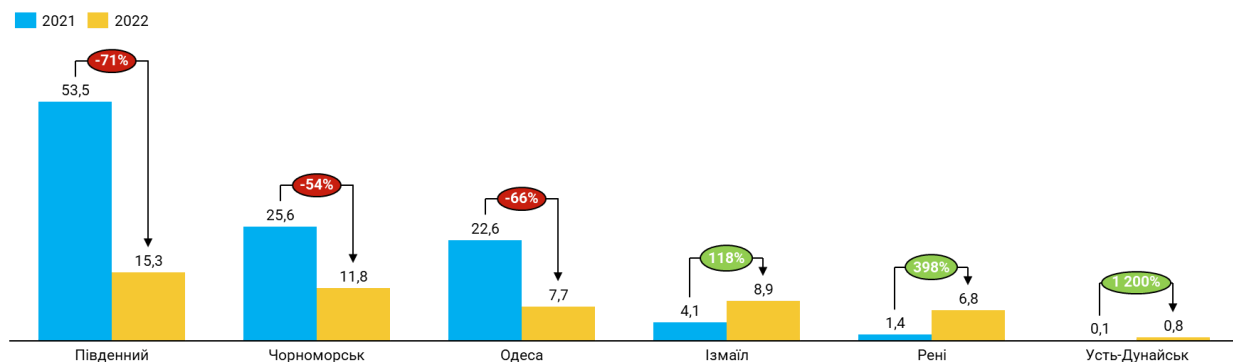
За 12 місяців 2022 року вантажопереробка в портах Одеської області склала 51,24 млн т, що становить 47,8% від показників попереднього року. З них 43,87 млн т – експортні вантажі, 5,39 млн т – імпортні.

Незважаючи на важкі обставини, Дунайські порти продовжили працювати в умовах постійних обстрілів. Регулярних руйнувань зазнають складські приміщення, термінали із зерном та олією, що призводить до знищення сільськогосподарської продукції і серйозно ускладнює експортну діяльність.

В 2022 році пріоритетного статусу набули три українські порти – Рені, Ізмаїл та Усть-Дунайськ, через які переробка вантажів була збільшена у 3 рази. Порт Рені показав неймовірний ріст, збільшивши обсяг вантажопереробки до 6,82 млн т, що у 5 разів перевищує показники 2021 року (1,37 млн т). Сьогодні він вже відіграє ключову роль у з'єднанні України з Європою. З вкладенням інвестицій

(близько 200 млн дол. США) і модернізацією Дунайських портів, їхню потужність можна підняти до 25 млн т вантажів щороку⁷⁶.

Рисунок 4.5. Обсяг вантажопереробки портів Одеської області, млн т, 2021-2022 рр.

Джерело: Адміністрація морських портів України

Значущою подією у липні 2022 року стало підписання ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів, що сприяло розблокуванню портів "Одеса", "Чорноморськ" та "Південний". Хоча недотримання досягнутих домовленостей Російською Федерацією і призвело до зменшення запланованих обсягів зовнішньої торгівлі, проте ця ініціатива дозволила відправити понад 1 000 суден з 32,9 млн т агропродукції до Азії, Європи та Африки.

Однак, 17 липня 2023 року Росія вийшла з зернової угоди, що означає повторне блокування портів "Великої Одеси", обстріли портової інфраструктури і знищення сільськогосподарської продукції. Дані ризики викликають необхідність пошуку альтернативних рішень для України. Дунайські порти, які стали головними під час повномасштабного вторгнення, і надалі можуть ефективно працювати, розширюючи співпрацю з Молдовою та Румунією.

Відбувається постійний пошук нових логістичних маршрутів українського продовольства. Відкритий новий маршрут для перевезення українського зерна через Дунайські порти (Ізмаїл та Рені) до Хорватії, що також є додатковою можливістю для українських виробників агропродукції. Планується, що цей логістичний маршрут буде відігравати важливу роль у двосторонній торгівлі між Україною та Хорватією і після війни.

Блокування портів України спричинило недонадходження доходів до державного бюджету від сплати підприємствами морської галузі податків,

⁷⁶ Необхідні інвестиції для модернізації Дунайських портів, 2022, доступ за [посиланням](#)

зборів та інших платежів. Загалом у 2022 році державний бюджет недоотримав, зокрема від ДП “Адміністрація морських портів України”, ДП “Одеський морський торговельний порт”, ДП “Морський торговельний порт “Южний” та ДП “Укрводшлях”, частину чистого прибутку у сумі близько 1,2 млрд грн⁷⁷. А загальна сума збитків, завдана Україні через блокування всіх портів Чорного моря, складає 36 млрд дол. США, з яких 18 млрд дол. США це збитки від блокування експорту сільськогосподарської продукції.⁷⁸

До повномасштабного вторгнення дунайські порти експортували лише до 10% загального обсягу товарів, але їхня роль набагато збільшилась у 2022 році. Порти, які розташовані у південно-західному регіоні формують Дунайський морський кластер, для якого передбачена модернізація портів. Важливою проблемою залишається відсутність власних складів та елеваторів у нових стивідорів дунайських портів. Це вже завдає затримки та труднощі у перевалці зерна, що призводить до простоїв автотранспорту та вагонів.

Перші кроки на шляху до модернізації дунайських портів вже було зроблено. Так, у 2022 році Адміністрація морських портів України впровадила в регіоні електронну чергу суден, збільшила кількість лоцманів з 16 до 40, досягла домовленості з Румунією щодо модернізації інфраструктури Сулінського каналу. Також у другому півріччі в Ренійському порту відкрився контейнерний термінал, попри те, що до цього часу дунайські порти не обробляли контейнери взагалі.

До основних заходів покращення дунайських портів у майбутньому належать днопоглиблення, будівництво флоту внутрішнього плавання, ремонт та модернізація наявного парку, залучення вживаного парку для максимально швидкого ефекту та будівництво і модернізація під'їзних залізничних колій.

Враховуючи це, можна зробити висновок, що дунайські порти мають велике значення для підтримки економіки України під час війни та її майбутнього розвитку. Необхідно активно розвивати їх потенціал, вирішувати проблеми з інфраструктурою, щоб забезпечити стабільний та ефективний вантажопотік для країни та міжнародних партнерів.

4.1.5. Авіасполучення

Міжнародний аеропорт "Одеса" вважається одним із найбільших в Україні. У 2021 році він зайняв 4 місце за пасажиропотоком⁷⁹. Пропускна здатність нового

⁷⁷ Міністерство Фінансів України. Інформація про фінансові ризики та їх вплив на показники державного бюджету у 2023 році

⁷⁸ Збитки для України від блокування чорноморських портів, 2023, доступ за [посиланням](#)

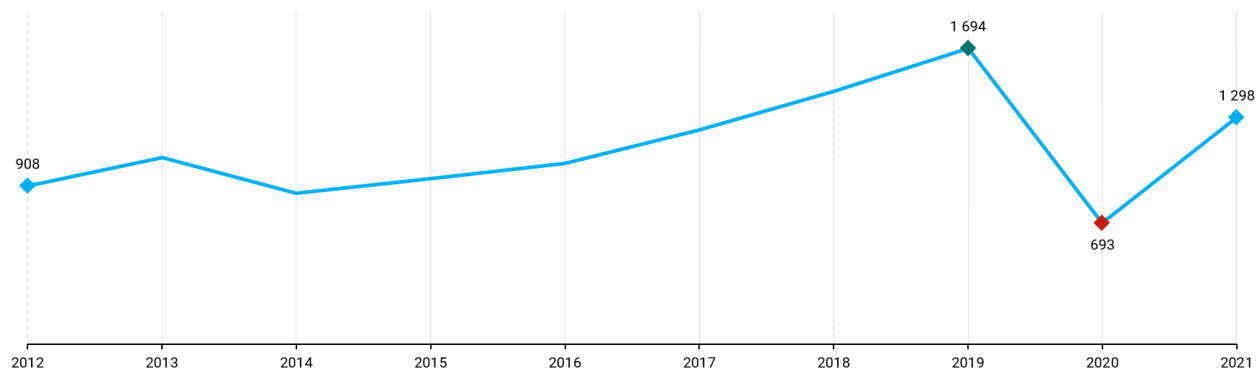
⁷⁹ Пасажирообіг аеропортів України у 2021 році, доступ за [посиланням](#)

пасажирського терміналу аеропорту становила 1 000 пасажирів на годину, що в рік дорівнює 1,5 млн осіб. Аеропорт забезпечував обслуговування як внутрішніх, так і міжнародних рейсів.

З 2021 року аеропорт "Одеса" почав активно залучати середньо- та далекомагістральні літаки після введення в експлуатацію нової злітно-посадкової смуги. Однак 30 квітня 2022 року ракетний комплекс "Бастіон" зруйнував цю смугу⁸⁰.

Пасажиropoтiк в аеропортi "Одеса" в середньому щорiчно зростає на 7,8% протягом 2005-2021 років (якщо не враховувати 2020 рік). Частка пасажиропотоку від національного рівня досягла максимального значення у 2015 році в розмірі 8,9%, а у 2021 році становила 8%. Різкий спад у 2020 році (-59%) пояснюється пандемією COVID-19, яка мала вплив на пасажиропотік у всьому світі. Позитивна динаміка щорічного збільшення кількості користувачів вказує на те, що даний аеропорт є важливим елементом транспортної інфраструктури Одеської області, в який необхідно інвестувати для подальшого розширення та розвитку.

Рисунок 4.6. Пасажиropoтiк в міжнародному аеропортi "Одеса", тис. осіб, 2012-2021 pp.

Джерело: Державна авіаційна служба України

Однією з проблем аеропорту "Одеса" є неефективність громадського транспорту, що зв'язує аеропорт з містом. Запуск спеціальної маршрутної лінії із прямим автобусом з міста Одеса до аеропорту може полегшити життя туристів і пасажирів, забезпечивши зручність та якість в маневрах між містом та аеропортом.

В Одеській області наявний й інший міжнародний аеропорт - в Ізмаїлі, який припинив свою діяльність у 2009 році через кризу. В той час обласна влада не

⁸⁰ Велика українська енциклопедія: Одеса, 2022, доступ за [посиланням](#)

виділила кошти на його підтримку, а саме для закриття заборгованостей по зарплатні, податкових і пенсійних відрахуваннях, електроенергії. Наразі аеропорт потребує серйозних реконструкційних робіт.

У намірах не тільки відновлення даного аеропорту, а й створення аеровузла, який пов'яже аеропорти Одеси та Ізмаїла.

Внаслідок повномасштабного вторгнення аеропорт "Одеса" був змушений припинити свою діяльність. Після завершення повномасштабного вторгнення є наміри не лише відновити пошкоджену злітно-посадкову смугу, але й побудувати додаткову. Після відновлення повітряного простору України, "Ryanair" планує здійснювати 600 рейсів щотижня, включаючи Одесу серед пунктів призначення.

Ключові висновки та вплив війни:

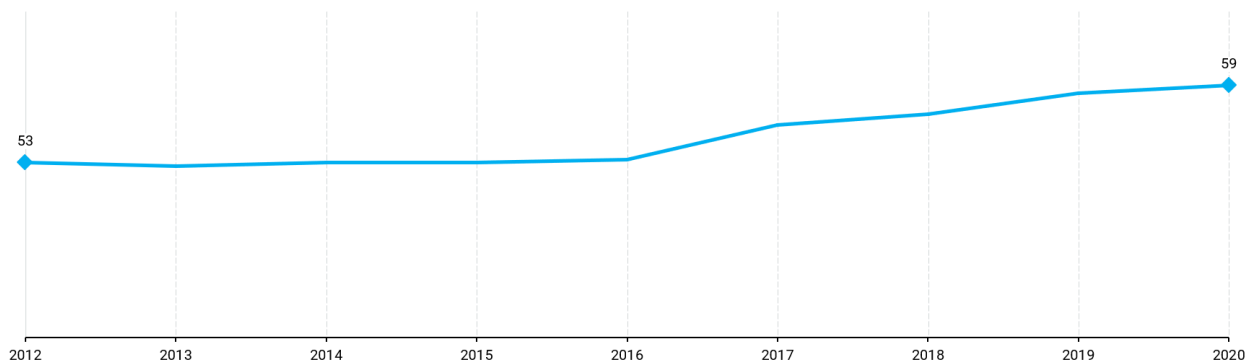
- Одеська область має високий транзитний потенціал, адже через неї проходять 5 міжнародних транспортних коридорів, тому є необхідність у розбудові логістичних центрів;
- Незважаючи на розгалужену мережу автомобільних доріг, проблема незадовільної якості доріг є актуальною для більшості громад;
- Автобусне сполучення забезпечує більшість потреб користувачів, проте оновлення транспортних засобів є актуальним питанням;
- Залізничний транспорт відіграє важливу роль у здійсненні міжнародної торгівлі, так як забезпечує основну масу перевезень вантажів в області та з інших міст України до портів. У рамках євроінтеграції України залізничне сполучення з країнами ЄС є одним з головних пріоритетів розвитку транспортної інфраструктури;
- Після повномасштабного вторгнення залізниця та автомобільне сполучення набули особливого значення через припинення роботи аеропорту та блокування основних портів області;
- Морегосподарський комплекс Одеської області відіграє важливу роль не тільки на рівні області, а й на рівні країни. Збільшення пропускної спроможності морських портів України важливе, для покращення товарообігу з іншими країнами; у тому числі за рахунок відновлення транзитного потенціалу країни;
- До повномасштабного вторгнення порти "Великої Одеси" забезпечували більшу частину експорту товарів країни, тому їх блокування вкрай негативно вплинуло на міжнародну торгівлю України, особливо для виробників сільськогосподарської продукції. В той час Дунайські порти показали, що частково можуть замінити основні порти Одеси, тому потрібно розширювати їх можливості товарообробки;

- Авіасполучення в області має потенціал до розвитку і розширення після війни, що позитивно вплине на якість сполучення України з іншими містами та країнами.

4.2. ЖИТЛОВА ІНФРАСТРУКТУРА

Житловий фонд Одеської області налічує 59,3 млн м² загального житлового фонду. При чому, що близько 80% житлового фонду збудовано до 1990 року. Динаміка житлового фонду в Одеській області свідчить про активне зростання загальної площі житлового фонду у період з 1995 до 2003 року. Варто зауважити, що площі житлового фонду з 2008 року зростають повільними темпами.

Рисунок 4.7. Динаміка житлового фонду, млн м², 2012-2020 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Незважаючи на те, що кількість нової житлової площі зростала з кожним роком, повномасштабне вторгнення призвело до зменшення попиту на житло, а відповідно це вплинуло на обсяги будівництва. У 2022 році в регіоні введено в експлуатацію 694,3 тис. м² загальної площі житла, що на 33,2% менше в порівнянні з 2021 роком. У першому кварталі 2023 року введено в експлуатацію ще менше – лише 80% порівняно з першим кварталом 2022 року. Частка Одеської області в загальному обсязі введеного в експлуатацію житла країни становить 9,8% у 2022 році.

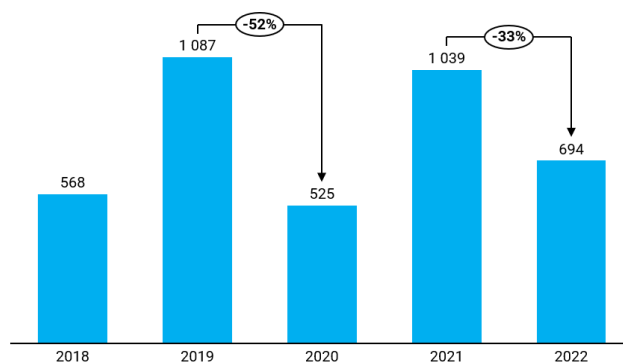
Зараз в Одеській області на одного мешканця припадає 10 квадратних метрів житлової площі у містах та 6,2 м² у сільській місцевості. В середньому по Україні відповідні показники є меншими і становлять 9,3 та 6,1 квадратних метра відповідно.

Якість житлових умов характеризує забезпеченість житла основними видами комунікацій. Лише третина (33%) житлових одиниць області з'єднана з

водовідведенням, 74% з водопостачанням та 45% з газопостачанням. До опалення під'єднано лише 17% житлових одиниць області. Що свідчить про низьку якість житлових умов в Одеській області.

За період повномасштабного вторгнення через постійні обстріли близько 909 об'єктів житлового фонду було зруйновано або пошкоджено.

Рисунок 4.8. Введення в експлуатацію житла в Одеській області, тис. кв. м., 2018-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

У великих містах, зокрема в Одесі, актуальною є проблема недостатньої кількості житла, яка стає важливим викликом для міської влади та жителів. Паралельно з дефіцитом житла на ринку, додатковою перешкодою є вартість оренди та купівлі. Ринок оренди житла в Одесі поступово відновлюється після стрімкого падіння з лютого 2022 року. У 2023 році відбулося зростання середньої вартості найдешевшої квартири у житлових комплексах Одеси за рік у середньому на 67%. Ціна в грн за м² у новобудові виросла на 48% у Одесі та на 68% в області і становить 38 400 грн/м² в Одесі та 30 700 грн в області відповідно. У листопаді 2022 року, середня ціна оренди однокімнатних квартир в Одесі була на 1 250 грн нижчою, ніж загальний середній ринковий показник.

Внаслідок воєнних дій на Сході України та окупації Російською Федерацією значної частини України, з 2014 по 2019 рік, проблема житлового забезпечення стала особливо актуальною для Одеської області. Ця проблема існувала і до повномасштабного вторгнення через недостатнє фінансування. Повномасштабне вторгнення у 2022 році призвело до нового масштабу цієї проблеми, адже з'явилася потреба у житлі для більшої кількості внутрішньо переміщених осіб та учасників ООС.

З поміж регіонів, Одещина займала друге місце за обсягами аварійного житлового фонду у 2020 році. Станом на 2021 рік в Одеській області налічується

390 981 квадратних метрів площі старих будівель⁸¹, що є частиною проблеми незабезпеченості у житловому фонді. Для вирішення цієї ситуації в області варто зосередити зусилля в напрямку реконструкції та модернізації існуючого житлового фонду, стимулювати будівництво нового житла, залучати інвестиції у житлові проєкти та сприяти розвитку інфраструктури. При цьому, враховуючи досвід і пріоритети інших регіонів, необхідно знаходити баланс між збереженням культурного спадку міста та вирішенням реальних потреб жителів.

У місті Одеса кількість черг новобудов введених в експлуатацію протягом 2022 становила 12, а кількість квартир у новобудовах введених в експлуатацію протягом 2022 року - 2 300⁸².

За результатами соціологічного дослідження 2021 року було виявлено, що 39% респондентів ставляться повністю негативно до процесу забудови міста, а 19% – скоріше негативно⁸³. З іншого боку, більше третини опитаних (36%) сприймають забудову міста як позитивне явище. 6% важко не дали жодної відповіді на це питання.

Загалом, ключовими викликами житлової інфраструктури є боротьба з корупцією та незаконною забудовою міст, організація розумного та зеленого будівництва на вільних територіях, а також реконструкція приміщень, які знаходяться у незадовільному стані.

У контексті повоєнного відновлення інклюзивність має стати базовим принципом при відбудові як області, так і держави. На сьогодні існує цілий ряд викликів, які виникають в процесі фізичної відбудови: недосконалість нормативної бази, невиконання державно-будівельних норм в частині інклюзивності, брак відповідальності, компетенцій та контролю у сфері дотримання принципів розбудови безбар'єрного середовища.

Ключові висновки та вплив війни:

- Забудова Одеської області вимагає ретельного підходу в проєктуванні, аби міста, особливо великі, були комфортними, відповідали потребам жителів та зберігали культурні цінності. Хоча показники забезпечення житлом в області вищі за українські, в області спостерігається брак житлової інфраструктури;
- Актуальним є питання перетворення старих будівель, яких в Одеській області концентрується велика кількість, у придатні для комфортного життя житлові площі;

⁸¹ Кількість аварійних житлових будинків в Одеській області у 2021 році, доступ за [посиланням](#)

⁸² ЛУН місто, доступ за [посиланням](#)

⁸³ Соціально-політичні настрої мешканців м. Одеса у 2021 році, доступ за [посиланням](#)

- Постійні обстріли міста завдають пошкоджень в тому числі і житловій інфраструктурі, що створює потребу для більшої кількості людей в новому житлі;
- Кількість площі житла, введеного в експлуатацію за 2022 рік скоротилась на 33,2 % порівняно з 2021 роком;
- В Одеській області зростає потреба у житловому фонді, особливо зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб. При цьому в Одеському регіоні немає активних програм будівництва соціального житла;
- При здійсненні відбудови в обов'язковому порядку потрібно забезпечити реалізацію принципу інклюзивності та безбар'єрності.

4.3. КОМУНАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА

4.3.1. Питне водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод

Забезпеченість населення країни якісною питною водою є пріоритетним напрямом діяльності держави і насамперед у період війни. Одеська область відноситься до найпроблемніших регіонів країни щодо стану забезпеченості питним водопостачанням населених пунктів.

Забезпечення питною водою здійснюється переважно з поверхневих та частково з підземних джерел. Поверхневими джерелами, що придатні для господарсько-питного водопостачання, є річки Дністер, Дунай та озеро Ялпуг. Проте вони протікають вздовж західних кордонів області та є віддаленими від основних споживачів води.

Підземними водними ресурсами область забезпечена недостатньо, розміщені вони вкрай нерівномірно, що є особливостями її географічного розташування. За умовами водозабезпеченості і водоспоживання область можна розподілити на три мікрорегіони – північний, центральний та південний.

Північний мікрорегіон, до складу якого входять два райони (Подільський та Березівський) достатньо забезпечений розвіданими запасами підземних вод. Водопостачання здійснюється з артсвердловин, вода з яких у більшості північних районів відповідає нормативним вимогам.

Центральний мікрорегіон, до складу якого входять міста Одеса, Чорноморськ, Теплодар, Южне та два райони (Одеський та Роздільнянський) має малопродуктивні артсвердловини, з яких неможливо одержати необхідну

кількість води. Водопостачання здійснюється від ВОС "Дністер" (р. Дністер) та артсвердловин.

Південний мікрорегіон, до складу якого входять 3 райони у міжріччі Дністра та Дунаю (Ізмаїльський, Болградський, Білгород-Дністровський), найменш забезпечений підземними водами питної якості. Майже на всій його території, крім міст Ізмаїл та Рені, підземні води містять надмірні концентрації розчинених солей та різних домішок. Водопостачання здійснюється з р. Дунай, оз. Ялпуг, каналу Дунай-Сасик та від артезіанських свердловин.

Привізна питна вода в системі водопостачання області частково або повністю застосовується у 56 населених пунктах, де чисельність населення, що споживає привізну воду, складає майже 63 тис. осіб.

Оскільки південь Одеської області є найменш забезпечений питним водопостачанням, будівництво групових водопроводів є вкрай важливим для розвитку Південного мікрорегіону.

Для забезпечення питною водою південних районів області на початку 1990-х років розпочато будівництво групових водопроводів. Сьогодні Кілійським та Татарбунарським груповими водопроводами питна вода подається в 10 сільських населених пунктів Ізмаїльського району та у м. Кілія загальною чисельністю мешканців близько 45 тисяч.

У 2021 році вже розпочато будівництво Болградського групового водопроводу сільськогосподарського водопостачання в Одеській області, що забезпечить водою 6 сіл.

Продовження будівництва водопроводів може вирішити проблему водопостачання 17 сільських населених пунктів, в яких мешкає понад 36 тис. громадян, за рахунок будівництва Болградського та Суворівського групових водопроводів.

Іншою важливою темою є якість питної води в регіоні, яка залежить, зокрема, від стану водопровідно-каналізаційних споруд. Значна частина об'єктів водного господарства відпрацювала нормативний строк експлуатації, що призводить до підвищених витрат електроенергії, збільшення вартості перекачування води і стоків та до погіршення якості питної води.

Загальна протяжність водопровідних мереж області становить 10 162,1 км, з яких 31% перебуває у ветхому та аварійному стані. Протяжність каналізаційних мереж області становить 1 886,4 км, з яких частка зношених становить 45%. Крім того, обстріли з боку Російської Федерації завдають шкоду об'єктам водопостачання та водовідведення, 2 об'єкти пошкоджені і потребують відновлення.

На території Одеської області налічується 212 комплексів каналізаційних очисних споруд загальною проєктною потужністю 1,5 млн м³/добу, з них 80 - розташовані на базах відпочинку, в санаторіях та пансіонатах у рекреаційній зоні Білгород-Дністровського та Одеського районів.

Із загальної кількості очисних споруд майже 30% знаходяться у незадовільному санітарно-технічному стані. Основними причинами такого становища є морально-застаріла технічна база (очисні споруди та каналізаційні мережі були побудовані ще у 70-80 роках минулого століття, та на сьогодні є застарілими і не відповідають сучасним вимогам) та відсутність капіталовкладень у модернізацію та капітальний ремонт, зважаючи на значний обсяг інвестицій, що призводить до забруднення земель і підземних водоносних горизонтів.

Роботи із забезпечення питною водою продовжуються і під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації. За період 2022-2023 років було:

- відремонтовано більше 10 км водопровідно-каналізаційних мереж;
- здійснено ремонтні роботи на трьох водопровідних та каналізаційних насосних станціях;
- проведено капітальний ремонт більше ніж на 36 артезіанських свердловинах;
- пробурені 24 артезіанські свердловини, в тому числі на півдні області 9 одиниць;
- встановлено 6 одиниць систем доочищення питної води (у селах Делень, Нова Іванівка, Главані Болградського району). Також за допомогою Ізраїльської компанії LKH-Group встановлено водоочисні станції у селі Виноградівка Тарутинської громади, містах Арциз та Болград Болградського району.

За підтримки International Medical Corps та за сприяння Одеської обласної державної (військової) адміністрації в області реалізовано проєкт з будівництва артезіанських свердловин зі встановлення систем доочищення води, метою якого є забезпечення альтернативним питним водопостачанням закладів охорони здоров'я Одеської області.

У рамках проєкту забезпечено альтернативним питним водопостачанням Одеський обласний онкологічний диспансер, Одеську обласну клінічну лікарню, Одеську обласну дитячу лікарню, Одеський обласний центр психічного здоров'я та КНП "Дунайська обласна лікарня" Одеської обласної ради у м. Ізмаїл. Разом з тим, обсяги інвестицій в модернізацію вказаної інфраструктури є незначними, а темпи її старіння та технічного зносу високі.

Без капітальних видатків та допомоги з боку держави ситуацію з якістю питної води кардинально в регіоні не вирішити.

Обласна державна адміністрація Одеської області підготувала та надала Міністерству інфраструктури України перелік пріоритетних проєктів, спрямованих на забезпечення населених пунктів якісним водопостачанням та водовідведенням, які можуть бути профінансовані в рамках Закону України "Про Загальнодержавну цільову соціальну програму "Питна вода України" на 2022-2026 роки на загальну суму 2 388 511,1 тис. грн.

Попередньо Міністерством розвитку громад та територій України при підготовці законопроєкту були опрацьовані пропозиції Одеської області щодо потреб у фінансуванні пріоритетних проєктів, спрямованих на забезпечення населених пунктів якісним водопостачанням та водовідведенням. Від Одеської обласної державної адміністрації було надано 41 проєкт кошторисною вартістю 980 070,773 тис. грн.

Комплекс окреслених проблем обумовив перелік завдань, спрямованих на покращення стану господарсько-питного водопостачання:

- Забезпечення фінансування Загальнодержавної цільової соціальної програми "Питна вода України" на 2022-2026 роки та Регіональної програми "Питна вода Одещини" 2021-2024 роки;
- Продовження реалізації проєкту з будівництва Болградського та Суворівського групових водогонів;
- Встановлення станцій доочищення питної води із застосуванням новітніх матеріалів та технологій тощо.

Важливим гідротехнічним об'єктом є дамба Хаджибейського лиману, по якій проходить об'їзна автомобільна дорога Одеси від селища Усатове до селища Котовського. Дамба перебуває в аварійному стані та потребує вжиття термінових заходів з відновлення її властивостей або реконструкції. Наслідки потенціального прориву зазначеного гідротехнічного об'єкта через сезонні повені, раптові залпові зливи та регулярний багаторічний цикл інтенсивного обмерзання та відтавання будівельних конструкцій можуть призвести до затоплення території міста площею понад 23 км² (майже 50-ти промислових підприємств), що виведе з ладу системи енергозабезпечення, водопостачання та водовідведення Пересипського району м. Одеси та центральної частини міста з населенням понад 500 тис. осіб. При цьому дамба Хаджибейського лиману є основою ділянки автомобільної дороги міжнародного значення М-28, що проходить територією новоствореного Одеського району через село Нові Біляри та селище Чорноморське.

Водночас питання водовідведення в районі Хаджибейського лиману на території області мають розглядатися і вирішуватися комплексно та одночасно з вирішенням проблемних питань Куяльницького лиману, який отримав статус Національного природного парку.

4.3.2. ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

Централізоване і децентралізоване теплопостачання та гаряче водопостачання - одна з ключових галузей комунальної інфраструктури і загалом економіки Одеської області, від роботи якої залежить безпека та комфорт жителів і можливості розвитку бізнесу.

Теплопостачання в Одеській області на кінець 2022 року здійснювали комунальні підприємства (КП): КП "Теплопостачання міста Одеси", КП "Білгород-Дністровськтеплоенерго", КП "Теплові мережі Ізмаїлтеплокомуненерго", комунальне експлуатаційне підприємство "Подільськтеплокомуненерго", міське КП "Одеська теплоелектроцентраль No 2" м. Теплодар, КП "Чорноморськтеплоенерго", КП теплових мереж "Южтеплокомуненерго" м. Южне, Біляївське житлово-експлуатаційне КП та ще приблизно 7 підприємств меншого розміру.

Сфера теплопостачання наразі характеризується значним недофінансуванням, критичним рівнем зносу основних засобів, одночасно з так званою "ерозією" зон централізованого теплопостачання. Це перехід існуючих споживачів теплоенергії з централізованого на індивідуальне опалення або новобудови з індивідуальним опаленням у зоні централізованого теплопостачання. Неврегульована тарифна політика щодо теплопостачання залишається схожою до радянських часів - з значними субсидіями та неефективністю.

Врегулювання питання неефективності системи теплопостачання можливе за рахунок реалізації Схем теплопостачання (далі - ТП), котрі визначають і підтримують оптимальний баланс централізованого і децентралізованого ТП, глибоку інноваційну технологічну реконструкцію і технічне оновлення та враховують підвищення енергоефективності та новітні технології споживання теплоенергії на боці споживача. Наразі така Схема затверджена лише у м. Одеса⁸⁴.

У схемі ТП м. Одеса, зазначено всебічне застосування потужної і малої когенерації, теплонасосів, рекуператорів димових газів, сонячної термальної енергії та індивідуальних теплових пунктів. Потенційне членство у ЄС та міжнародна фінансово-технологічна допомога продукують нові умови. Частина

⁸⁴ Схема теплопостачання м. Одеси, затверджена Рішенням сесії Одеської міської ради від 28.09.2022 № 982-VIII, доступ за [посиланням](#)

когенерації може бути переведена на сільськогосподарську та вирощену на Одещині деревинну біомасу, включно з можливою реконструкцією Одеської ТЕЦ, збільшено використання теплонасосів, мережа поступово може бути переведена на регулювання теплоподачі швидкістю потоку (з встановленням індивідуальних теплопунктів майже у кожний будинок), а не температурою теплоносія, та інше.

Найвищий інженерно-технічний рівень ТП в Одеській області локалізується у м. Одеса. Проте навіть при найвищому по області рівню ТП існують такі проблеми як надлишок потужностей, недостатня виробнича ефективність та моральний і фізичний знос основних засобів.

Джерелами генерації теплової енергії в системі централізованого тепlopостачання міста Одеси є:

- Одеська ТЕЦ: встановлена теплова потужність 505 Гкал/год, корисна 270 Гкал/год – в практично аварійному стані;
- Котельні: 148 котелень, загальна встановлена теплова потужність 1 830,41 Гкал/год, в т.ч.:
- 11 районних та квартальних котелень (потужності від 18,3 до 300 Гкал/год), загальна ВТП 1 566,39 Гкал/год, корисна 1 074,37 Гкал/год;
- 137 міських котелень, загальна ВТП 264,02 Гкал/год, корисна 161,31 Гкал/год.

Система централізованого тепlopостачання Одеси, яка має велике значення для забезпечення міста тепловою енергією, стикається зі значними викликами та проблемами. Один із найактуальніших аспектів - це незадовільний стан системи генерації теплової енергії.

Усереднена ефективність виробництва теплової енергії у газових котельнях становить 90,6%, у місцевих - в діапазоні від 55% до 103%, а у вугільних - лише 29,4%⁸⁵.

Отже, система централізованого тепlopостачання Одеси має потенціал забезпечити потреби міста в тепловій енергії, але її незадовільний стан, застаріле обладнання та недоліки в інфраструктурі створюють серйозні виклики. Місто Одеса є членом “Угоди-мерів” - ініціативи Європейського Союзу за участю місцевих і регіональних органів влади, які беруть на себе зобов'язання скоротити кількість викидів CO₂, а також запровадити заходи з адаптації до зміни клімату до 2030 року.

Ключові висновки та вплив війни:

⁸⁵ Схема тепlopостачання Одеської області, 2021, доступ за [посиланням](#)

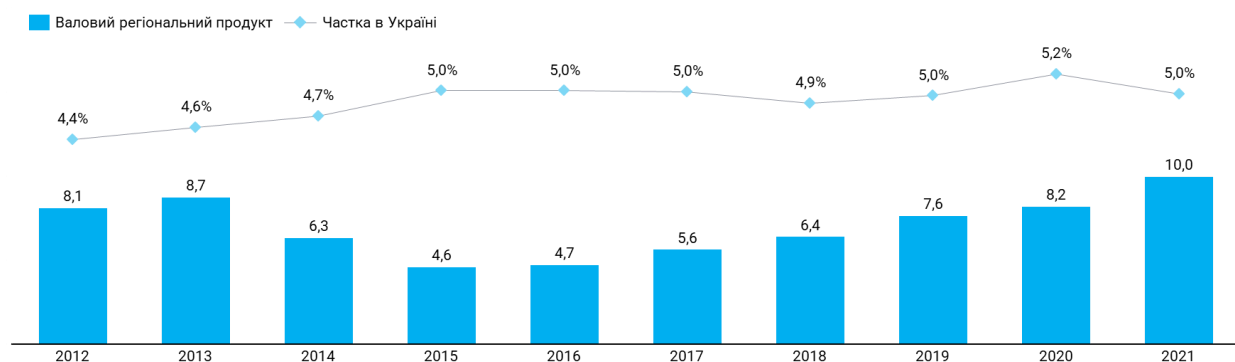
- В Одеській області існують локальні дефіцити водопостачання, найбільш незабезпеченим водою (у т.ч. питною) є Південний мікрорегіон. Крім того, для всієї частини області норми якості води не відповідають задовільним показникам;
- Існує невідповідність водовідведення екологічним вимогам України та Директивам ЄС ні в охопленні, ні в характеристиці очищення стоків;
- Для населених пунктів з чисельністю більше 20 тис. жителів майже повсюдна відсутність затверджених схем оптимізації систем централізованого водопостачання і схем оптимізації централізованого водовідведення, що говорить про велику потребу в оптимізації системи водопостачання/водовідведення;
- Для Одеської області у сфері теплопостачання характерний високий ступінь забезпеченості ресурсів, що забезпечують безперебійне теплопостачання: паливні ресурси та відновлювані джерела енергії (у т.ч. джерела теплоенергії для подальшої трансформації теплонасосами або для прямого використання - сонячна термальна енергія, стоки водоканалів, використання біогазу та біомаси для спалювання - відходи рослинництва та деревина енергетичних культур на вирощуванні й сонячна і вітрова електроенергія);
- Високий рівень забезпечення природним газом забезпечує значний рівень газифікації котелень (близько 97%);
- Для системи теплопостачання характерним є слабка фінансово-економічна спроможність підприємств ТП, в тому числі через занадто жорсткі тарифи, заборгованість споживачів, не відображення фактичних витрат у тарифі, пошкодження і руйнування через воєнні дії та відносно висока дебіторська заборгованість перед постачальниками;
- Застарілі витратні технології і небезпечно велика доля ветхого і зношеного майна разом з відсутніми розробленими Схемами теплопостачання міст і "ерозією" систем централізованого ТП, невідповідність екологічним рекомендаціям й вимогам Директив ЄС впливають на низьку інвестиційну активність сфери.

5. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

У цьому розділі ми розглянемо економіку з точки зору трьохсекторальної моделі, яка має поділ на первинний (сільське господарство, рибальство та гірничодобувна промисловість), вторинний (виробництво та будівництво) та третинний сектори (послуги). Стан розвитку цих секторів обумовлює економічний потенціал і визначає економічний розвиток Одеської області. У розділі буде розглянуто економічний потенціал трьох головних мікрорегіонів: Півночі, Півдня та Одеської агломерації зважаючи на центри тяжіння та на просторову нерівномірність економічного розвитку області.

Одеська область посідає 7 місце за показником валового регіонального продукту (ВРП) в Україні. Валовий регіональний продукт у 2021 році становив 271,7 млрд грн або 4,98% від ВВП України.

Рисунок 5.1. Валовий регіональний продукт Одещини, млрд дол. США, 2014-2021 рр.

Джерело: Державна служба статистики України

5.1. СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ

Галузевий розподіл економічно активного зайнятого населення є одним з важливих економічних факторів для того, щоб визначити економічний розвиток регіону. Дослідження показало, що галузева структура зайнятості Одеської області, як і загалом по Україні, відображає високу зайнятість у сфері послуг, а саме в оптовій та роздрібній торгівлі, та секторі сільського господарства.

Рисунок 5.3. Структура зайнятості Одеської області за економічною діяльністю, 2021 р.

Джерело: Державна служба статистики України

5.1.1. ПЕРВИННИЙ СЕКТОР

Одеська область має розвинений первинний сектор економіки. Кількість земель сільськогосподарського призначення у відсотковому еквіваленті становить 6% від сільськогосподарських земель України, або 2,6 млн га земель сільськогосподарського призначення⁸⁶. В регіоні зосереджується понад 6,5 тис. сільськогосподарських підприємств та близько 230 тис. особистих підсобних господарств населення. Великий ресурсний потенціал та родючість земель дозволяє агропромислому комплексу відігравати значну роль в економіці Одеського регіону. У просторовій структурі найбільш аграрними є **Південний мікрорегіон** (за рахунок Болградського та Білгород-Дністровського адміністративних районів) та **Північний мікрорегіон** (велику роль відіграє Подільський адміністративний район).

Не дивлячись на війну і постійні обстріли території регіону, інтерес з боку інвесторів до сільського господарства практично не знизився. В 2022 році обсяг капітальних інвестицій в цю сферу впав лише на 5%, у той час як їх загальний обсяг в області впав на 44%. Це свідчить про високу стійкість сектору й потенціал до стрімкого відновлення.

Рослинництво

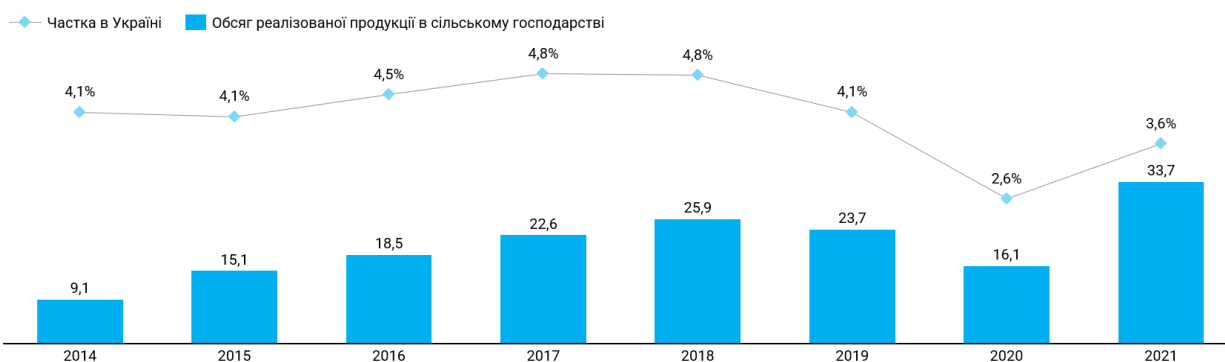
Частка продукції рослинництва в загальному обсязі сільськогосподарської продукції (у натуральному вираженні) становить 88,2% та відповідно переважає тваринництво, яке має частку 11,8%.

В обсязі реалізованої продукції сільського господарства відслідковується тренд зростання до 2018 року, що дозволило збільшити частку області в обсязі

⁸⁶ Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації, доступ за [посиланням](#)

реалізованої продукції країни майже до 5%. Зважаючи на те, що рослинництво має більшу вагу, посуха 2020 року відобразилась на стрімкому зменшенні обсягу реалізованої продукції до значення 2015 року. Неприятливі погодні умови спричинили 30,5% втрат озимих культур в Одеській області⁸⁷. 2021 рік відзначився найвищою врожайністю за останні 30 років, що дозволило отримати рекордний обсяг реалізації продукції.

Рисунок 5.4. Обсяг реалізованої продукції сільського господарства в Одеській області, млрд грн, 2014-2021 рр.

Джерело: Державна служба статистики України

Проте ситуація знову змінилася у 2022 році, коли повномасштабне вторгнення, а також посуха завдали тяжкого удару по сільському господарству області. Тоді спостерігалось падіння врожайності зернових та зернобобових культур на 37%, а соняшнику - на 42%. Не меншим викликом стала посуха, хоча вона була менша, ніж у 2020.

Станом на березень 2023 року загалом в Україні пошкоджено близько 5% земель сільськогосподарського призначення. Втрати доступних посівних площ становили понад 25%, зрошуваних земель - понад 70%, ягідників – близько 25%, садів – 20%⁸⁸.

У 2022 році 66% обсягу валового збору сільськогосподарських культур займала категорія “зернові та зернобобові культури”. На збір соняшнику припадало 12%.

Наразі у загальній структурі експорту зовнішньої торгівлі зернові культури посідають перше місце. Проте у структурі вирощування зернових культур відбуваються зміни. Через конкуренцію на ринку пшениця та ячмінь стають менш прибутковими для вирощування культурами. Натомість вирощування

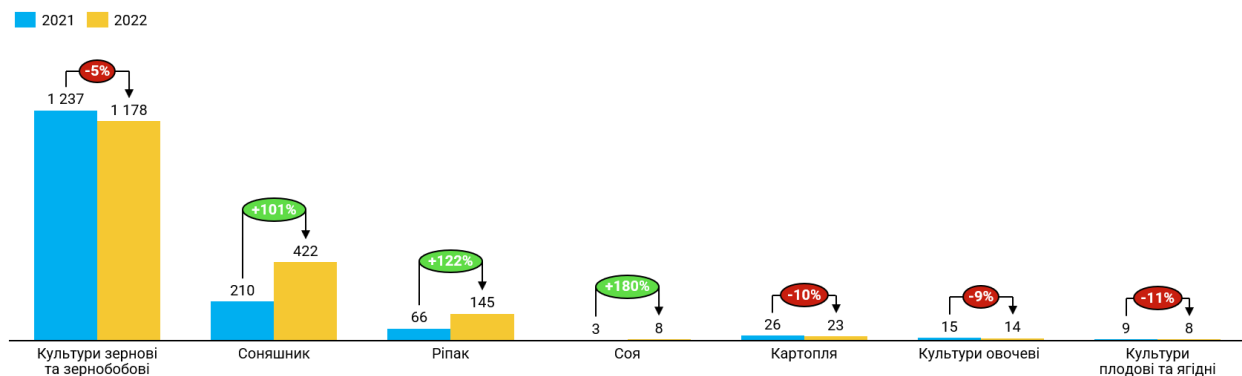
⁸⁷ Економічна правда, доступ за [посиланням](#)

⁸⁸ Економічна правда. Доступ за [посиланням](#)

кукурудзи набирає обертів внаслідок посушливості клімату та вищої ефективності вирощування окремих культур. Загалом площа зібраних площ зернових та зернобобових зменшилась на 5% у 2022 році, порівняно з 2021 роком.

Прибутковість олійних культур, на противагу зернових, призводить до зростання зібраних площ та збільшення виробництва у декілька разів. Соняшник, ріпак та соя, які є головними олійними культурами є єдиними сільськогосподарськими культурами, обсяги зібраних площ яких збільшено - на 101%, 122% та 180% відповідно.

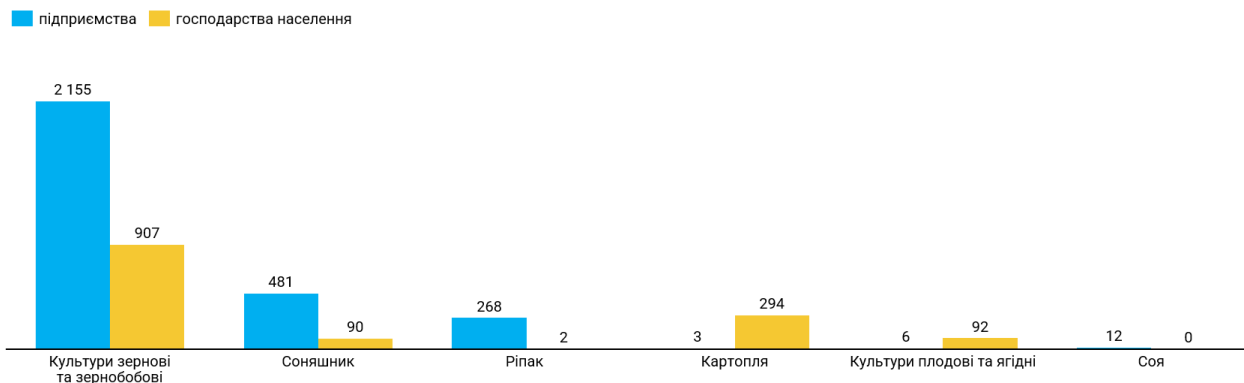
Рисунок 5.5. Зібрана площа сільськогосподарських культур, тис. га, 2021-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики Одеської області

Найбільшу частку валового збору зернових та олійних (соняшнику та ріпаку) сільськогосподарських культур в Одеському регіоні забезпечують підприємства. Натомість господарства населення забезпечують більшу частку валового збору картоплі та плодово-ягідних культур. Даних по овочевих культурах у відкритому доступі немає.

Рисунок 5.6. Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. тон, 2022 р.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

В Одеській області аграрні напрямки змінюються внаслідок воєнних умов, в тому числі зростає популярність овочівництва, що зумовлено окупацією значної частини Херсонської області та великим попитом на овочеві культури, який частково задовольняється за рахунок імпорту.

У територіальному розвитку сільського господарства **Північний мікрорегіон** спеціалізується на вирощуванні масових зернових культур (пшениця, ячмінь) та олійних культур (соняшнику та ріпаку). Основними викликами для розвитку рослинництва Північного мікрорегіону, окрім здорожчання логістики, є невідповідність сертифікованій продукції українського зерна, а відповідно нижча конкурентоспроможність на експортному ринку агропродукції. Розвиток овочівництва обмежується нестачею робочої сили та фінансування.

Одеський мікрорегіон відіграє найменшу роль у сфері сільського господарства через переважання вторинного та третинного сектору. До того ж, на території розміщені великі портові комплекси, які формують високий попит на робочу силу у інших сферах економіки. На незначній частці сільськогосподарських земель району вирощують переважно дві масові культури: зернові та олійні культури (соняшник).

Важливою галуззю **Південного мікрорегіону** є виноградарство. Площа виноградників, які розташовуються в регіоні, становить 24 тис. га (60% від усіх площ виноградників по Україні), які дають близько 200 тис. т валового збору. Наразі відбувається спад продуктивності виноградників, який змушує виробників зменшувати площі під виноградом, тому існує необхідність державної підтримки галузі.⁸⁹ Перші кроки зроблені з ухваленням Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо розвитку виробництва виноробної продукції та спрощення

⁸⁹ Agro Times, доступ за [посиланням](#)

господарської діяльності малих виробництв виноробної продукції"⁹⁰. Для крафтових виробників відбулося спрощення процесу отримання ліцензії, або ж скасування її для здійснення малими виробництвами виноробної продукції роздрібною торгівлі алкоголем без додавання спирту. Це означає, що малий та середній бізнес отримав економічний стимул. Це у свою чергу забезпечить відкриття нових виробництв та створення нових робочих місць і підвищення зайнятості, а також збільшення бюджетних надходжень.

На черзі нещодавно прийнятий за основу законопроект "Про виноград та продукти виноградарства", який дозволить виноградарям та виноробам області використати географічні та кліматичні переваги, наростити обсяги та якість вітчизняного продукту.

З іншого боку, актуальною проблемою, яка впливає на конкурентоспроможність та фінансовий стан виноробних підприємств, які часто самі вирощують виноград, є дуже низька мінімальна ціна за пляшку вина, яка становить приблизно 60 грн за 1 пляшку, що не стимулює виноробні підприємства далі займатися виноградарством (через високу собівартість).

Науковий супровід галузі здійснює Національний науковий центр "Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова" Національної академії аграрних наук України, що дозволяє підтримувати зв'язки з провідними виробниками національних сортів винограду та локальних вин. Згадані фактори дають підстави стверджувати, що виноградарство та виноробна галузь Одеської області мають високий інноваційний потенціал та можуть стати смарт-спеціалізацією області.

Південний мікрорегіон є провідним регіоном з вирощування кісточкових: персиків та абрикос, мигдалю - у Ізмаїльському районі.

Крім того, конкурентною перевагою Півдня Одещини є органічне сільське господарство, яке може бути орієнтоване в тому числі й на експорт. Для прикладу, ТОВ "Дунайський аграрій" спеціалізується на вирощуванні органічних томатів та фруктів. Одним з ймовірних напрямків регіональної економічної політики є кластеризація сфери й створення спеціалізованих кластерів з вирощування органічних продуктів.

Однією з головних проблем сфери рослинництва, яка унеможливорює використання всієї продуктивності ґрунтів, є сухий клімат та потреба у зрошенні. Меліораційна система області потребує певних технічних характеристик: перед зрошенням воду потрібно підняти на висоту 125 метрів. Проте застарілі насоси,

⁹⁰ Верховна Рада України, доступ за [посиланням](#)

що мають низьку енергоефективність, та підвищення тарифів на електроенергію зумовлюють високу собівартість води, що робить ціни аграріїв не конкурентоспроможними та перетворює сільське господарство у збиткову діяльність в останні роки. Тому потужності зрошувальної системи Одещини використовуються менш ніж на 20%.

Міністерством аграрної політики та продовольства визначено регіональну пріоритетність відновлення меліораційних систем Одеської області⁹¹. Перші кроки на державному рівні в цьому напрямі вже зроблені. У 2021 році було визначено перелік пілотних проєктів по меліорації в Одеській області⁹². До 2024 року буде продовжена робота з відновлення систем меліорації. Дві зрошувальні системи: Суворівська та Нагірнянська визначені міжнародним проєктом UAFATA EIB для комплексного відновлення та модернізації зрошення на рівні організацій водокористувачів та фермерів.

Програма соціально-економічного розвитку Одеської області на 2023 рік також визначає збільшення площі зрошувальних земель з 35-45 тис. га до 115-120 тис. га⁹³.

Іншими проблемами сектору рослинництва, з якими стикаються підприємства в Одеській області, є:

- Низькі обсяги збуту на зовнішніх та внутрішніх ринках;
- складна логістика (майже повністю призупинена діяльність морських портів після припинення дії зернової угоди);
- нестача оборотних коштів у сільськогосподарських підприємствах;
- монополія експортних компаній;
- відсутність розуміння у більшості аграрних підприємств, що і де рентабельно вирощувати;
- відсутність інвестицій в переробку через невідповідність очікувань по ціні аграрних підприємств та підприємств, що займаються переробкою;
- брак кваліфікованої робочої сили та невідповідність навичок безробітних осіб відкритим вакансіям (у тому числі через відсутність практики та сучасної техніки у закладах профільної освіти).

Тваринництво

Тваринництво меншою мірою розвинене в області. В обсязі реалізованої продукції сільського господарства Одеської області тваринництво у 2021

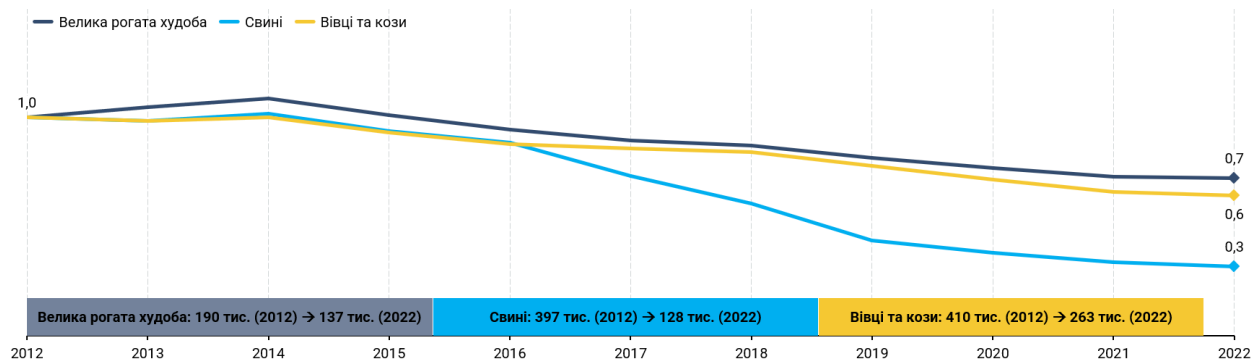
⁹¹ Агропортал, доступ за [посиланням](#)

⁹² Міністерство аграрної політики та продовольства, доступ за [посиланням](#)

⁹³ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрямки на 2024-2025, доступ за [посиланням](#), сторінка 51

займало лише 2,03%, при чому кількість голів сільськогосподарських тварин падає щороку. Утримання тварин є менш рентабельним та технологічно важчим, порівняно з рослинництвом, тому поголів'я тварин постійно зменшується.

Рисунок 5.7. Індекс кількості голів у тваринництві Одеської області, відносно базового 2012 року, 2012-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Відбувається зміна структури поголів'я, більшість поголів'я сільськогосподарських тварин зараз утримується у приватних домогосподарствах населення. Станом на 1 лютого 2022 року лише 11% великої рогатої худоби, 10% овець та кіз та 4% птиці утримується на підприємствах. Програма соціально-економічного та культурного розвитку на 2023 рік включає в себе кроки, які б дали можливість стабілізувати поголів'я худоби та птиці та збільшити обсяги виробництва молока, м'яса та яєць⁹⁴.

Найбільше тваринництво набуло свого розвитку в **Південному мікрорегіоні** з вирощування овець та кіз. Одещина за поголів'ям овець та кіз посідає перше місце серед регіонів країни з часткою – 32,7% у 2021 році⁹⁵. Також регіон є лідером за валовим настригом овечої вовни, забезпечуючи 47,1% усього обсягу країни⁹⁶.

Вівчарство - традиційна галузь сільського господарства Одеської області. Найбільш розповсюдженим регіоном є територія півдня Бессарабії: в Болградському, Ізмаїльському, Білгород-Дністровському районах. Більш того, наприклад в Болградському районі, вівці - елемент місцевої культури та економіки, включаючи кулінарні, фольклорні та побутові традиції. Культуру

⁹⁴ Програма соціально-економічного та культурного розвитку на 2023 рік та основні напрями розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

⁹⁵ Державна служба статистики України

⁹⁶ Найбільша чисельність кіз та овець країни знаходиться в Одеській області, доступ за [посиланням](#)

ведення вівчарства в Одеській області внесли у список нематеріальної спадщини України.

Рибний промисел складає основу тваринницького комплексу Одещини. Географічне положення, вихід до дельти річки Дунаю і Північно-Західного краю Чорного моря дозволяють займатись аквакультурою та вирощуванням осетрів. В регіоні є всі умови для вирощування риби, які максимально наближені до природних. “Одеський осетриний комплекс”, основним видом діяльності якого є відтворення генетично чистих ліній осетрових та інших аборигенних видів риб, що мешкають в дельті річки Дунай і Північно-Західного краю Чорного моря, має дві ділянки виробничих потужностей.

На жаль, рибна галузь України зазнала і продовжує зазнавати великих втрат під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. За даними Державного агентства меліорації та рибного господарства, загальні збитки галузі оцінювались у 47 млн дол. США у 2022 році. Промислове рибальство в Азовському та Чорному морях фактично заблоковане, за винятком певних ділянок у межах Миколаївської та Херсонської областей. Внаслідок цього у Чорному морі добуто лише 75 тонн водних біоресурсів (це менше 1% у порівнянні з 2021 роком)⁹⁷. Підрив Каховської ГЕС спровокував екологічну та гуманітарну катастрофу і поставив під загрозу існування багатьох видів дикої фауни, в тому числі й осетрових.

Наразі в Україні почала працювати реформа рибної галузі, яка дозволить оптимізувати ринок торгів рибою за рахунок запровадження урядом електронних торгів, долучитися до рибного бізнесу новим суб'єктам господарювання та контролювати податкові надходження в територіальні громади, де відбувається вилов⁹⁸. Запроваджена реформа також сприятиме не тільки діяльності рибалок, а й розвитку громад за рахунок поповнення дохідної частини місцевих бюджетів громад та збереження робочих місць в галузі. Вже за перший місяць було проведено 255 аукціонів, а до місцевих бюджетів надійшло понад 11 млн грн. Для порівняння: за весь 2022 рік сплата за промисловий вилов риби становила менше ніж 10 млн грн.

Добувна промисловість

У 2021 році обсяг реалізованої продукції добувної промисловості та розроблення кар'єрів в Одеській області скоротився на 33%, досягнувши позначки 52 млн грн в порівнянні з попереднім роком. Проте протягом

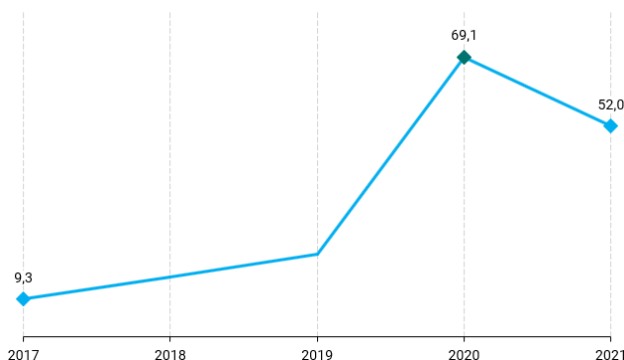
⁹⁷ Державне агентство розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм. Доступ за [посиланням](#)

⁹⁸ Одеса. Новини. Лайв, доступ за [посиланням](#)

2017-2020 років спостерігалось зростання. Добувна промисловість Одеської області є слабо розвиненою через незначні обсяги видобутку, тому вона не має суттєвого впливу на загальний стан первинного сектору і регіональної економіки в цілому.

Також слід зазначити, що у 2021 році підприємства добувної промисловості в Одеській області мали найнижчий рівень заробітної плати порівняно з іншими секторами економіки. Заробітна плата на цих підприємствах не перевищувала 60,4% від середнього рівня зарплати в області, що може вказувати на складнощі і проблеми у цій галузі.

Рисунок 5.8. Обсяг реалізованої продукції добувної промисловості та розроблення кар'єрів в Одеській області, млн грн, 2017-2021 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

5.1.2. Вторинний сектор

Вторинний сектор економіки включає в себе промисловість, будівництво та енергетику.

Промисловість

Промисловість відіграє значну роль у структурі реального сектору економіки області за наступними показниками: вона забезпечує зайнятість для 8% економічно-активного населення області та залучає значні обсяги інвестицій (у 2022 році на цей сектор припадало 20% капітальних⁹⁹ та 30% прямих іноземних інвестицій області)¹⁰⁰.

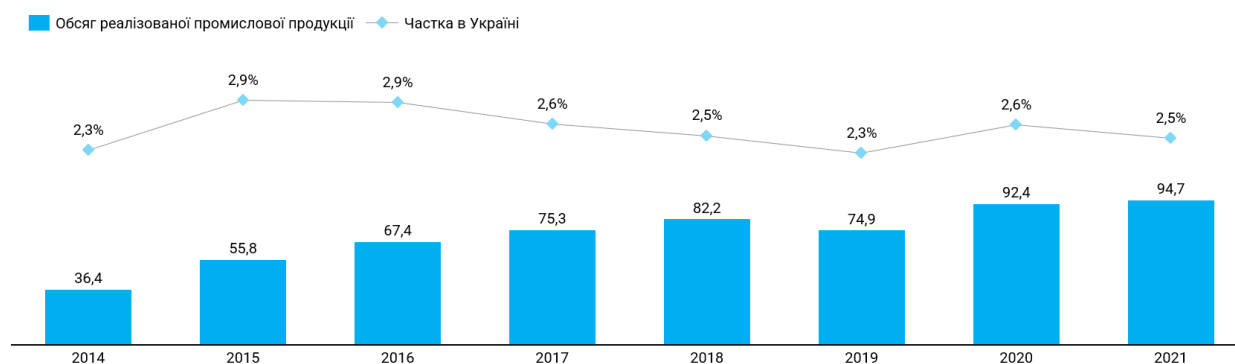
У 2021 році Одещина реалізувала промислової продукції вартістю в 123 млрд грн. Найбільше реалізовано продукції підприємствами харчової промисловості (28,8% від загального обсягу), з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (27,6%), з виробництва гумових і пластмасових виробів,

⁹⁹ Державна служба статистики, доступ за [посиланням](#)

¹⁰⁰ Національний банк України, доступ за [посиланням](#)

іншої неметалевої мінеральної продукції (19,7%), машинобудування (7,1%), металургії (6,5%). Частка Одеського регіону в промисловості України становила 2,5% у 2021 році та за період 2014-2021 років не перевищувала значення 2,9%. Область стабільно займає 10-11 місце серед всіх регіонів України.

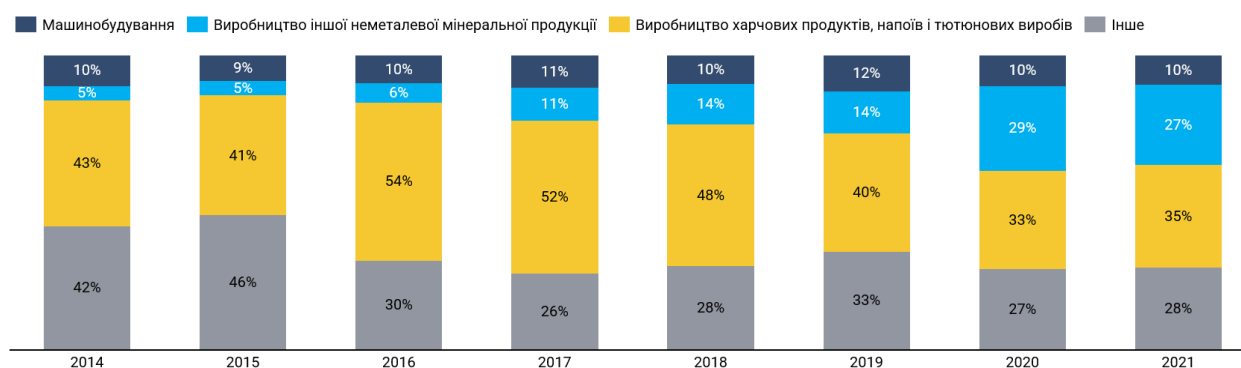
Рисунок 5.9. Обсяг реалізованої промислової продукції в Одеській області, млрд грн, 2014-2021 рр.

Джерело: Державна служба статистики України

У 2020 році 76% обсягу реалізованої промислової продукції становила переробна промисловість, з переважанням харчового сектору. З 2020 року відбувається ріст виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (у тому числі виробництва цементу), що пов'язано з початком реалізації проєкту “Велике будівництво”. Малий та середній бізнес забезпечує виробництво 65% усієї промислової продукції.

Рисунок 5.10. Структура переробної промисловості Одеської області, 2014-2021 рр.

Джерело: Державна служба статистики України

Повномасштабне вторгнення дуже негативно вплинуло на промисловість. Чітко визначити наслідки та масштаби руйнувань неможливо через постійні атаки на об'єкти промисловості, зокрема портову та промислову інфраструктуру

(елеватори, місця зберігання та перевантаження зерна). Зокрема, зафіксовано пошкодження Одеського припортового заводу та Одеського нафтопереробного заводу.

Обсяг капітальних інвестицій в промисловість у 2022 році зменшився на 54% у порівнянні з попереднім роком. Проте, попри військові дії, промислові підприємства Одещини за 2022 рік експортували товарів на 2 400,4 млн дол. США, що на 41,4 % більше у порівнянні з 2021 роком.

Програмою соціально-економічного та культурного розвитку визначено, що у перспективними напрямками відновлення є поновлення роботи Одеського нафтопереробного заводу, Одеського припортового заводу та реалізація низки інвестиційних проєктів¹⁰¹. До числа зазначених інвестиційних проєктів належать: індустріальний парк "ЕКОПОРТ" - з основним видом діяльності у харчовій переробній промисловості та машинобудуванні у форматі крупновузлового складання, індустріальний АгроТехнопарк "Буджак" - з основним видом діяльності у сфері харчової переробної промисловості та індустріальний парк "UKRGLASS INDUSTRY LLC" - з виробництва скла.

Будівельна галузь

Значна кількість неметалічних корисних копалин та переважання в структурі залізничних вантажних перевезень будівельних матеріалів роблять будівельну галузь регіону одним з важливих секторів вторинного сектору. Індекс будівельної продукції станом на 1 січня 2022 року становить 106,8. Серед регіонів України у 2021 році Одеська область за обсягами будівельних робіт, виконаних власними силами, посіла 2 місце після м. Київ. Частка обсягу будівельних робіт Одеської області у загальному обсязі становить 13,8%.

Енергетика

Сфера енергетики, яка формує вторинний сектор економіки області характеризується енергодефіцитністю. У просторовому відношенні (Північ, Одеська агломерація та Південь) концентрація об'єктів енергетики є різною.

У структурі виробництва 91% електроенергії виробляється Дністровською ГЕС, а решта надходить від відновлюваних джерел енергії (далі - ВДЕ) та ТЕЦ. З 2012 року Одеська область почала активно розвиватися у сфері ВДЕ (вітрові, сонячні та біоелектростанції). Одеська область має великий потенціал встановленої потужності від відновлювальних джерел.

¹⁰¹ Програма соціально економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрями розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

Таблиця 5.11. Галузь відновлюваних джерел енергії, МВт, 2022 рік

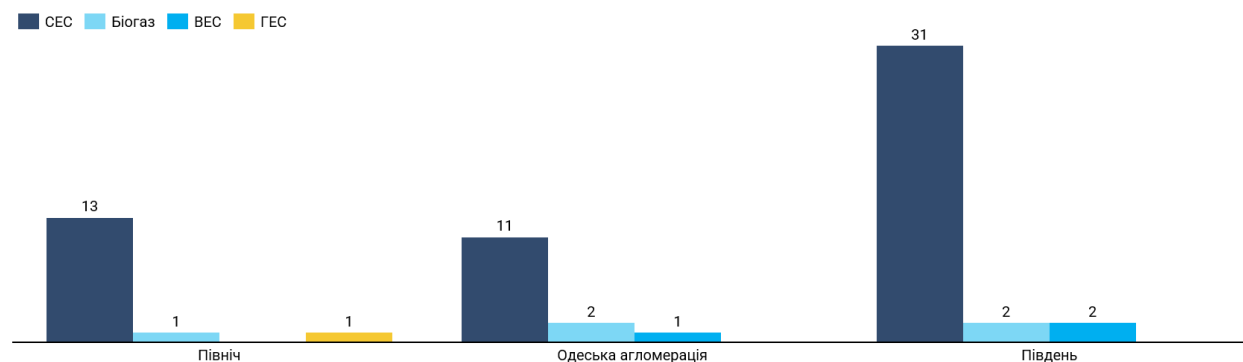
	Вітрова електростанція (ВЕС)	Сонячна електростанція (СЕС)	СЕС приватних домогосподарств	Інші	Всього
Україна	1 314	6 092,6	778	326	8 510
Одеська область	149,17	528,6639	57,606	5	739
% області	11%	8,6%	7,3%	1,5%	8,6%

Джерело: ДТЕК

Одеська область характеризується найвищою сонячною активністю в Україні, з кількістю сонячних днів - 310 на рік. Сонячна інсоляція регіону досягає 1401 кВт/м² на рік. Кількість СЕС зростає з 2014 року з 6 одиниць до 56.

Вітропотенціал регіону достатньо високий, середня швидкість вітру на висоті 100 м не нижче 7 м/с. У 2022 році частка електроенергії, яку виробили з відновлюваних джерел енергії, становила 8,6% від загальної генерації ВДЕ в Україні.

Рисунок 5.12. Кількість об'єктів ВДЕ в Одеській області за мікрорегіонами, 2023 р.

Джерело: ENERGO.UA

Зважаючи на нижчу сонячну інсоляцію та швидкість вітру **Північного мікрорегіону**, концентрація ВДЕ є багато нижчою за інші мікрорегіони (Південь та Одеську агломерацію). Найкраще північна частина забезпечена об'єктами генерації сонячних електростанцій. Особливістю є те, що в мікрорегіоні діє єдина ГЕС - Савранська, потужність якої становить 0,9 МВт.

Територією мікрорегіону пролягає значна частина нафтопровідного шляху "Одеса-Броди", який сполучає західну та східну системи нафтопроводів України,

та нафтопровід “Дружба” з Придніпровськими магістральними нафтопроводами. З 2014 року цей нафтогін залишається неактивним, але має потенціал для відновлення роботи в реверсному режимі. Це може стосуватися не лише каспійської нафти з родовищ Азербайджану та Казахстану, а також і сировини з Саудівської Аравії та інших країн Північної Африки. Це відкриє можливість підвищити ресурсну базу нафтопроводу вдвічі-втричі та забезпечити його повну потужність. Нафтопровід має можливість розширення транспортування нафти, що стане реальним, якщо поєднати кінцеву точку нафтогону в м. Броди (Україна) з резервуарним парком Адамово (Польща), завдяки якому нафта транспортувалась й у зворотному напрямку – з регіону Балтійського моря до споживачів в Україні, Словаччині та Чехії.¹⁰²

Південний мікрорегіон Одещини є менш заживленим. Живлення відбувається від опорної підстанції “Арциз”, що підключена від Молдовської державної районної електростанції (ДРЕС) та не прив’язана до магістральних мереж України.

Проте компенсація відбувається за рахунок ВДЕ. Кількість сумарної сонячної радіації, яку отримує мікрорегіон, вплинула на бум розширення мережі СЕС. Розвиток біогазових установок (джерелом палива є очерет, органіка, ріпак) особливо активний у Придунав’ї. Діючим проєктом є спорудження заводу з виробництва зеленого водню електролізною потужністю 3000 МВт в Південній Бессарабії.

У мікрорегіоні також розміщується 2/4 усіх ВЕС області¹⁰³. У період повномасштабного вторгнення ці вітрові станції (та одна в Одеському мікрорегіоні) змогли забезпечити додаткові години світла для жителів, забезпечуючи п’яту частину від необхідного обсягу енергії в регіоні. Наявні геотермальні родовища придатні для промислового розвитку, що може бути перспективою на шляху до підвищення диверсифікації джерел енергії. Відсутність геотермальних електростанцій загалом в Україні можна пояснити, зокрема, відсутністю належного регулювання діяльності у сфері геотермальної енергетики¹⁰⁴.

Найбільша сумарна потужність об’єктів з виробництва електричної енергії з відновлюваних джерел енергії зосереджується в **Одеському мікрорегіоні**, з обсягом у 262,34 МВт, що становить 31,87% потужностей області.

¹⁰² Включення нафтопроводу з України до пріоритетних проєктів ЄС, 2021, доступ за [посиланням](#)

¹⁰³ Суспільне новини “Вітрова енергетика в Одеській області: які перспективи розвитку та чому вона необхідна регіону”, доступ за [посиланням](#)

¹⁰⁴ Особливості використання землі під вітряні або сонячні електростанції, 2020, доступ за [посиланням](#)

Геотермальна та гідротермальна енергія, 2022, доступ за [посиланням](#)

В Одеській області є потенціал для видобутку нафти та газу, зокрема у Білгород-Дністровському районі. За дослідженнями 1990 років було виявлено 7 нафтових і 23 газових родовища з потенційними запасами нафти від 10 до 25 млн т та газу від 10 до 25 млрд м³. Однак комерційний видобуток нафти у Білгород-Дністровському районі вкрай сумнівний через складну природу покладів, що було визначено у 2021 році за допомогою проробленої свердловини завглибшки близько трьох кілометрів.

У 2012 році був розпочатий видобуток газу між островом Зміїний і кримським мисом Тарханкут, його реальні запаси становлять близько 21 млрд м³. Також деяку кількість природного газу виявили при бурінні нафтової свердловини в районі Сарати, однак для промислової розробки його замало.

У просторовій локалізації, в **Одеському мікрорегіоні**, сумарна потужність об'єктів з виробництва електричної енергії з відновлюваних джерел енергії, яким встановлено "зелений" тариф, є найбільшою. Мікрорегіон отримує достатню кількість сумарної сонячної радіації, що дозволило розвинути СЕС. Крім того, в мікрорегіоні діють дві біогазові станції (у т.ч. 1 біогазова установка потужністю 4,996 МВт та 1 біомасова установка потужністю 16,04 МВт).

Додатковою складністю для області стало повномасштабне вторгнення та обстріли, що спричинили пошкодження всіх трьох підстанцій, що живлять Одесу. Внаслідок повномасштабного вторгнення було пошкоджено 47 об'єктів енергетики. Це вивело систему з ладу на деякий час та погіршило надійність живлення. З метою запобігти таким проблемам, область активно впроваджує заходи щодо захисту енергетичної інфраструктури від ракетних атак. У такому контексті, розвиток відновлюваних джерел енергії стає особливо актуальним, оскільки вони можуть забезпечити стабільну роботу енергосистеми у випадках надзвичайних ситуацій.

Наразі Україна не має власних ЗПГ-терміналів (зрідженого природного газу). Перші спроби його будівництва були у 2012 році. Було підписано угоду про створення консорціуму з будівництва ЗПГ-терміналу в Одеській області, але проєкт не реалізувався. У 2022 році група інвесторів з Об'єднаних Арабських Еміратів заявила про плани збудувати термінал для постачання ЗПГ у порту "Південний". Цей проєкт передбачає постачання ЗПГ з основних країн-виробників, зокрема з Катару.

5.1.3. ТРЕТИННИЙ СЕКТОР

Третинний сектор Одеської області здебільшого формують послуги транспорту та складської логістики, оптова та роздрібна торгівля, ІТ-послуги та туризм.

Транспорт та складська логістика

Транспорт та складська логістика є однією з ключових частин економіки Одещини, яка є критичною для розвитку зовнішньої торгівлі. У цей сектор залучено 14% капітальних інвестицій та майже половина всіх прямих іноземних інвестицій області. Внаслідок повномасштабного вторгнення, пошкоджено 29 об'єктів торгівлі та послуг, з яких вже відновлено 2 об'єкти. Взагалі не підлягають відновленню 5 об'єктів.

Наразі сектор транспорту та логістики має ряд проблем, які перешкоджають його відновленню та нормальному функціонуванню, а саме:

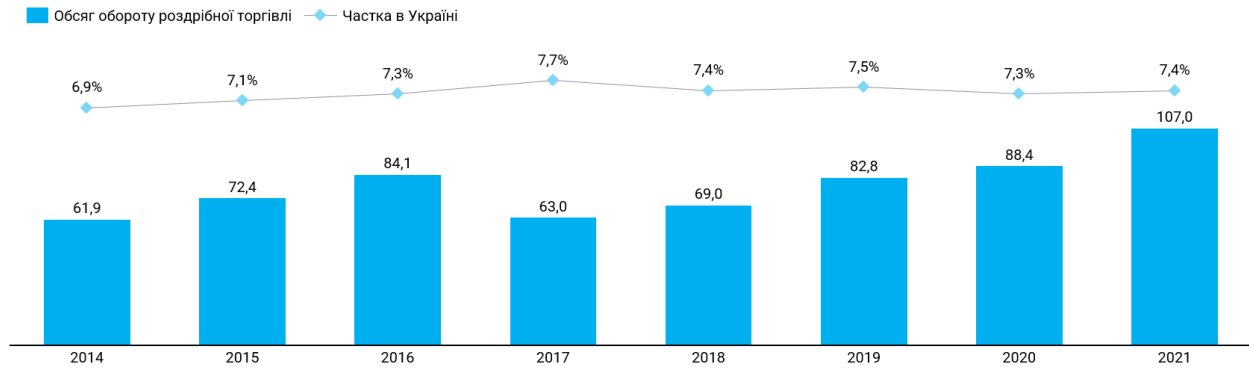
- низька конкурентоспроможність місцевих логістичних компаній, які конкурують з європейськими (яких підтримують держави);
- великі пошкодження “зернової” інфраструктури;
- відсутність належного законодавства;
- недостатній рівень безпеки, який впливає на прийняття компаніями бізнес-рішень;
- відсутність або недостатнє страхування елеваторів;
- невідповідність флоту Дунайських портів стандартам ЄС;
- пошкодження мосту через Дністровський лиман внаслідок ракетних атак Російської Федерації, що призводить до неможливості автоперевезення.

Станом на 2022 рік транспортні послуги становлять 73% експорту послуг. Більш детально сфера транспорту розглянута у розділі “Інфраструктура”.

Оптова та роздрібна торгівля

Оптова та роздрібна торгівля має важливе соціально-економічне значення в економіці області. Тут працевлаштована кожна четверта зайнята особа області. З 2018 року роздрібний товарообіг в Одеській області мав тенденцію до зростання. У 2021 році обсяг обороту роздрібною торгівлі в області становив більше 107 млрд грн або 7,4% від загального обороту в Україні (4 місце серед регіонів країни).

Рисунок 5.13. Обсяг обороту роздрібною торгівлі в Одеській області, млрд грн, 2014-2023 рр.

Джерело: Український інформаційний портал про фінанси та інвестиції Мінфін

ІТ-сектор

Серед сфер, що активно розвиваються й мають велике значення для розвитку третинного сектору, можна виділити ІТ сферу. Через повномасштабне вторгнення та значні безпекові ризики закордонні та міжнародні компанії значно знизили темпи розміщення та впровадження нових проєктів в сфері ІТ та інновацій. Наприклад, американська компанія AV Soft, яка мала офіс в Одесі, завершила роботу юридичної особи в Україні у 2023 році. Проте, незважаючи на виклики, станом на 2023 рік з переліку Топ-50 найбільших ІТ-компаній України в Одеському регіоні діє 14, серед яких є такі компанії як EPAM, SoftServe, Luxoft, Intellias, DataArt, Sigma Software та Inforpulse, а в період з 2021 по 2023 рік вони загально відкрили 5 нових регіональних офісів. Слід зазначити, що більшість ІТ-компаній локалізовано в м. Одеса, і вони здебільшого орієнтовані на послуги та продукти в сфері кіберзахисту, телекомунікації, мобільних додатках та AR-рішень. Однак за думкою фахівців галузі, для подальшого розвитку ІТ-сектору в Одеській області необхідно працювати над створенням сприятливих умов для підтримки місцевих продуктивних ІТ-компаній та підсилити міжсекторальну взаємодію.

У 2022 році капітальні інвестиції в Одеському регіоні за напрямком “Інформація та телекомунікації” склали 141 498 тис. грн, а за напрямком “Комп’ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг” - 12 869 тис. грн. В 2021 році ці показники становили 166 300 тис. грн та 36 635 тис. грн відповідно.

У 2021 році експортна виручка від ІТ-послуг в Одеському регіоні склала 44 283,8 тис. дол. США, що становило 4,6% від загальної структури експорту послуг регіону. В 2022 році цей показник склав 51 437,9 тис. дол. США, що становить 9,2% від загальної структури експорту послуг регіону. Частка ІТ-послуг у загальній структурі експорту послуг зросла в 2 рази за попередній рік. Проте, порівнявши

грошовий еквівалент та збільшення частки ІТ-послуг, ситуація свідчить про невисокі загальні темпи зростання всеукраїнського експорту.

Важливим питанням в контексті розвитку ІТ-сектору є підготовка професійних кадрів. Станом на листопад 2023 року, за даними Інституту комп'ютерних систем (ІКС) Національного університету «Одеська політехніка», в ІКС навчається приблизно 2 000 студентів, більше 30% з них виїхали за кордон, тому є ймовірність того, що навіть після закінчення навчання ці студенти не повернуться в Україну, а отже питання нестачі ІТ-спеціалістів буде загострено. На базі ІКС діють учбові лабораторії та центри, такі як NetCracker, Cisco Systems, Luxoft, «IT-SEA», INCCA та інші, що забезпечує проєктно-орієнтоване навчання для студентів. Іншим ВНЗ в Одеській області, які займаються підготовкою ІТ спеціалістів, варто також додати до процесу навчання можливість проєктної роботи для студентів на базі таких учбових лабораторій. Для того, аби створити більше можливостей для навчання, ГО «Odesa IT Family» в колаборації з міжнародними ІТ-компаніями та іншими стейкхолдерами займається розробкою та впровадженням освітніх проєктів (60% діяльності Odesa IT Family зосереджено саме на освіті) для ІТ-фахівців або тих, хто хоче розпочати свою кар'єру в цій сфері.

Одеська область посідає 6 місце за кількістю зареєстрованих фізичних осіб-підприємців (ФОП), які працюють у сфері ІТ. Станом на 24 лютого 2023 року в Одеській області зареєстровано 13 307 ФОП, які здійснюють свою діяльність в сфері ІТ та інновацій, що становить 4,9% від їх загальної кількості, та на 14,4% більше, порівняно з відповідним періодом 2022 року. Однак, слід зазначити, що майже 100% ІТ-спеціалістів працюють в аутсорсі, а не в локальних продуктових компаніях.

Зважаючи на той факт, що в Одеській області за останній рік лише 172 особи припинили реєстрацію ФОП у сфері ІТ, можна зробити висновок, що попри безпекові ризики, Одеський регіон залишається привабливим в якості ІТ-середовища як для осіб, що проживали на території області до 24 лютого 2022 року, так і набирає популярності серед внутрішньо переміщених осіб для подальшої релокації.

Основні проблеми, з якими наразі стикається ІТ-сектор, включають в себе:

- відсутність умов для розвитку місцевих продуктових ІТ-компаній;
- низький рівень менеджменту ІТ-процесів (брак людей, які мають навички керування та організації процесів настільки, щоб створити та керувати молодою командою та успішно реалізовувати проєкти);
- відсутність ІТ-культури, взаємодії компаній в рамках галузі, відсутність популяризації та відкритості галузі;

- небажання ІТ-компаній брати на роботу молодших спеціалістів (з невеликим або без досвіду).

Інноваційна діяльність

Розглядаючи рівень інноваційного розвитку, Одеська область відстає від інших більш розвинених областей. За даними Державної служби статистики України, станом на 2020 рік (останнє оновлення) витрати на науково-дослідницьку діяльність в Одеській області становили 2% від загального обсягу в Україні (для порівняння, в м. Київ цей показник становив 54%, в Харківській області - 15%). Підприємства в Одеській області мають дуже низький рівень впровадження інновацій. У 2020 році обсяг витрат на інновації підприємств та обсяг реалізованої інноваційної продукції становили по 2% від загального показника в Україні. Таким чином, інноваційна галузь в Одеській області є недофінансованою як з боку держави та державних організацій, так і з боку приватного сектору, який не розглядає інвестиції в інновації як пріоритетні, тим паче зараз - в умовах війни, що відображається в критично малих обсягах реалізації інноваційної продукції.

Не дивлячись на те, що м. Одеса входить в Топ-3 міста за рівнем розвитку стартап-екосистеми (після Києва та Львова), у світовому рейтингу StartupBlink Одеса посідає 750 місце, у той час як Київ та Львів - 77 та 49 відповідно. Такий великий розрив з Києвом та Львовом свідчить про те, що Одеська область, зокрема м. Одеса далеко позаду вищезазначених міст за такими показниками як кількість місцевих стартапів (17 стартапів, що становить 3% від загальної кількості по Україні) і їхня потужність, наявність коворкінгів, проживання в місті важливих стартап-інфлуенсерів (видатних CEO) тощо.

Стартапи в Одесі досягають успіху в таких галузях як: програмне забезпечення та дані, маркетинг та продажі та Edtech. Є кілька помітних історій успіху, які сприяють зростанню індустрії програмного забезпечення та даних у місті. Одними з найперспективніших стартапів Одеси у 2023 році є Ringostat, Resizing.app та AcademyOcean.

За даними організації U-Nation, наразі планується запуск першого акселератора для стартапів на Півдні України для компаній з багатьох галузей економіки, а саме: фінтех і крипто, агро та харчові технології, медіа та комунікації, архітектура та дизайн, логістика, енергія та зелені технології, торгівля та ринки та туризм і розваги. Однак відсутність інвестицій в Одеську область та бажання стартапів реєструвати свою діяльність за кордоном дуже гальмує подальший розвиток сектору інновацій, зокрема створення нових інноваційних продуктів та рішень.

Банківський сектор

Банківський сектор Одеської області представлений:

- 2 комерційними банками (Банк Південний, входить до групи великих банків України за класифікацією НБУ, відноситься до системно важливих банків і є універсальним банком, та МТБ Банк);
- 3 філії (АТ "Ощадбанк", АТ "Укрексімбанк" та АТ "Райффайзен Банк");
- 405 діючих структурних підрозділів банків;
- 2 з 9 представництв іноземних банків на території України (Представництво Запад банк акціонерне товариство Подгориця у місті Одеса та Представництво Акціонерного товариства "Регіональний інвестиційний банк" в Україні. Решта представництв зареєстровані в Києві).

Порівняно з іншими регіонами України, розвиток банківського сектору в Одеській області характеризується високими показниками, зокрема за кількістю відділень в розрахунку на одного мешканця регіону. Разом з тим, війна вкрай негативно позначилася на банківському секторі в цілому і на Одеській області зокрема.

Кількість відділень на Одещині скоротилась з 499 на початок 2022 р. до 405 одиниць у 2023 році (-18,8%) або з 21 до 17 відділень в розрахунку на 100 тис. населення. Скорочення відділень в регіоні відбувалося одночасно зі зменшенням числа платіжних терміналів та банкоматів.

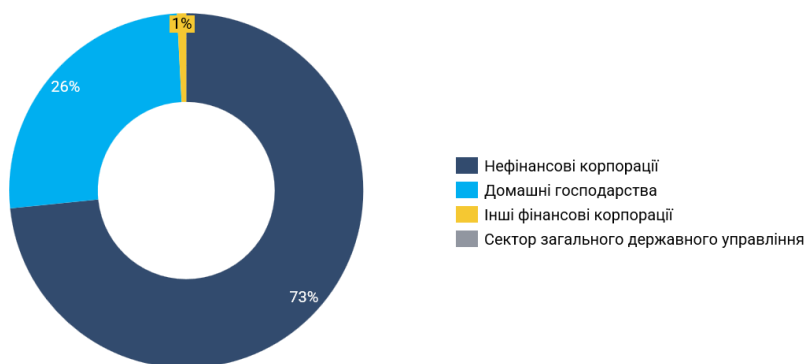
Переважна більшість з банкоматів встановлені в Одесі і таких містах як: Южне, Ізмаїл, Білгород-Дністровський, Подільськ, Чорноморськ та Рені, тобто в великих містах з розвиненою портовою інфраструктурою. В сільській місцевості спостерігається обмеженість терміналів і банкоматів, на що вказує дослідження Стратегій розвитку громад Одеської області. Як наслідок, розвиток POS-терміналів та/або банкоматів в селах та селищах відбувається низькими темпами, що зумовлює перспективу погіршення ситуації в найближчі кілька років. Окрім іншого, це створює проблеми для розвитку підприємницької діяльності та додаткові передумови до тінізації економіки в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Активізація ракетно-бомбових ударів по території Одеської області не формує сприятливого фону для кредитування бізнесу і домогосподарств. Протягом останніх 12 місяців обсяги виданих кредитів мали стійку тенденцію до зниження – з 44 874 млн грн в серпні 2022 р. до 36 438 млн грн в серпні 2023 р. За цей період скорочення склало 18,8%.

Найбільшим є обсяг кредитування нефінансових корпорацій (бізнесу), питома вага якого становить 73% станом на вересень 2023 року (порівняно з 71% у минулому періоді). Починає поступово зростати кредитування домашніх господарств. Ріст поки незначний і вимірюється двома-трьома сотнями млн грн, але сама тенденція є позитивною. Як і у випадку з нефінансовими корпораціями, питома вага домогосподарств в загальному обсязі кредитування становить 26% (порівняно з 24% у минулому періоді).

Найбільше скорочення кредитування має місце в двох секторах, а саме: загального державного управління та інших фінансових корпорацій. За першою позицією станом на вересень 2023 року взагалі не було надано кредитів, питома вага другої позиції становить лише 1%. Зазначені зміни призвели до певної зміни структури кредитування в Одеській області.

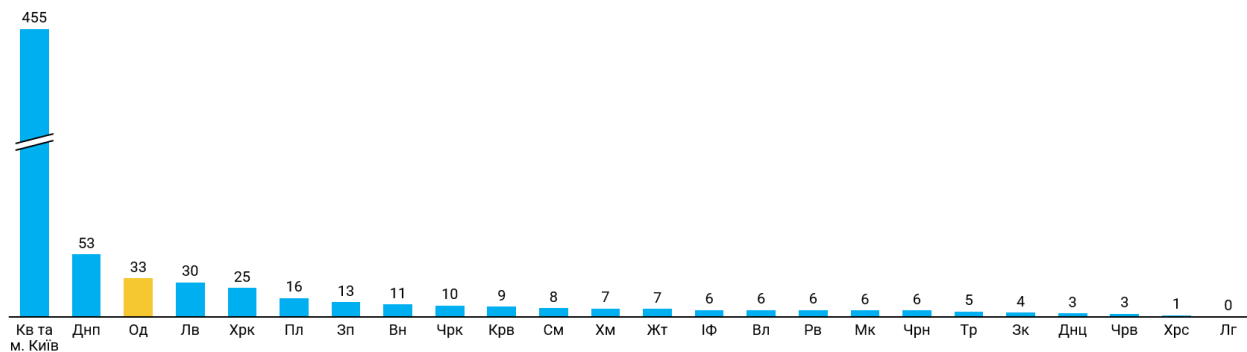
Рисунок 5.14. Структура кредитів у розрізі секторів економіки, вересень 2023 р .

Джерело: Національний банк України

Якщо кредитування має тенденцію до скорочення або, як мінімум, стагнації, відмічається сталий ріст депозитного портфелю. За цим показником навесні 2023 року Одеська область увійшла до п'ятірки лідерів серед регіонів України.

Рисунок 5.15. Депозити нефінансових корпорацій, млрд грн, травень 2023 року

Джерело: Дослідження обсягів залучених кредитів та депозитів юридичними особами та ФОП, Дія.Бізнес

Разом з тим, слід звернути увагу на той факт, що темпи нарощування депозитного портфелю дещо уповільнилися в останні кілька місяців. Імовірно, обстріли регіону впливають на позитивну налаштованість підприємців та домогосподарств – основних вкладників на рахунки банків.

Туристична галузь

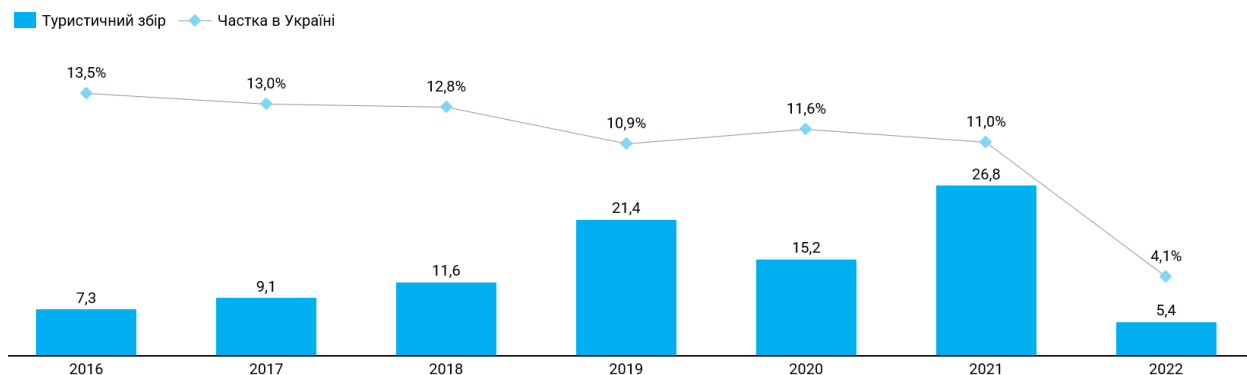
Невід’ємною частиною економіки Одещини є туризм, але через статистичну специфіку дані не відображають його вплив на економіку області. В області завжди спостерігалась значна частка тіньового сегменту в секторі туризму, який спотворював статистичні дані щодо зайнятості населення. Розвиток туризму обумовлений географічним розташуванням, сприятливим природним кліматом, виходом до чорноморського узбережжя, різноманітним природним лікувальним ресурсам, наявності піщаних пляжів та іншим туристичним атракціям.

Через анексію Кримського півострову, Одеський туристичний регіон займав одне з лідируючих місць за кількістю внутрішніх туристів в країні. Особливість сфери обумовлена сезонним характером ведення туристичної діяльності, оскільки формування туристичних потоків має виражену сезонність. Найбільш активний сезон розпочинається з липня по серпень, спад - з вересня. Туризм активно розвивався до початку пандемії. У 2021 році ланка туристичної галузі почала стабілізуватись та адаптовуватись до нових умов, зокрема почав відроджуватись внутрішній туризм. Одеська область увійшла до п'ятірки лідерів зі сплати туристичного збору у 2021 році, незважаючи на умови пандемії, хоча курорти Одещини не витримували конкуренцію, порівняно з іншими закордонними чорноморськими дестинаціями з точки зору ціни-якості.

Наразі туристична сфера стикається з новими викликами, спричиненими повномасштабним вторгненням. Постраждав як зовнішній, так і внутрішній

туризм. Обсяг туристичного збору знизився майже у 5 разів (з 26,8 млн грн до 5,4 млн грн) у 2022 році, порівняно з 2021 роком та становив 4,1% від загального обсягу туристичного збору в Україні.

Рисунок 5.16. Динаміка обсягу туристичного збору в Одеській області, млн грн, 2016-2022 рр.

Джерело: Департамент фінансів Одеської ОДА

Ринок туристичних послуг достатньо диверсифікований і представлений різними видами: зелений, екологічний, пляжний, гастрономічний, етнографічний, медичний, з організації та проведення ділових заходів та подієвий туризм¹⁰⁵, які в залежності від регіону мають більш чітке вираження та спеціалізацію.

Одночасно, подальший розвиток туристичної галузі гальмується через:

- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі туризму;
- відсутність різноманітності у сфері туризму, що виникає через сезонний характер бізнесу;
- недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури, зокрема відсутність закладів для проведення великих культурних заходів, недоступність закладів для маломобільних груп населення, які знаходяться в старих будівлях;
- недостатню кількість засобів розміщення, насамперед готелів 3-4 та 5 зірок, які відповідають міжнародним стандартам та сертифікаційним вимогам;
- невідповідний стан багатьох об'єктів туристичного показу, історико-культурних пам'яток та музеїв стримує зростання туристичних відвідувань регіону та створення нових туристичних маршрутів;

¹⁰⁵ Каталог туристичних об'єктів Одеської області, доступ за [посиланням](#)

- пасивність у здобутті грантів на розвиток галузі (наприклад, Чернівецька область є активною в отриманні невеликих транскордонних грантів, спрямованих на розвиток туристичної галузі);
- відсутність механізмів Асоціації туризму Одеси залучати кошти з місцевого бюджету;
- недостатню забезпеченість професійними кадрами в галузі туризму.

Північний мікрорегіон з точки зору туристичної сфери значно відрізняється від звичного для Одещини пляжного туризму. Мікрорегіон характеризується значною кількістю водойм і невеликих рукавів від Дністра, а тому розвитку набули зелений, етно- та природознавчий туризм.

Мікрорегіон є менш туристично привабливим, відомим серед інших курортів Одещини, а відповідно мережа закладів туризму є найменшою. Тут розташовується місто Кодима, яку називаються “малою Одесою”, відомою фестивалієм туризмом. Для прикладу, ряд фестивалів які проходять в Північному мікрорегіоні “Стругушор”, “Open air “Вишня Fest”, “Варись, варись, борщику”. Проблемами мікрорегіону, які вплинули на розвиток туризму, є недостатня транспортна доступність та якість основних транспортних шляхів.

Одеський мікрорегіон, зокрема м. Одеса, є найбільш розвиненим та привабливим як для внутрішніх, так і для іноземних туристів. Одеса є найпотужнішим культурно-історичним, діловим та оздоровчим центром Півдня України. Ще до початку повномасштабного вторгнення Одеса посіла друге місце серед списку “найінтригуючих міст, які варто відвідати у 2022 році” за думкою The Independent¹⁰⁶. Саме тут сконцентована переважна більшість закладів туризму.

На відміну від півночі та півдня, Одеський мікрорегіон працював у напрямку залучення туристів не тільки у літній період. Зокрема в місті діяла програма “Одеса 365 днів на рік”, яка популяризує місто протягом всього року, а не тільки в курортний сезон. Однак, туристичні потоки до Одеського мікрорегіону в несезонний період є значно меншим за літній.

Фестивальний туризм представлений великою кількістю фестивалів: “OdessaClassics”, “Оксамитовий сезон в Одеській опері”, “OdessaJazzFest”, “Два дні й дві ночі нової музики”, “Одеський міжнародний кінофестиваль”, книжковий фестиваль “Зелена хвиля”, фестиваль клоунів та мімів “Комедіада”.

¹⁰⁶ The Independent, доступ за [посиланням](#)

Точні цифри різняться, але неофіційні дані підтверджують, що роль туризму в економіці Одесі становить до 30%. Стабільно, Одеса приймала від 2 до 3 млн туристів на рік. У 2022-2023 роках туризм в Одесі, як і у всій області перебуває на паузі – через комендантську годину та заміновані пляжі Одеса втратила значну частину туристичного потенціалу.

Туристична галузь Одеси постала перед новими викликами для визначення туристичного іміджу області, тому розвиток альтернативних видів туризму є одним із ключових питань у повоєнному відновленні. Наявний туристично-рекреаційний потенціал здатний забезпечити розвиток нових напрямків туризму з акцентом на оздоровчий для різних цільових груп¹⁰⁷.

Основним видом туризму, що розвивався у мікрорегіоні був морський та пляжний туризм, проте сьогодні очікувати швидкого відновлення не варто - після Другої світової війни світовій спільноті для створення більш-менш безпечної морської зони знадобилось близько п'яти років¹⁰⁸.

Південний мікрорегіон найбільш придатний для розвитку спортивного, зеленого, історико-культурного, пляжного та етногастрономічного туризму. Найбільша кількість морських курортів зосереджена в Південному мікрорегіоні Одещини та представлена рядом відомих морських пунктів: Затока (де сконцентрована більшість баз відпочинку), Кароліно-Бугаз, Сергіївка, Курортне та ін. Однак наразі ці пункти є найбільш небезпечними для відвідування, адже вони дуже сильно обстрілювалися Російською Федерацією, а станом на березень 2023 року лише в Затоку було щонайменше 90 прильотів.

Південний мікрорегіон є найбільш етнічно різноманітним, тому він спеціалізується на туризмі на етногастрономічних маршрутах. Особливого розвитку набув регіон Бессарабії, який представлений етногастрономічним маршрутом "Дорога вина і смаку української Бессарабії", а також етнофестивалями.

Туристичний етногастрономічний маршрут "Дорога вина та смаку", який простягається південною частиною області впроваджує досвід Європейського Союзу у підтримці національних виробників і одночасно сприяє розвитку сільських територій. Іншим проєктом, що стимулюватиме розвиток етногастрономічного туризму є "Дорога Різноманіття", що у майбутньому проходитиме через весь Причорноморський регіон, зокрема через Одещину.

¹⁰⁷ Програма соціально-економічного розвитку Одеської області та основні напрями розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

¹⁰⁸ Суспільне Новини, доступ за [посиланням](#)

Сучасний стан фестивального туризму області характеризується високим потенціалом для проведення щорічних фестивалів, зважаючи на мультикультурність Одеського регіону. Якщо раніше подієвий туризм області був популярним серед жителів області та сусідніх регіонів, зараз він перебуває у кризовому стані.

Ізмаїльський та Болградський райони є найбільш перспективними для проведення етно-культурних фестивалів. Подієвий туризм набув популярності за рахунок проведення традиційних фестивалів: “Bolgrad Wine Fest”, “Виделка Фест”, “ОКО”, “Есенно хоро в Камчика”, “Бессарабський ярмарок”, “Дунай — ріка дружби”, “Българи даси останем”, “Джерело перлин нації”, “Буджак їлдизи”, “Florile dalbe” та інші.

Відновлення подієвого туризму можливе за рахунок унікальної історичної, етнографічної спадщини, природних умов Одеської області та наявності попиту на внутрішній туризм.

Проте проблемами мікрорегіону залишається транспортна відірваність від центральної частини області. Недостатня кількість туристичної інфраструктури, яка змогла б забезпечити просування туристичної галузі регіону та переважна сезонність більшості видів туризму, які розвинені на півдні. Обстріли туристичних баз відпочинку особливо погіршили ситуацію з туристичними потоками.

Південний мікрорегіон є особливо перспективним з точки зору відродження туризму у післявоєнний період. Морський туризм стримує також значна замінованість пляжів Бессарабії з точки зору небезпеки висадки російського десанту.

Відродження туризму стримує обмежена транспортна доступність до Південного мікрорегіону через Дністровський лиман після пошкодження підйомного моста біля Затоки. До повномасштабного вторгнення логістичні маршрути до південно-східної частини області були диверсифіковані: курсувало залізничне перевезення Київ - Білгород-Дністровський, автотранспортом можна було перетнути Дністровський лиман через два мости. Наразі, доступними залишаються лише два маршрути: автошлях через територію Молдови та катер “Ракета”, який курсує за маршрутом Білгород-Дністровський – Овідіополь.

Ключові висновки та вплив війни:

- Сільське господарство Одещини розвинено нерівномірно. В ньому превалює рослинництво, яке демонструє тенденцію до зростання. В рослинництві переважає вирощування зернових, що є ускладненим в

умовах війни через проблеми з подальшим збутом. Окремо слід виділити виноградарство, яким славиться регіон: тут налагоджена кооперація між виробниками та науковцями, що сприяє покращенню результатів продуктивності вирощування винограду. Тваринництво поступово скорочується;

- Аграрний сектор залишається привабливим для внутрішніх та зовнішніх інвесторів навіть в воєнний період: капітальні вкладення сюди майже не знизилися після початку повномасштабного вторгнення. Для створення додаткових умов розвитку первинного сектору, слід зосередити увагу на розвитку меліорації, зокрема зрошувальних систем, а також розвитку власної переробної промисловості у вторинному секторі;
- Одеська область має потенціал для розвитку родовищ нафти та газу. Відновлення роботи нафтогону “Одеса-Броди” та з'єднання із Адамово (Польща) може забезпечити ефективне його використання, транспортуючи газ з Каспійського регіону до країн ЄС. Будівництво ЗПГ-терміналу повинно стати пріоритетним напрямком розвитку енергетики в області, використовуючи її географічний потенціал в період повоєнного відновлення;
- Вторинний сектор зараз переживає кризу через економічний спад та постійні атаки на промислову інфраструктуру (елеватори та портову інфраструктуру), обсяг капітальних інвестицій знизився на 54% у 2022 році. Перспективним є розвиток харчової промисловості, сировину для якої можуть постачати підприємства первинного сектору АПК. Харчова промисловість має всі підстави для подальшого розвитку в повоєнний період;
- Енергетика області характеризується енергодифіцитністю. Відбувається пошкодженість енергетичної інфраструктури через регулярні обстріли Одеської області та зростаюче навантаження на вцілілі об'єкти;
- Географічне розташування регіону сприяє розвитку відновлюваних джерел енергії. У просторовому відношенні концентрація ВДЕ Півночі, Одеської агломерації та Півдня є різною. Найбільша кількість сонячних електростанцій концентрується у Південному мікрорегіоні через сприятливі кліматичні умови;
- Третинний сектор Одеської області формують послуги транспорту, оптова та роздрібна торгівля, ІТ-послуги та туризм. Значну частину в експорті послуг займають транспортні послуги;
- ІТ-сектор в основному зосереджений в Одесі. Подальший розвиток сектору полягає в посиленні співпраці з закладами вищої освіти (для підвищення якості підготовки професійних кадрів та озброєння студентів практичними навичками) та створенні сприятливих умов для функціонування існуючих та збільшення кількості місцевих продуктивних ІТ-компаній;

- Галузь інновацій в Одеській області є недофінансованою - витрати на інновації та обсяги реалізованої інноваційної продукції є критично низькими. Тим не менш, в області планується запуск першого на Півдні України акселератора для стартапів. В цьому аспекті важливо створити такі умови, щоб місцеві стартапи залишалися в Україні, а не реєстрували свою діяльність за кордоном;
- Фінансовий сектор представлений мережею банківських філій та іноземними банками. До початку повномасштабного вторгнення забезпеченість відділеннями в розрахунку на одного мешканця регіону була однією з найбільших в Україні. Разом з тим, на фоні війни кількість банків зменшилась на 18%;
- У довоєнний період туристичний бізнес Одещини був впізнаваним та досить диверсифікованим за спеціалізацією. Туристична сфера характеризується значною часткою тіньового сегменту, залежністю від сезонності й високою чутливістю до впливу негативних зовнішніх факторів: обсяг туристичних зборів у 2022 р. знизився майже у 5 разів, порівняно з 2021 роком. Так, додатковим зовнішнім фактором стало повномасштабне вторгнення;
- Наразі туризм потребує переосмислення напрямків спеціалізації, з диверсифікацією туристичних послуг у повоєнний період; орієнтація в першу чергу має бути на внутрішній туризм. Це можливо за рахунок використання вже наявної бази туристичного потенціалу та відродження сфери у напрямку оздоровчого, етно- та гастротуризму.

5.2. ПІДПРИЄМНИЦТВО

До початку повномасштабного воєнного вторгнення середній та малий бізнес (далі - МСБ) був найбільшим роботодавцем. У 2020 році на малий та середній бізнес припадало 73% реалізованої продукції¹⁰⁹ та 93% зайнятих¹¹⁰.

Станом на 01.01.2023 року в регіоні свою діяльність здійснює 99,4 тис. підприємств. Найбільше МСБ зосереджено у сферах оптової та роздрібної торгівлі (42,8%), інформації та телекомунікацій (10,3%), операцій з нерухомим майном (5,9%), сільського господарства (5,6%), професійної, наукової та технічної діяльності (5,1%), транспорту (5,0%), промисловості (4,5%), тимчасового розміщення та організації харчування (3,7%), адміністративного, допоміжного обслуговування (2,7%), будівництва (2,7%).

¹⁰⁹ Розраховано за даними Головного управління статистики, доступ за [посиланням](#)

¹¹⁰ Розраховано за даними Головного управління статистики, доступ за [посиланням](#)

Вочевидь, провідна роль сфери оптової та роздрібної торгівлі обумовлена географічним розташування Одеської області та має бути врахована при визначенні пріоритетних напрямків розвитку місцевої економіки.

Відповідно до Програми соціально-економічного та культурного розвитку на 2022 рік, підтримка малого та середнього бізнесу є одним із ключових завдань економіки області¹¹¹. За січень-грудень 2022 року МСБ сплатили податків до бюджетів на суму 16,1 млрд грн (-13,0% до відповідного періоду попереднього року), що становить 33% загальної суми бюджетних надходжень.

Наразі МСБ зазнає різного впливу воєнних дій, в залежності від свого територіального здійснення діяльності. За даними European Business Association, для 47% підприємців складно вести свою діяльність у регіоні, 43% опитаних відповіли, що ведення діяльності є задовільним, лише 6% - легко¹¹².

Серед проблем регіону, бізнес визначає потребу у створенні нових ланцюгів вартості, що дозволить створити нові джерела вартості для підприємства, існує також потреба у фінансах для забезпечення обігових коштів, потреба у гарантіях та страхуванні ризиків, дерегуляції, а також брак кваліфікованої робочої сили через мобілізаційні заходи¹¹³. У 76% компаній в лавах збройних сил служать до 20% від військовозобов'язаних працівників компаній. Кадрова проблема є дуже гострою. Наприклад, підприємства, які оперують у будівельному секторі, зазначають, що через брак кваліфікованої робочої сили та загальної нестачі кадрів, вони не беруть великі будівельні проєкти. Підприємства з суднобудівного сектора окремо зазначають про нестачу висококваліфікованих зварювальників.

Вплив повномасштабного вторгнення на малий та середній бізнес також відрізняється залежно від галузей економіки. Так, МСБ сфери послуг страждають через скорочення населення в містах, що викликає як скорочення попиту на окремі види послуг (готельний та ресторанний бізнес, салони краси, надавачі позашкільних освітніх послуг тощо), так і скорочення пропозиції висококваліфікованих спеціалістів (ІТ-сектор, експерти в сфері фінансових, дизайнерських та консалтингових послуг) через міграцію населення, що впливає на обсяги ведення діяльності. На повну потужність у регіоні працюють 47% компаній, інші 53% – з певними обмеженнями.

¹¹¹ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2022 рік, доступ за [посиланням](#)

¹¹² European Business Association, доступ за [посиланням](#)

¹¹³ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2023 рік та основні напрями розвитку на 2024-2025 роки, доступ за [посиланням](#)

За результатом соціологічного опитування пріоритетними секторами для розвитку регіону респонденти вважають сільське господарство (56% вказують рослинництво, 53% - тваринництво) та переробка сільськогосподарської продукції (46%). Далі йдуть енергетика (38%), логістика (38%), торгівля (36%), туристичні послуги (33%). Лише після них йдуть ІТ / інноваційна діяльність (28%) та промисловість (28%).

У 2023 році відбувається певне пожвавлення підприємницької діяльності, що характеризується пожвавленням кількості фізичних осіб (3 444 проти зменшення на 2 282 у 2022 році). Причиною пожвавлення підприємницької діяльності є відносно покращення економічної ситуації в регіоні, що пов'язано з функціонуванням портів та перевезенням вантажів.

За січень-серпень 2023 року від суб'єктів малого та середнього підприємництва у вигляді податків та обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів надійшло 11 725,1 млн грн (+32,2% до відповідного періоду попереднього року), що становить 29,8% загальної суми податкових надходжень (без урахування митних платежів).

Підтримка бізнесу здійснюється на трьох рівнях - державному, регіональному та місцевому. На державному рівні станом на 2023 рік в регіоні функціонувало 7 центрів "ДІЯ.БІЗНЕС".

Серед регіональних програм у серпні 2023 року було запущено програму пільгового кредитування малого та середнього бізнесу. Програмою можуть скористатися підприємства, що здійснюють економічну діяльність у трьох сферах: переробної промисловості, постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність.

На обласному рівні, розпорядженням голови (начальника) обласної державної (військової) адміністрації від 25.08.2023 № 634/А-2023 продовжено до 2024 року дію Програми розвитку конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва в Одеській області.

У першу чергу відновлено реалізацію механізму полегшення отримання суб'єктами малого та середнього підприємництва кредитних коштів, а саме – компенсації частки відсотків за кредитами на розвиток, модернізацію або розроблення нових видів товарів і послуг.

Компенсуватимуться відсоткові ставки за кредитами на:

- придбання устаткування, обладнання, інших основних засобів виробничого призначення;

- модернізацію технологічного процесу виробництва з метою зниження його собівартості;
- впровадження технологій енергоефективності у виробничий процес; розроблення нових видів продукції (товарів).

Пріоритетними напрямками підтримки малого та середнього підприємництва області визначено розвиток наступних видів діяльності:

- переробна промисловість;
- постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (проекти, які передбачають впровадження енергозберігаючих технологій);
- транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність.

На рівні громад функціонують різноманітні програми фінансової підтримки для малих та середніх підприємств, спрямовані на сприяння їхньому розвитку та стимулювання економічного зростання, зокрема:

- Березівський район: діє одна програма фінансової підтримки в 1 громаді (Іванівська селищна), із загальним обсягом фінансування у розмірі 60 тис. грн;
- Білгород-Дністровський район: 2 громади (Білгород-Дністровська міська та Шабівська сільська) прийняли програми фінансової підтримки з загальним обсягом фінансування 985,1 тис. грн;
- Болградський район: програми фінансової підтримки затвердили 2 громади (Болградська міська та Василівська сільська) на загальну суму 125 тис. грн;
- Одеський район: Одеська міська рада затвердила програму фінансової підтримки на суму 2 млн грн;
- Подільський район: діють програми фінансової підтримки у 4 громадах (Ананьївська міська, Любашівська селищна, Долинська та Куяльницька сільські), на які виділено усього 285 тис. грн;
- Роздільнянський район: діють програми фінансової підтримки у 3 громадах (Роздільнянська міська, Захарівська селищна та Новоборисівська сільська) на суму 42,5 тис. грн.

Ці програми фінансової підтримки є важливим інструментом для стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Одеській області, а також сприяють підвищенню конкурентоспроможності та розвитку регіону загалом. За допомогою цих ініціатив місцеві підприємці мають можливість отримати необхідну фінансову підтримку для реалізації своїх проєктів та розвитку свого бізнесу.

Одеська область бракує підтримки від держави в контексті створення сприятливих умов та притягання релокованих бізнесів. Станом на 23.10.2023 року за урядовою програмою релокації на Одещину релокувалося всього три підприємства за півтора роки війни.

Варто також зазначити, що проблемою розвитку підприємництва в Одеській області є низький рівень комунікації МСБ всередині громади, що ускладнює ведення підприємницької діяльності. В цьому контексті важливим є створення платформи, яка б слугувала комунікаційною площадкою для МСБ в рамках кожної громади і допомагала їм локально закривати свої бізнесові запити.

Ключові висновки та вплив війни:

- Малий та середній бізнес забезпечує 73% реалізованої продукції, 93% зайнятих та 33% загальної суми бюджетних надходжень Одеської області;
- Серед діючих МСБ найбільшу частку (42,8%) мають підприємства, які займаються оптовою та роздрібною торгівлею;
- Малий бізнес показав відносну адаптивність до умов воєнного часу, адже більшість МСБ швидко змогли частково чи повністю відновити свою діяльність;
- Незважаючи на економічний потенціал регіону, місцеві підприємства часто стикаються з відсутністю ресурсів та інструментів для росту, що призводить до того, що бізнеси є конкурентоспроможними на зовнішніх ринках. Додатковою зовнішньою обставиною через повномасштабне вторгнення є руйнування сталих ланцюгів вартості без переорієнтації на нові;
- Відбувається мобілізація кадрового потенціалу МСБ. У 76% компаній МСБ в лавах збройних сил служать до 20% від військовозобов'язаних працівників компаній;
- Програма пільгового кредитування МСБ від ОВА таргетує деякі з ключових галузей Одещини - промисловість та транспорт, однак частка зайнятого населення в цих галузях становить лише 18%;
- Малі та середні підприємства все більше почали відчувати негативний вплив економічних наслідків російського вторгнення, і за останні півтора роки вони зазнали значних фінансових втрат.

5.3. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

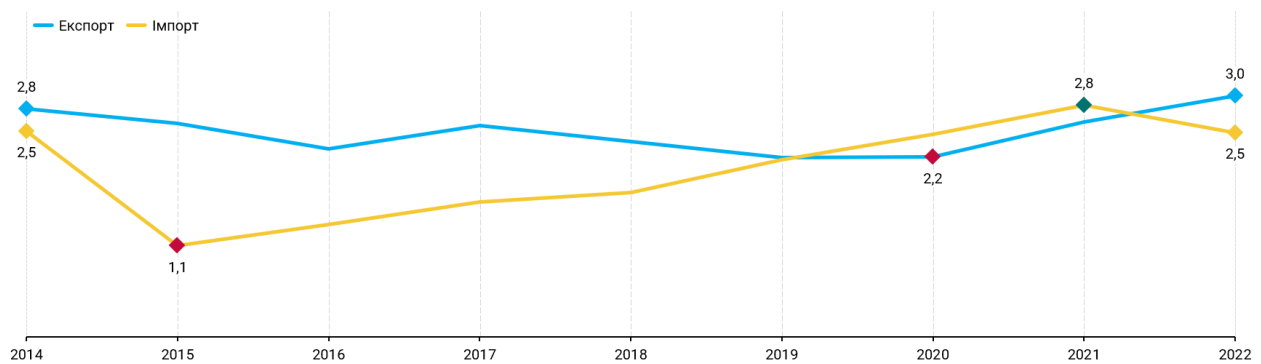
Зовнішньоекономічна діяльність відіграє важливу роль в економіці Одещини. У 2021 експорт товарів та послуг становив 26,6% від ВРП області, при тому, що

відсоток загального експорту товарів та послуг у 2021 - становив 40,7% у ВВП України¹¹⁴.

Одна з характерних ознак для високорозвинених економік - висока частка послуг в галузевій структурі. На Одещині частка послуг у структурі експорту у 2021 році становила 36%.

Зовнішня торгівля Одещини до повномасштабного вторгнення характеризувалася двома трендами - зростання імпорту й незначними коливаннями в обсягах експорту, що призвело до того, що у 2020-2021 роках Одеська область мала від'ємне сальдо торговельного балансу.

Рисунок 5.17. Експорт та імпорт Одещини, млрд дол. США, 2014-2021 рр.

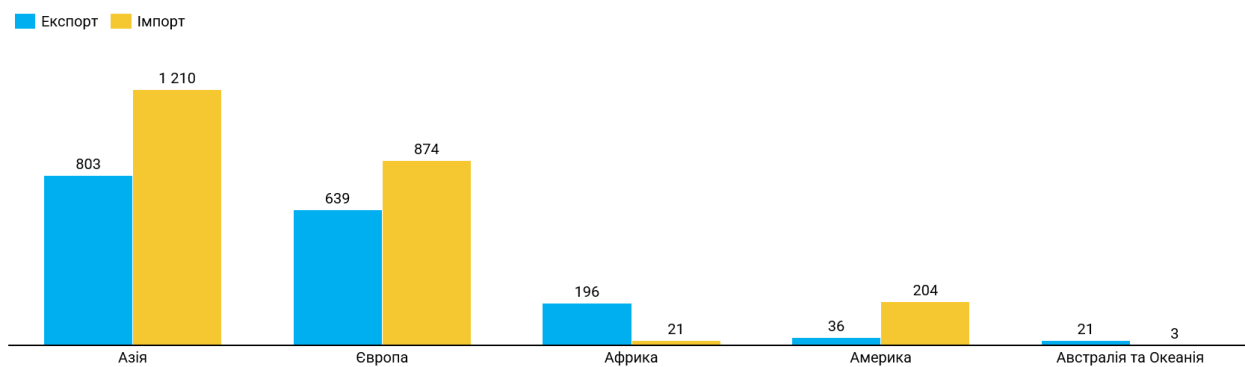

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

У структурі зовнішньої торгівлі товарами найбільша частка припадає на країни Європи та Азії - відповідно 50% та 48% всього експорту послуг. Частка Європи у 2014 становила 63%, а Азії - 26%. Ці регіони у 2021 були пріоритетними також у експорті товарів - 38% та 47% обсягу, відповідно.

Рисунок 5.18. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами Одещини, млн дол. США, 2021 р.

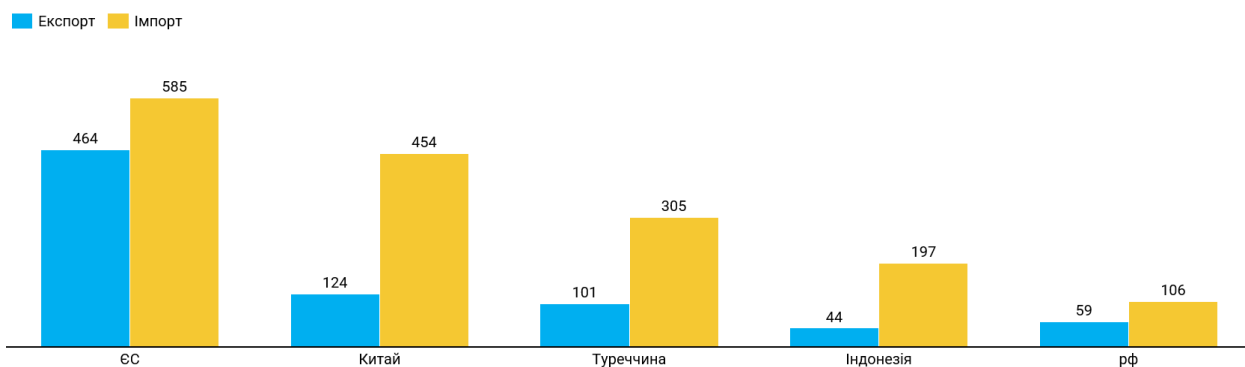
¹¹⁴ The World Bank, доступ за [посиланням](#)

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Серед країн найбільшими партнерами є Китай та Туреччина. Вагому роль грає торгівля з ЄС - 27% експорту товарів. Частка ЄС в експорті товарів з України протягом цього періоду досягла 39%. Схожа ситуація з імпортом.

Рисунок 5.19. Географічна структура зовнішньої торгівлі Одещини товарами, млн дол. США, 2021 р.

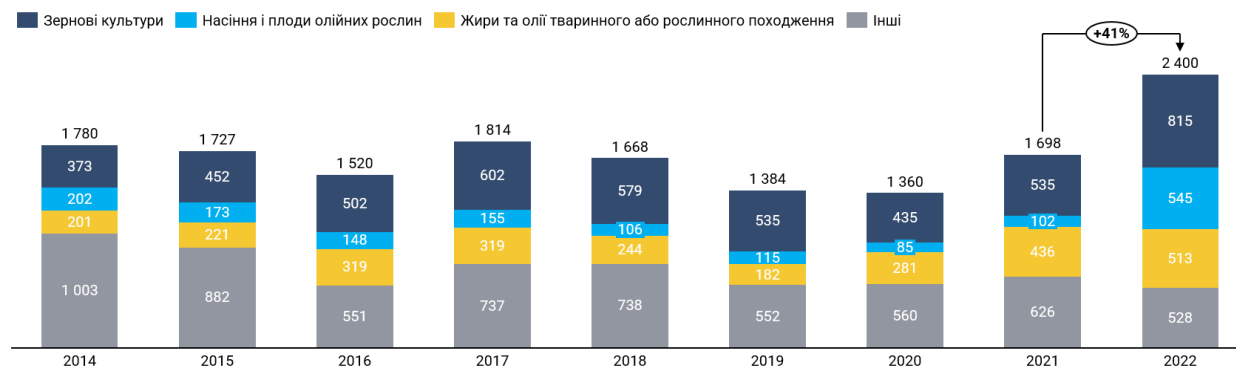
Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Майже весь експорт Одещини - це продукти рослинного походження¹¹⁵. Під час повномасштабного вторгнення значно зріс експорт товарів, проте це зростання було здебільшого сировинним. Спостерігалася також значна втрата диверсифікації. 80% експорту товарів становили товари двох груп - "Продукти рослинного походження" і "Жири та олії тваринного або рослинного походження".

У 2022 році експорт насіння та плодів олійних рослин збільшився більш ніж у 5 разів. Обсяг експорту зернових культур також збільшився, проте лише у 1,5 рази. Тобто у 2022 році 3 групи товарів становили 78% експорту.

¹¹⁵ Головне управління статистики в Одеській області, доступ за [посиланням](#)

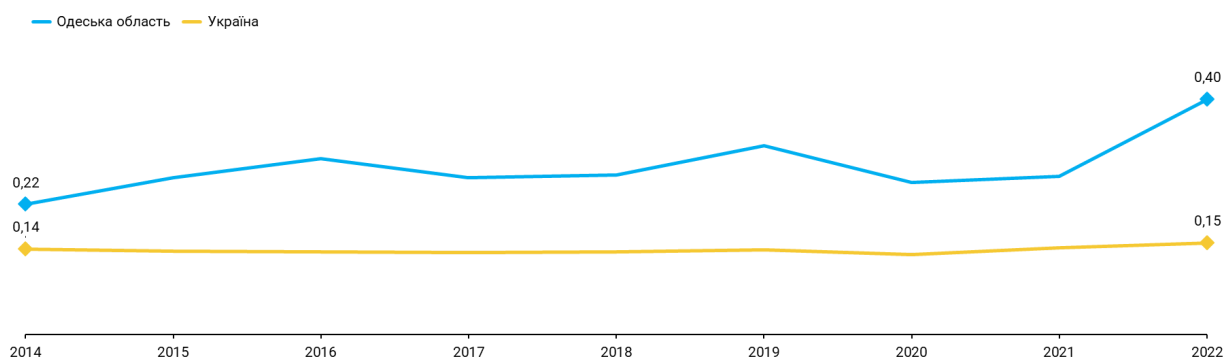
Рисунок 5.20. Товарна структура зовнішньої торгівлі Одещини, окремі групи товарів, млн дол. США, 2014-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

У 2022 році значно впав рівень товарної концентрації експорту. Для її визначення ми застосували Індекс Герфіндаля-Гіршмана до 20 товарних категорій. Аналіз показав, що у 2022 році товарна концентрація експорту зросла на 49% у порівнянні з 2021 роком.

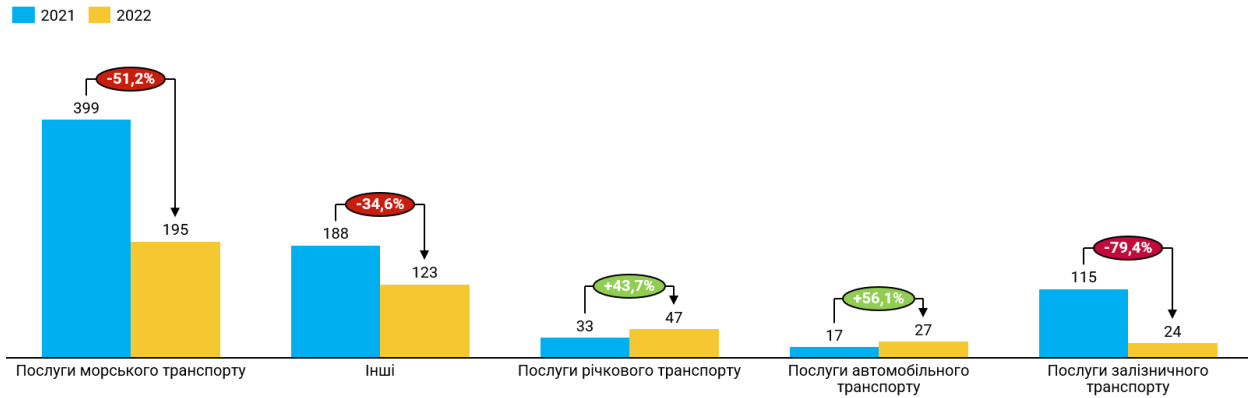
Рисунок 5.21. Коефіцієнт товарної концентрації експорту, 2001-2022 рр.

Джерело: створено авторами за даними Державної служби статистики

Експорт послуг у 2022 році впав на 42%. Великі зміни спостерігалися у структурі транспортних послуг, які у 2021 році займали 79% всього експорту послуг.

Рисунок 5.22. Структура експорту транспортних послуг Одещини, млн дол. США, 2021-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Блокування морських перевезень Чорним морем змусило диверсифікувати та змінити головні логістичні маршрути. У 2022 році відбувається значне збільшення частки річкового та автомобільного транспорту.

Експорт у сфері комунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг збільшився на 16,6% у порівнянні з 2021, а їх частка у загальному експорті послуг зросла від 4,6% до 9,2%, що свідчить про те, що незважаючи на мінімальне зростання експорту послуг, частка ІТ галузі в загальному експорті збільшилась.

Таким чином, експорт товарів Одещини - це здебільшого товари з низькою доданою вартістю, що не сприяє подальшому розвитку Одеської області, тому стратегічною ціллю повоєнного відновлення Одещини є переорієнтація економіки області на експорт товарів з високою часткою доданої вартості.

Ключові висновки та вплив війни:

- Географічне положення і розвинена в довоєнний період транспортно-логістична інфраструктура сформувала вигідні передумови для розвитку зовнішньоекономічної діяльності;
- Відбулася зміна тенденції експорту-імпорту. До 2019 року зростають обсяги імпорту за скорочення експорту. З 2020 року одночасно експорт та імпорт збільшується. Серед основних причин даної тенденції: суттєве зростання сировинного експорту (заборона на експорт усіх товарів з портів Великої Одеси, крім експорту зернових з серпня 2022 року), складність виробництва товарів провідними підприємствами-експортерами через проблеми зі світлом, ракетні обстріли, нестачу робочої сили через мобілізацію працівників;
- Найбільший партнер Одещини у 2021 році - Європейський Союз. Його частка майже не збільшувалася з 2014 року, у порівнянні з

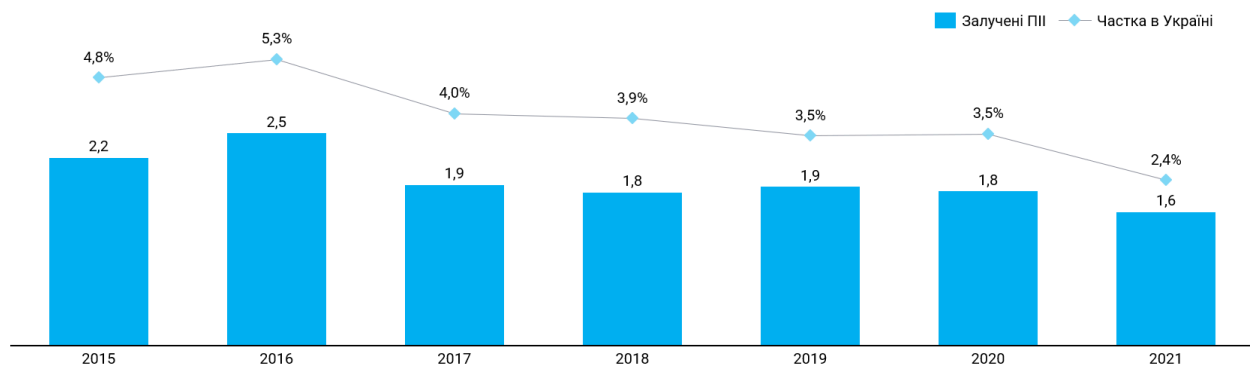
загальнонаціональною вона є значно нижчою. Це свідчить про низьку інтенсивність розвитку експорту продукції до країн ЄС;

- В експорті товарів Одещини переважають товари з низькою доданою вартістю, що не сприяє подальшому розвитку області;
- У товарній структурі експорту Одещини вже до повномасштабного вторгнення домінувала продукція рослинного походження. Після повномасштабного вторгнення експорт області став ще більш орієнтованим на продукти сільського господарства. Різке зростання експорту продуктів рослинництва у 2022 році обумовлене зростанням експорту сировини з соняшнику;
- Повоєнне відновлення Одещини має базуватися на створенні економіки області з високою часткою доданої вартості та диверсифікацією експорту;
- У структурі експорту послуг переважають транспортні послуги. У воєнний час відбулося падіння обсягу експорту послуг на 42%. Визначальний вплив на це мало блокування Чорного моря. Водночас експорт комп'ютерних послуг, навпаки, зріс.

5.4. ІНВЕСТИЦІЇ

До повномасштабного вторгнення Одещина залучила 1,573 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій. Проте з кожним роком кількість іноземних інвестицій залучених в економіку Одещини падала.

Рисунок 5.23. Динаміка обсягу залучених прямих іноземних інвестицій в економіку Одеської області, млрд дол. США, 2015-2021 рр.

Джерело: Національний банк України

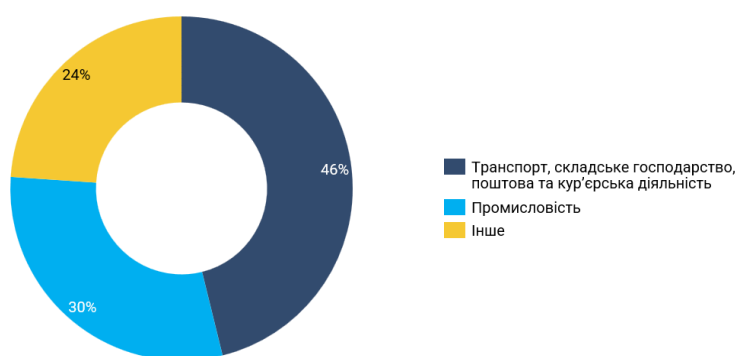
Програмою соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області також визначено формування якісного регіонального інвестиційного продукту

та пошук потенційних інвесторів як один із пріоритетних напрямків на 2022 рік¹¹⁶. Сприяння залученню інвестиційних коштів у розвиток експортоорієнтованих сфер було визначено третім пріоритетним напрямом у Програмі 2023 року.

У 2021 році на країни ЄС припадало 59,4% усіх інвестицій залучених у економіку Одещини.

У 2021 році більше 75% залучених прямих іноземних інвестицій припадає на два сектори - транспорт та промисловість.

Рисунок 5.24. Галузева структура прямих іноземних інвестицій Одеської області, 2021 р.

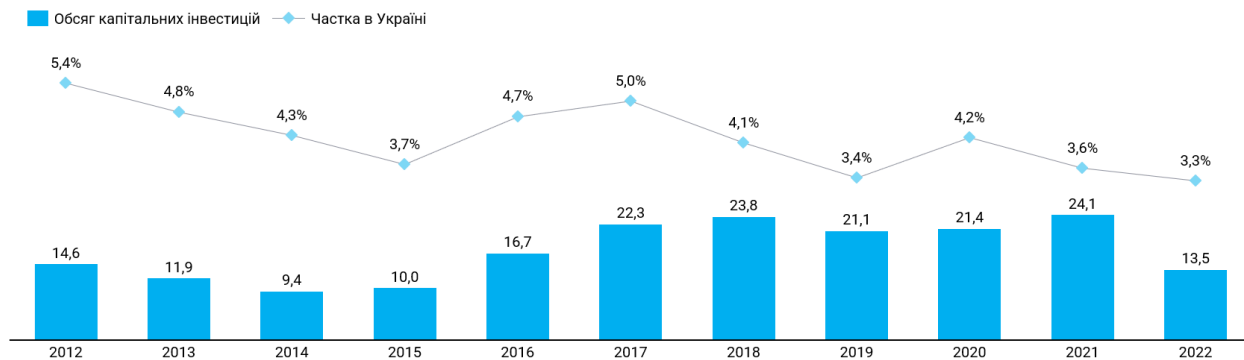
Джерело: Національний банк України

Аналіз прямих іноземних інвестицій дає можливість зробити висновок, що іноземці були готові активно інвестувати в область і до повномасштабного вторгнення. Проте для детальнішого розуміння економіки області варто проаналізувати структуру капітальних інвестицій.

За даними Головного управління статистики Одеської області, капітальні інвестиції Одещини у 2021 році становили 24,15 млрд грн, або 3,6% від національного показника. За цим критерієм область знаходилася на 8 місці серед регіонів України.

Рисунок 5.25. Динаміка обсягу капітальних інвестицій в Одеській області, млрд грн, 2012-2022 рр.

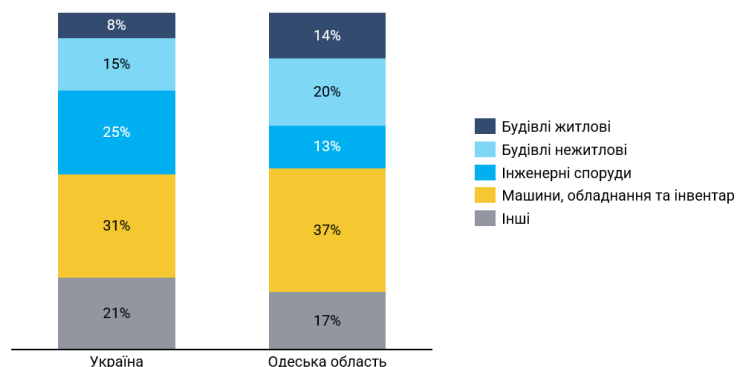
¹¹⁶ Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2022 рік, доступ за [посиланням](#)

Джерело: Державна служба статистики

За видами активів у структурі капітальних інвестицій області домінують категорії “Машини, обладнання та інвентар”, “Будівлі нежитлові”, “Будівлі житлові”. Структура капітальних інвестицій області досить сильно відрізняється від структури України.

Рисунок 5.26. Капітальні інвестиції Одеської області за видами активів, 2021 р.

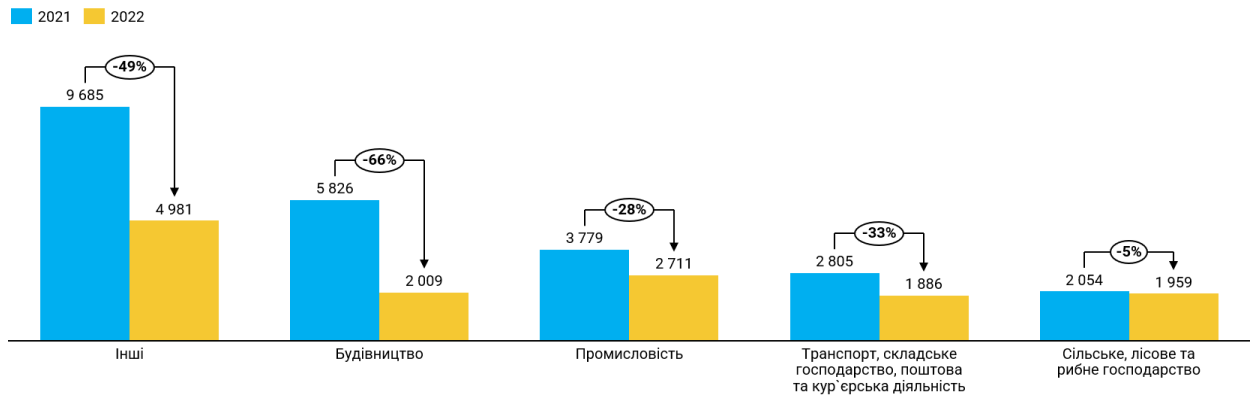

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

В області відносно висока частка капітальних інвестицій у “Будівлі нежитлові”. Це тісно пов’язано зі структурою економіки області - до будівель нежитлових належать, зокрема, готелі, ресторани, промислові будівлі та склади.

Висока частка промислових будівель та складів відображена в галузевій структурі капітальних інвестицій.

Рисунок 5.27. Капітальні інвестиції Одеської області за економічною діяльністю, млн грн, 2021-2022 рр.

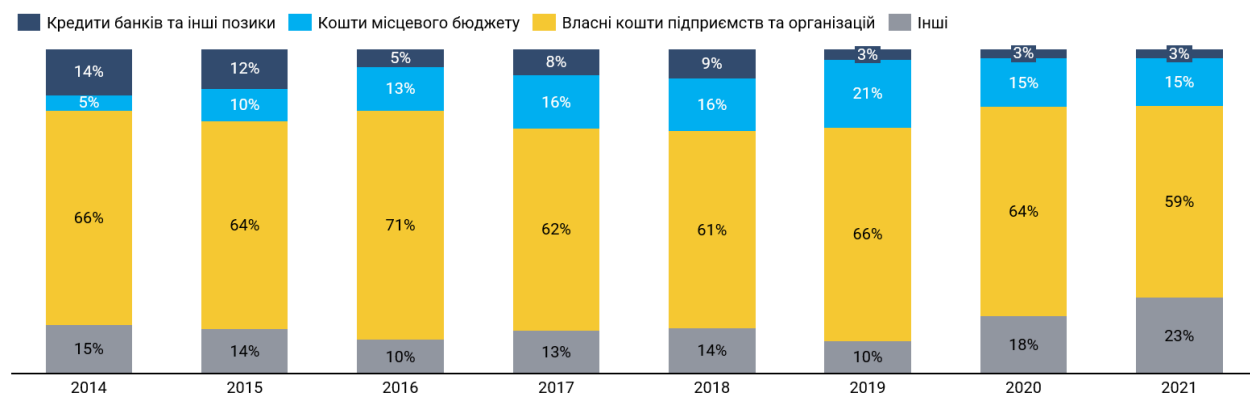

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Отже, до повномасштабного вторгнення ці галузі були основними драйверами економічного розвитку області. Сільське господарство також демонструвало відносно високий потенціал до залучення інвестицій. Впровадження ринку землі стало стимулом для цього сектору, адже його частка у 2021 зростає від 5% до 8,5% у структурі капітальних інвестицій, у порівнянні з 2020 роком.

Головним джерелом капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій.

Рисунок 5.28. Структура капітальних інвестицій Одеської області за джерелами фінансування, 2014-2021 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Високе зростання частки коштів обласного бюджету є наслідком їх масштабних інвестицій у економічну діяльність "Діяльність управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування". Якщо у 2014 році на цей вид економічної діяльності припадало 0,7% капітальних інвестицій, то у 2021 році ця частка становила 9,6%.

У 2000 році в Одеській області було створено дві спеціальні економічні зони (СЕЗ) — СЕЗ "Рені" у Ренійському морському порту і СЕЗ "Порто-франко" в Одеському морському порту. Планувалося, що "вільні економічні зони" сприятимуть залученню інвестицій і розвитку виробництва на цих територіях. У 2005 році було скасовано пільги для "вільних зон". У результаті СЕЗ "Рені" і "Порто-франко" збереглися лише формально, майже повністю втративши свою привабливість для потенційних інвесторів. З прийняттям у липні 2022 року Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій"¹¹⁷ було визнано, що втратив чинність Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон"¹¹⁸.

Впродовж останніх років уряд створив нові інструменти залучення інвестицій шляхом прийняття законів: "Про індустриальні парки"¹¹⁹, "Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні"¹²⁰, "Про державно-приватне партнерство"¹²¹. Наразі, на території Одеської області зареєстровані три індустриальні парки у сфері переробної промисловості та логістики. Ще два індустриальні парки перебувають на стадії створення зі спеціалізацією на переробній промисловості, виготовлення будівельних матеріалів, машинобудування, а також у сфері інформації та електронних комунікацій зі створення ІТ кластеру.

Після повномасштабного вторгнення обсяг капітальних інвестицій в Одеській області зменшився на 44% (для порівняння, на 40% в Україні), проте структурних змін майже не відбулося. Сильно постраждала промисловість Одещини, де падіння капітальних інвестицій складало 54%. Відновлення капітальних інвестицій у промисловості, як у одній з ключових галузей Одещини, має стратегічне значення для повоєнного відновлення області.

Ключові висновки та вплив війни:

- Одещина до повномасштабного вторгнення мала успішний досвід залучення іноземних інвестицій. Промисловість та транспорт були основними реципієнтами прямих іноземних інвестицій. Вони також залучають високу долю капітальних інвестицій. Серед інших галузей, куди

¹¹⁷ Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій", доступ за [посиланням](#)

¹¹⁸ Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон", доступ за [посиланням](#)

¹¹⁹ Закону України "Про індустриальні парки", доступ за [посиланням](#)

¹²⁰ Закон України "Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні", доступ за [посиланням](#)

¹²¹ Закон України "Про державно-приватне партнерство", доступ за [посиланням](#)

спрямовані капітальні інвестиції області, - сільське господарство та будівництво;

- Одеська область входить в десятку перших регіонів України за обсягами капітальних вкладень в економіку, паралельно з цим Одещина має нижчі, порівняно з Україною, темпи залучення капітальних інвестицій в економіку та більше скорочення інвестиційної активності за підсумками 2022 року, ніж в Україні (44% проти 40% відповідно);
- Повномасштабне вторгнення створило багато викликів для інвестиційної привабливості області. Єдина галузь, яка продемонструвала відносну стійкість і зберегла інвестиційну привабливість - сільське господарство. Очевидно, що аграрна сфера та харчова промисловість залишатимуться і надалі цікавими для інвесторів, як в період активної фази бойових дій, так і на ранній стадії повоєнного відновлення.

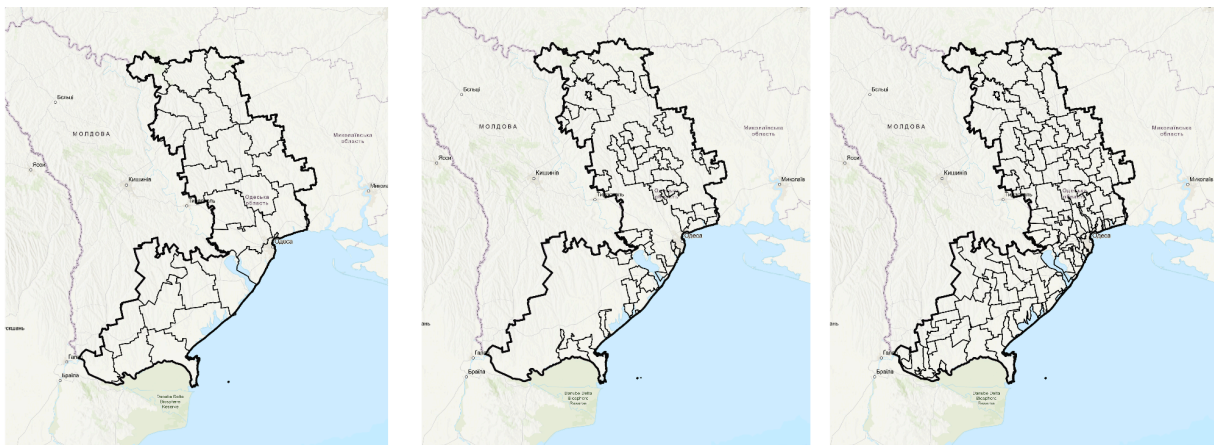
6. ВРЯДУВАННЯ ТА ФІНАНСИ

6.1. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ

До 2020 року, адміністративно-територіальний устрій області налічував 26 районів, 490 сільських, селищних і міських рад. Постановою Верховної Ради України “Про утворення та ліквідацію районів” від 17.07.2020 року в Одеській області утворено 7 районів¹²².

У рамках реформи децентралізації з 2020 року на території Одеської області утворено: Одеський, Болградський, Роздільнянський, Березівський, Ізмаїльський, Подільський, Білгород-Дністровський райони, 91 територіальну громаду, з них 19 міських, 25 селищних та 47 сільських. Вони об'єднують 1 174 населених пункти, з них 19 міських, 1 122 сільських та 33 селищних.

Рисунок 6.1. Зміни адміністративно-територіального устрою Одеської області протягом 1991-2020 рр.

1991-2015 роки

2015-2020 роки

2020 рік

Подільський район - найбільша адміністративно-територіальна одиниця Одещини, за площею 7 064 км², а також другий за чисельністю населення район станом на 1 лютого 2022 року - 220 457 осіб. Подільський район має свої власні особливості та можливості для розвитку в різних сферах, включаючи сільське господарство, туризм і культурну діяльність.

До складу Подільського району входять 299 населених пунктів, які об'єднані у 12 територіальних громад: Ананіївська, Балтська, Кодимська, Подільська міські,

¹²²Постанова Верховної Ради України “Про утворення та ліквідацію районів” від 17.07.2020 року, доступ за [посиланням](#)

Зеленогірська, Любашівська, Окнянська, Савранська, Слобідська селищні, Долинська, Куяльницька, Піщанська сільські територіальні громади.

Березівський район - другий за розміром район (площа становить 5 550 км²), що розташований у північній частині області. Чисельність наявного населення на 1 лютого 2022 року становить 104 836 осіб. Особливістю району є спеціалізація на сільському господарстві, промисловості і торгівлі. Сільське господарство включає вирощування сільськогосподарських культур, винограду та фруктів.

До складу Березівського району входять 226 населених пунктів, які об'єднані у 16 територіальних громад: Березівська міська, Іванівська, Миколаївська, Раухівська, Ширяївська селищні, Андрієво-Іванівська, Великобуялицька, Знам'янська, Коноплянська, Курісовська, Новокальчевська, Петровірівська, Розквітівська, Старомаяківська, Стрюківська, Чогодарівська сільські територіальні громади.

Роздільнянський район - прикордонний район, розташований в центральній частині області, в межах історико-етнографічної території Причорномор'я.

Чисельність наявного населення на 1 лютого 2022 року становить - 101 316 осіб, загальною площею 3 565 км².

Роздільнянський район є важливою складовою Одеської області і має свої унікальні риси: поліетнічний склад населення (одночасно проживають українці, росіяни, болгары, гагаузи та інші), розвиток сільського господарства з орієнтацією на експорт, розвинена інфраструктура та вигідне розташування, яке обумовлюється транспортними шляхами Одеса-Кишинів та Одеса-Київ.

До складу Роздільнянського району входять 209 населених пунктів, які об'єднані в 9 територіальних громад: Роздільнянська міська, Великомихайлівська, Затишанська, Захарівська, Лиманська, Цебриківська селищні, Великоплосківська, Новоборисівська, Степанівська сільські територіальні громади.

Одеський район - адміністративно-територіальна одиниця, що знаходиться у південно-східній частині області, на історико-етнографічній території Причорномор'я, з виходом до Чорного моря.

Чисельність наявного населення на 1 лютого 2022 року становить - 1 378 050 осіб, загальною площею 3 933 км².

Визначальну роль в районі відіграє адміністративний центр місто Одеса - як приморське, портове, мультикультурне. В Одеському районі проживає 58% населення області. Тут зосереджено 99% обсягу вантажопереробки морського транспорту, близько 75% промислового виробництва, представлений потужний агропромисловий комплекс, у якому 75% це виробництво овочів та вилову риби. До складу Одеського району входять 155 населених пунктів, які об'єднані у 22 територіальні громади: Авангардівська, Таїровська, Великодолинська, Доброславська, Овідіопольська, Чорноморська селищні, Южненська, Біляївська,

Одеська, Теплодарська, Чорноморська міські, Великодальницька, Вигодянська, Визирська, Фонтанська, Дальницька, Дачненська, Усатівська, Красносільська, Маяківська, Нерубайська, Яськівська сільські територіальні громади.

Білгород-Дністровський район - адміністративно-територіальна одиниця, що розташовується у приморській смузі Чорного моря. Чисельність наявного населення на 1 лютого 2022 року становить 196 376 осіб. Загальна площа району становить 5 220 км².

Особливість району визначається: наявністю морського торговельного порту, що робить його не тільки адміністративним, а й одним із економічних центрів регіону. Економіка району включає: сільське господарство, промисловість та туризм. Велика історична спадщина є магнітом туристичних потоків.

До складу Білгород-Дністровського району входять 134 населені пункти, які об'єднані у 16 територіальних громад: Білгород-Дністровська, Татарбунарська міські, Саратська, Сергіївська селищні, Дивізійська, Кароліно-Бугазька, Кулевчанська, Лиманська, Маразліївська, Мологівська, Петропавлівська, Плахтіївська, Старокозацька, Тузлівська, Успенівська, Шабівська сільські територіальні громади.

Болградський район - адміністративно-територіальна одиниця, що розташована на південному-заході області у історико-етнографічному районі Бессарабії. Чисельність наявного населення на 1 лютого 2022 року становить 144 191 осіб. Загальна площа району становить 4 559 км². Місце та роль Болградського району визначається декількома ключовими рисами: міжнаціональний склад населення, з якого 48% - болгари. Болградський район має важливе місце в культурному, історичному та економічному контексті Одеської області. У районі достатньо розвинене сільське господарство, включаючи вирощування винограду, фруктів, вина та інших сільськогосподарських культур.

До складу Болградського району входять 99 населених пунктів, які об'єднані у 10 територіальних громад: Арцизька, Болградська міські, Бородінська, Тарутинська селищні, Василівська, Городненська, Криничненська, Кубейська, Павлівська, Теплицька сільські територіальні громади.

Ізмаїльський район - найменша адміністративно-територіальна одиниця області. Ізмаїльський район поєднує в собі культурну спадщину та великий економічний потенціал завдяки своєму положенню біля Дунаю та Чорного моря. Ізмаїл є найбільшим українським портом на Дунаї, що зробило його особливо-важливим логістичним хабом після блокади морських портів Чорного моря.

До складу Ізмаїльського району входять 52 населені пункти, які об'єднані у 6 територіальних громад: Вилківська, Ізмаїльська, Кілійська, Ренійська міські, Суворовська селищна, Саф'янівська сільська територіальні громади.

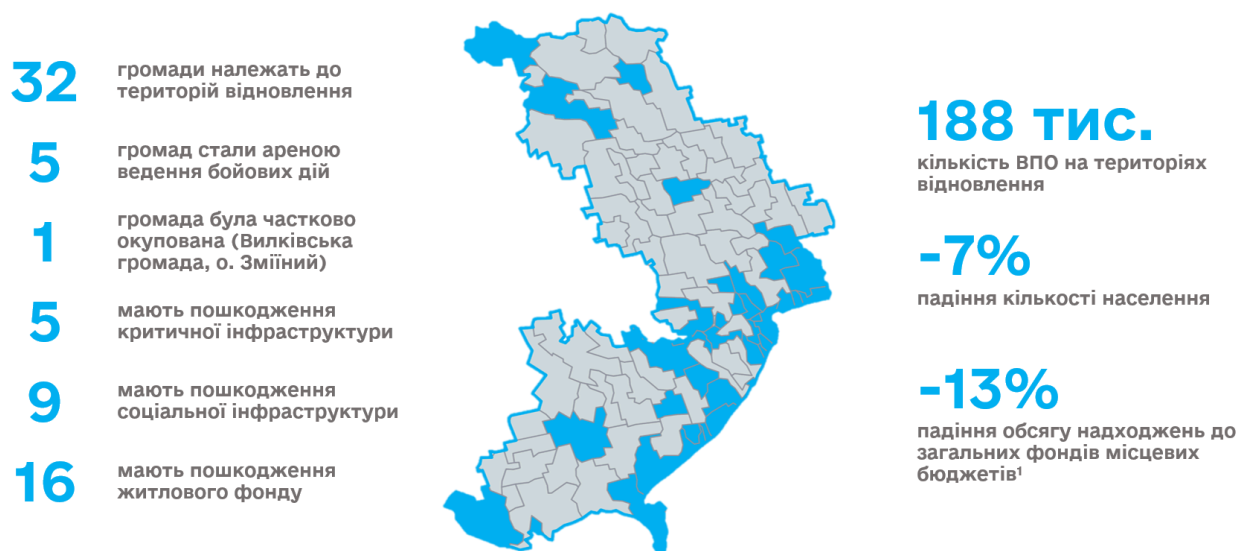
Для прискорення відновлення громад та регіонів, які найбільше постраждали внаслідок збройної агресії, зокрема, відновлення об'єктів транспортної, комунальної та соціальної інфраструктури та об'єктів житлового та громадського призначення уряд затвердив порядок визначення територій відновлення. За визначенням Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури територіальна громада відноситься до території відновлення за умови наявності хоча б одного з наступних критеріїв:

- на території громади відбувалися бойові дії;
- територія громади або її частина була тимчасово окупована;
- на території територіальної громади наявні руйнування об'єктів інфраструктури, житлового фонду внаслідок бойових дій та/або обстрілів;
- територія громади характеризується значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав та різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку тощо.

Наразі 32 громади Одеської області належать до територій відновлення.

Рисунок 6.2. Ситуація на територіях відновлення Одеської області

Ситуація на територіях відновлення Одеської області

¹ – без урахування міжбюджетних трансфертів та ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачуються податковими агентами до місцевих бюджетів

6.2. ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ

Просторовий розвиток Одеського регіону наразі характеризується зростанням соціально-економічної диференціації, загостренням диспропорцій, поляризації та взаємопроникненням процесів інтеграції.

Нині трансформаційні процеси в економіці та розселення приміських зон, процеси субурбанізації, терціалізації економіки, розвитку та диверсифікації сфери послуг супроводжуються зростанням ваги опорних точок просторового каркасу території. У регіональній структурі виділяють три полюси зростання, які є значними економічними центрами.

Головним полюсом росту є Одеська агломерація, до складу якої входять місто Одеса, портово-промисловий центр міста Чорноморськ, міста Овідіополь і Доброслав, а також Білгород-Дністровський. Окрім Одеської агломерації сформувалися субрегіональні формування – південна частина області - придунайська група міст Ізмаїл, Рені, Кілія, що має транспортно-економічну спеціалізацію. Третя група розташована на півночі області, міста Подільськ, Балта з агропромислово-транспортною спеціалізацією.

У просторовому плануванні області існують проблеми диспропорції у територіальному розвитку, поруч з розвиненими полюсами росту існують так звані "мертві зони" - регіони депресивного розвитку з низьким рівнем соціальної інфраструктури, інвестицій, капітального і житлового будівництва, низькою купівельною спроможністю і прибутками населення.

Просторове планування реалізується через розроблення та затвердження комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад (далі - Комплексний план), генеральних планів населених пунктів і детальних планів території, їх оновлення та внесення змін до них. В Одеському регіоні наразі не розроблено жодного Комплексного плану. Водночас 19 територіальних громад (21% від загальної кількості територіальних громад) прийняли рішення про розроблення Комплексного плану:

- Білгород-Дністровський район (Татарбунарська міська територіальна громада, Сергіївська селищна територіальна громада);
- Березівський район (Курісовська сільська територіальна громада);
- Болградський район (Криничненська сільська територіальна громада; Теплицька сільська територіальна громада);
- Одеський район (Южненська міська територіальна громада, Авангардівська селищна територіальна громада, Красносільська сільська територіальна громада, Таїровська селищна територіальна громада,

Великодацьницька сільська територіальна громада, Чорноморська міська територіальна громада, Вигодянська сільська територіальна громада, Фонтанська сільська територіальна громада, Визирська сільська територіальна громада);

- Подільський район (Ананьївська міська територіальна громада, Балтська міська територіальна громада, Любашівська селищна територіальна громада, Кодимська міська територіальна громада);
- Роздільнянський район (Степанівська сільська територіальна громада).

Генеральними планами забезпечено 69% населених пунктів області (811 із 1 174 населених пунктів). Постановою Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1 159 було затверджено Порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них¹²³. Це новий вид планувальної документації, який включає в себе комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території територіальної громади (її частини), що постраждали внаслідок збройної агресії проти України або які є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших кризових явищ. З 91 територіальної громади Одеської області 4 територіальні громади визначили необхідність розроблення Програм комплексного відновлення територій територіальних громад (її частини), але станом на сьогодні, жодна територіальна громада не розпочала роботу з її розроблення. Близько у 80% територіальних громад відсутнє рішення щодо розроблення програми комплексного відновлення громад, 12% громад визначили недоцільним розробляти такого типу просторовий тип документації.

Перепонами, які уповільнюють процес розробки планувальної документації територіальних громад Одеського регіону є:

- відсутність фінансування в органах місцевого самоврядування (ОМС);
- неможливість укладання договорів між ОМС та суб'єктами господарювання щодо розробки проєктів містобудівної документації;
- відсутність відповідних програм, у яких передбачено співфінансування робіт з розроблення Комплексних планів та наявність певних умов для отримання субвенції (на розробку Комплексних планів);
- значний відтік населення, зокрема фахівців з розроблення містобудівної документації та посадових осіб органів місцевого самоврядування.

¹²³Кабінет Міністрів України, доступ за [посиланням](#)

Просторове планування також включає в себе аналіз стратегій розвитку територіальних громад, саме їх наявність та змістовність в частині орієнтації цілепокладання, завдань/заходів, місцевих стратегій громад регіону.

Станом на 01.10.2023 року затверджені стратегії розвитку мають 47 з 91 громад області (52%), 41 громада продовжує процес розробки відповідних документів (45%), три громади не мають власних стратегічних планів: Одеська міська, Раухівська та Савранська селищні територіальні громади.

Результат аналізу місцевих стратегій показав переважну концентрацію напрямів розвитку, обраних територіальними громадами, як стратегічних, у трьох сферах:

- розвиток місцевої економіки;
- розвиток людського капіталу та гуманітарної сфери;
- поліпшення інфраструктурної складової (ЖКГ, благоустрій, транспорт, тощо).

Незважаючи на стрімке зниження актуальності розвитку туристичної сфери у зв'язку із наслідками бойових дій, перспективи її відновлення на місцевому рівні залишаються у стратегічному або оперативному фокусі цілей 47% громад, що мають Стратегії.

Варто також зазначити, що зазвичай громади визначають відносно однакові стратегічні цілі та завдання, які зазначені в стратегіях, але вони потребують перегляду та розробки стратегій, які враховуватимуть рівень розвитку та конкурентні переваги кожної окремої громади.

Важливим залишаються питання забезпечення безпеки та цивільного захисту, які недостатньою мірою відображені у місцевих стратегіях та потребують подальшого доопрацювання. Такий стан розроблених Стратегій та тих, які відповідно перебувають на стадії розробки варто врахувати у процесі цілепокладання регіональної Стратегії та визначення її можливостей щодо смарт – спеціалізації.

Ключові висновки та вплив війни:

- У просторовому розвитку Одеського регіону виділяють три полюси росту: Одеська агломерація, придунайська група міст Ізмаїл, Рені, Кілія та північна група міст Подільськ, Балта;
- Головною особливістю Одеської агломерації є насиченість культурними, діловими, освітніми послугами у поєднанні з розвинутим морським господарством та торгівлею. До складу Одеської агломерації входять місто

Одеса, портово-промисловий центр міста Чорноморськ, міста Овідіополь, Доброслав та Білгород-Дністровський;

- Придунайська група міст Ізмаїл, Рені, Кілія, що має транспортно-економічну спеціалізацію та орієнтацію на сільське господарство з вирощуванням винограду, кісточкових та вирощуванням худоби;
- Третя група міст, що розташована на півночі області: міста Подільськ, Балта з агропромислово-транспортною спеціалізацією;
- Повномасштабне вторгнення суттєво вплинуло на місцевий економічний розвиток, а відповідно в умовах воєнного стану з'явилась потреба у нових підходах просторового планування;
- Повномасштабне вторгнення вплинуло на фінансування розроблення містобудівної документації. Наразі у питанні просторового розвитку переважна більшість громад не має відповідних рішень щодо розроблення планів, програм та планувальних документів, що гальмує розвиток громад.

6.3. ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ

2022 рік показав стійкість місцевого самоврядування, зокрема і у фінансовій сфері в умовах воєнного стану. Більш стійке протистояння викликам стало можливим з проведенням реформи децентралізації, яка дала змогу органам місцевого самоврядування отримати автономні, самостійні, належні фінансові ресурси.

Паралельно з підтримкою всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні, підтримка від ОМС полягала в організації та забезпеченні діяльності тероборони, матеріально-технічній допомозі ЗСУ, залученні допомоги іноземних партнерів та підтримки значної кількості внутрішньо переміщених осіб.

Перші місяці повномасштабного вторгнення негативно вплинули на фінансову і матеріальну основи місцевого самоврядування. Держава повинна була забезпечити стабільні економічні умови для бізнесу, тому було запроваджено певні податкові пільги, до яких ОМС також повинні були пристосовуватись. У подальші місяці ОМС була забезпечена підтримка бізнесу та формування програм підтримки суб'єктів господарювання з власних коштів.

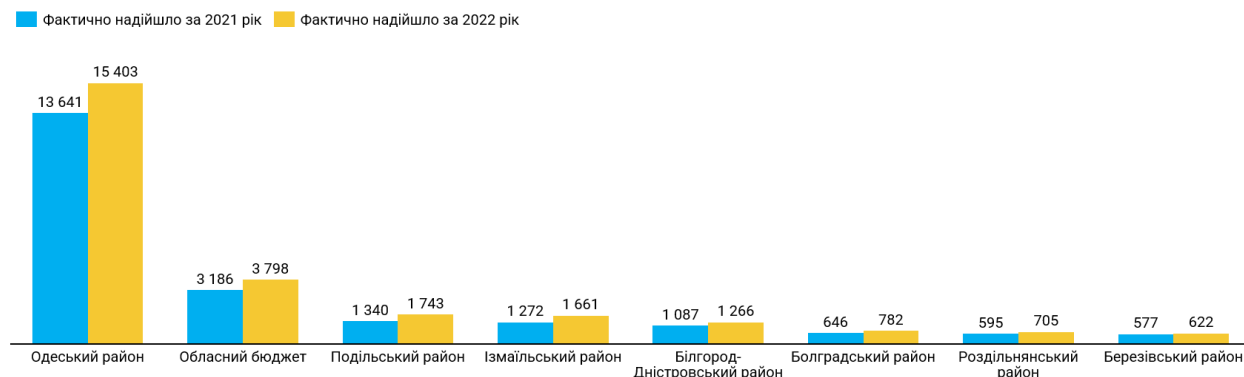
Крім цього, надходження до місцевих бюджетів в громадах, які не постраждали від військової агресії Російської Федерації, дозволили наповнювати єдиний казначейський рахунок в умовах повномасштабного вторгнення. З урахуванням

значних податкових пільг територіальні громади зуміли наповнювати свої бюджети на рівні минулого року і відновити зростання у 2023 році.

Надходження до зведеного бюджету. Не дивлячись на повномасштабне вторгнення та падіння економіки, фактичні надходження до зведеного бюджету Одеської області збільшились у 2022 році (порівняно з 2021 роком) за рахунок надходжень податків на доходи фізичних осіб (ПДФО) військовослужбовців до місцевих бюджетів та, як наслідок, до зведеного бюджету. У числовому вираженні доходи загального фонду зведеного бюджету Одеської області (без трансфертних платежів) зросли на 16,3% (на 3 453 млн грн). В цілому доходи Одеської області відповідають середнім показникам по Україні в 2022 році. Майже 60% фактичних надходжень становлять надходження Одеського району.

Проте, слід відмітити, що у 2022 році 10 територіальних громад області мали зниження надходжень порівняно з 2021 роком, що здебільшого спричинено меншими обсягами ПДФО від військовослужбовців та падінням місцевих економік.

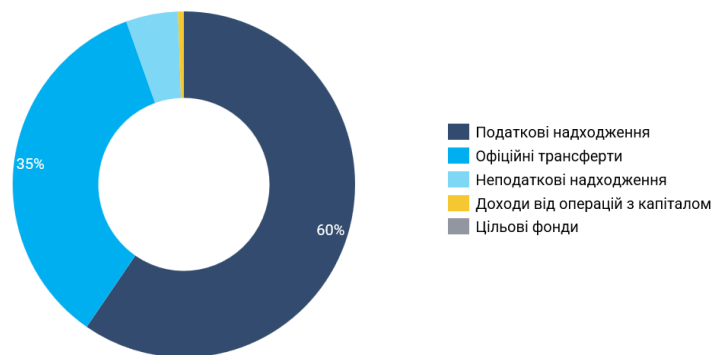
Рисунок 6.3. Фактичні надходження до зведеного бюджету Одеської області млн грн, 2021-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Найбільшу частку надходжень у структурі зведеного бюджету у 2022 році мають податкові надходження - 60% та офіційні трансферти - 35%, решта (5) % припадає на неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом.

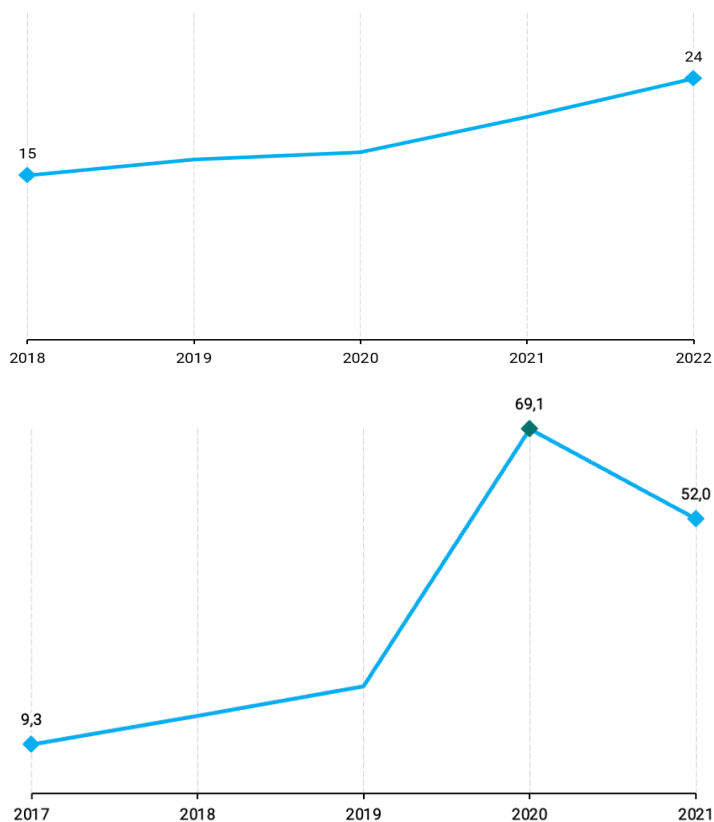
Рисунок 6.4. Структура надходжень до зведеного бюджету Одеської області у %, 2022 р.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Тенденція до приросту в частині податкових надходжень збереглась в 2022 році, щоправда цьому сприяв в першу чергу приріст надходжень від ПДФО.

Рисунок 6.5. Податкові надходження до зведеного бюджету Одеської області, млрд грн, 2018-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

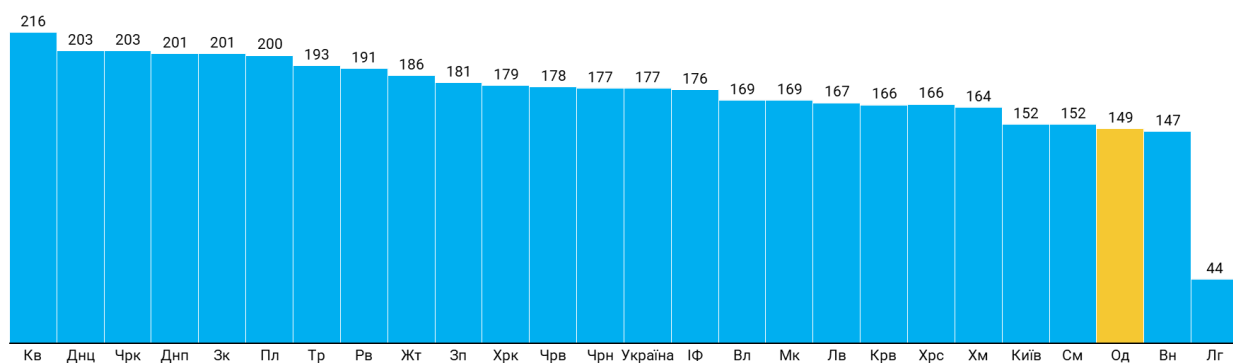
Приріст надходжень ПДФО до відповідного періоду минулого року становить 123 % або + 32 947,7 млн грн. Із 16 регіонів, що мають темпи приросту ПДФО вищі за середній показник по Україні, 3 регіони забезпечили приріст понад 40% (Житомирська (+44,5%), Київська (+40,9%) та Чернігівська (+40,4%) області).

Надходження ПДФО до місцевих бюджетів протягом січня-грудня 2022 року завжди були додатними. Це зумовлено, по-перше, зростанням відрахувань із заробітних плат військовослужбовців, по-друге, збільшенням нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів - з 60% до 64% з початку 2022 року. У січні-липні 2023 року зростання надходжень податку з грошового забезпечення військовослужбовців становить 68% (порівняно з аналогічним періодом минулого року), що трохи менше від середнього показника в Україні, який становить 76%.

Питома вага податку з грошового забезпечення військовослужбовців в цілому по країні у загальній сумі ПДФО у січні-липні 2023 року становить 34,3%, тоді як у січні-липні 2022 року мала значення 24,4%. Ключовим показником приросту в даному випадку виступає ПДФО з військовослужбовців.

Темпи росту фактичних надходжень ПДФО в Одеській області становили 134% у 2022 році, а вже у січні-липні 2023 році він досяг позначки майже 149%, що все одно менше від загальноукраїнського значення - 174,2%.

Рисунок 6.6. Темпи росту фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб з грошових виплат, одержаних військовослужбовцями у %, січень-липень 2023 р.

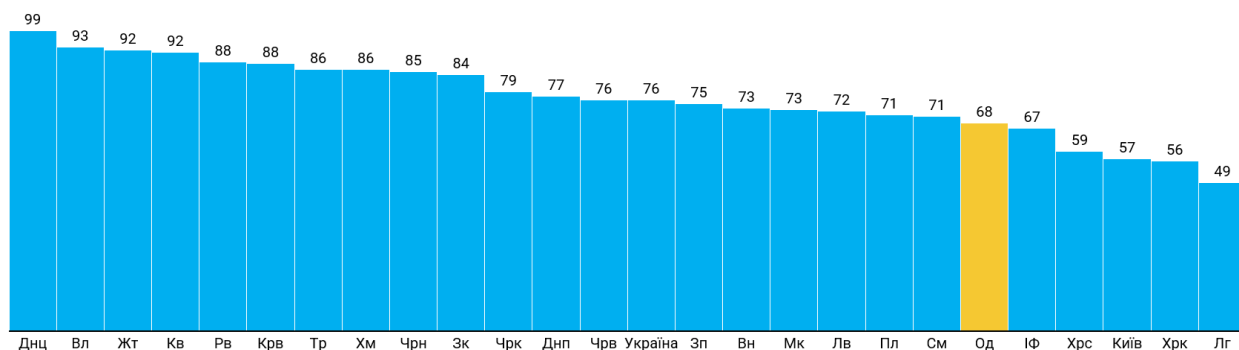

Джерело: Державна служба статистики в Україні

У січні-липні 2023 року виконання річних затверджених показників по ПДФО з грошових виплат одержаних військовослужбовцями становлять 68%, що вказує на високу ймовірність повного виконання або навіть перевищення затвердженого планового показника отримання ПДФО з військовослужбовців у

2023 році. При цьому, порівняно зі значеннями показника інших областей, Одеський регіон має один з найменших відсотків. У 2022 році цей показник становив 107%.

Рисунок 6.7. Виконання річних затверджених показників по податку на доходи фізичних осіб з грошових виплат одержаних військовослужбовцями у %, січень-липень 2023 р.

Джерело: Державна служба статистики в Україні

Утім, відповідно до зареєстрованого законопроекту №10 037 "Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України" у IV кварталі 2023 року та у 2024 році уряд планує перерозподілити ПДФО з військовослужбовців з місцевих бюджетів до державного, щоб покрити заплановані витрати на оборонно-промисловий комплекс¹²⁴.

Місцеві податки і збори. Значний вплив на розвиток системи місцевих податків і зборів (далі - МЗП) здійснює агломерація, як інтегральний чинник соціально-економічного розвитку громад і територій. Зокрема, найбільшу цінність та ціну має земля у великих містах. У всіх регіонах України адміністративно-територіальні центри та найбільші міста займають менше 2% площі території регіону.

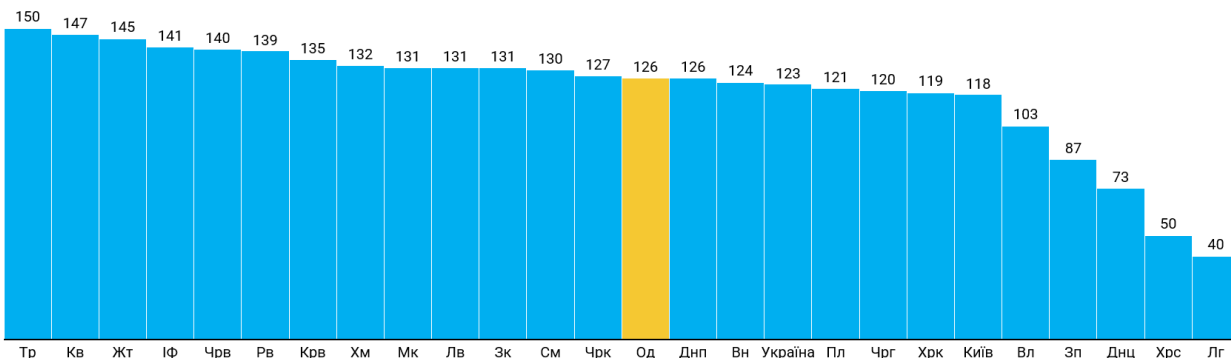
Податкові надходження окремих складових МЗП залежать більшою мірою від ставки, а у випадку плати за землю також від нормативно-грошової оцінки земельної ділянки. Натомість, кількістю платників та базою оподаткування вони обумовлюються меншою мірою. Зважаючи на це, розмір ставок є суттєвим фактором, що впливає на рівень розвитку системи місцевих податків і зборів, а зусилля ОМС щодо підвищення фіскальної ефективності системи мають значний вплив на рейтинг територіальних громад за цим показником.

¹²⁴ Верховна Рада України, доступ за [посиланням](#)

Отже, успішність окремих територіальних громад у сфері розвитку місцевих податків і зборів порівняно з іншими зумовлена як соціально-економічними факторами, так і ефективністю роботи ОМС щодо підвищення фіскальної ефективності місцевих податків і зборів шляхом проведення нормативно-грошової оцінки та встановлення рівня ставок на достатньо високому рівні.

Темпи росту надходжень плати за землю в Одеській області становили 126% у січні-липні 2023 року, порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Слід зауважити, що в структурі надходжень плати за землю найбільша питома вага Одеської міської територіальної громади при тому, що її площа займає – 0,5% території регіону (366,5 га), частка податку – 24%.

Рисунок 6.8. Темпи росту надходжень плати за землю, січень-липень 2022-2023 рр.

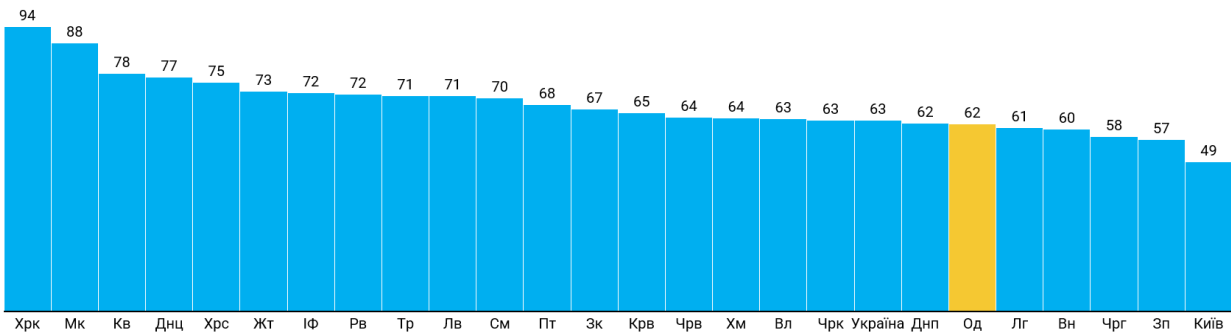

Джерело: Державна служба статистики в Україні

Нормативна грошова оцінка земель (далі – НГО) відіграє значну роль у зростанні надходжень від плати за землю. Рівень охоплення земель НГО та темпи її актуалізації мають вагомим значення для наповнення місцевих бюджетів. Окремою проблемою є відсутність індексації НГО сільськогосподарських угідь, земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення. Несвоєчасне та неякісне проведення інвентаризації земельних ділянок з метою встановлення місця розташування земельних ділянок, їхніх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нераціонально чи не за цільовим призначенням, відсутність встановлених кількісних та якісних характеристик земель, необхідних для ведення Державного земельного кадастру (ДЗК), та невиконання інших вимог ст. 35 Закону України "Про землеустрій" та відсутність відповідного реагування та вжиття заходів впливу до порушників, стають причинами значних втрат місцевих бюджетів.

У січні-липні 2023 року виконання затверджених показників по платі за землю становить 62%, що є одним з найменших значень по Україні.

Рисунок 6.9. Виконання річних затверджених показників по платі за землю у %, січень-липень 2023 р.

Джерело: Державна служба статистики в Україні

Наявні випадки, коли на території громади розміщені об'єкти та споруди технічної інфраструктури, що призначені для виробництва і розподілу палива, електроенергії тощо, споруди обслуговування, за розміщення яких не сплачується орендна плата. Це у свою чергу призводить до втрат місцевих бюджетів. В окремих випадках місцевою радою приймалися рішення про звільнення від сплати земельного податку для окремих підприємств, що також не сприяє надходженню майнових податків.

Разом з тим, у розрізі громад Одеської області у 2022 році 48 громад (56%) не виконали планові надходження по податку на землю. В цілому по області недопоступлення коштів від податку на землю становило більше 130 млн грн. Враховуючи, що згідно законодавства 100% таких надходжень зараховують в місцевий бюджет можна говорити про той факт, що у випадку суттєвого зменшення надходжень від ПДФО, громади (50%) зіткнуться із проблемами з наповнюванням місцевих бюджетів.

За результатами опитування представників ОМС у різних регіонах України, виявлено, що реєстр речових прав на нерухоме майно наповнений лише на 30–50%, земельний кадастр – на 70–80%. ОМС не мають достатніх повноважень для стимулювання власників нерухомого майна вносити інформацію до реєстру та здійснення заходів впливу на несумлінних платників податків.

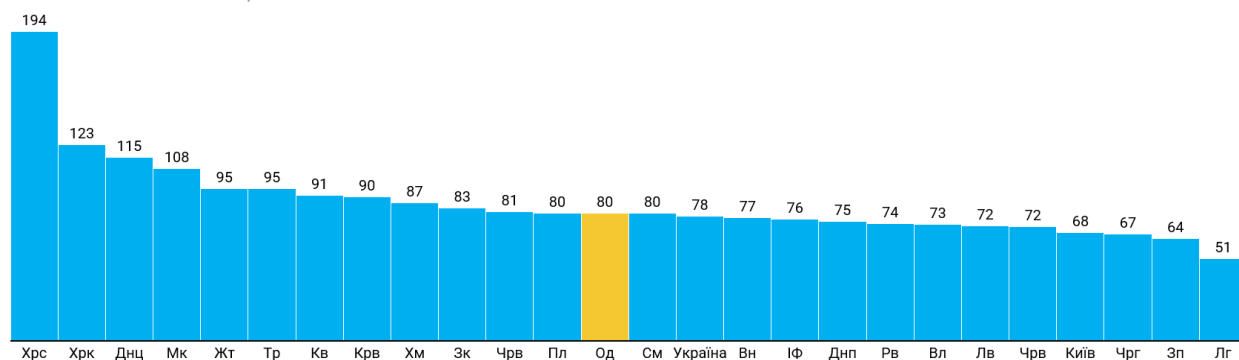
Структура надходжень від місцевих податків і зборів значною мірою корелюється зі встановленими ставками. При цьому, для надходжень від плати за землю, нормативна грошова оцінка земельної ділянки відіграє критичну

роль. База оподаткування та кількість платників є менш вагомими чинниками в цьому контексті.

Розмір ставок стає вирішальним елементом у формуванні рівня розвитку системи місцевих податків і зборів. Дії органів місцевого самоврядування спрямовані на оптимізацію ефективності фіскальної системи, що, в свою чергу, впливає на рейтингову позицію територіальної громади.

За рівнем виконання річних затверджених показників по податку на нерухоме майно Одеса має середнє по Україні значення, яке у січні-липні 2023 року становить 80%.

Рисунок 6.10. Виконання річних затверджених показників по податку на нерухоме майно у %, січень-липень 2023 р.

Джерело: Державна служба статистики в Україні

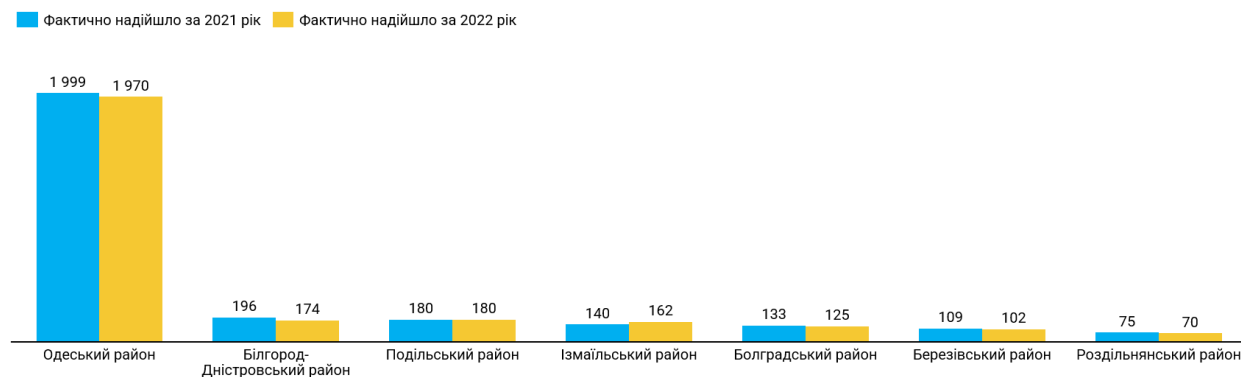
Ефективність роботи територіальних громад у контексті місцевих податків і зборів визначається комбінацією соціально-економічних показників та управлінських рішень органів місцевого самоврядування щодо фіскальної політики. Аналізуючи основні фактори, що впливають на індекс розвитку системи місцевих податків і зборів у територіальних громадах, можна виділити такі ключові аспекти: стратегічне територіальне розташування, стабільність і динаміка економічного росту, створення сприятливого інвестиційного клімату, високий рівень інфраструктурного розвитку, наявність кваліфікованої робочої сили та загалом стабільний рівень доходів населення.

Єдиний податок з підприємців можна назвати фактичним індексом ділової активності регіону. З графічного аналізу випливає, що у 2022 році сума єдиного податку є меншою порівняно з 2021 роком. З одного боку це пояснюється тим, що в цей період місцевий бізнес дуже сильно постраждав від повномасштабного вторгнення. З іншого боку, у 2022 році для ФОП третьої групи діяла спеціальна ставка оподаткування (2% замість 5%), тому загальна сума єдиного податку, сплачена ФОП даної групи є меншою. Лише Ізмаїльський

район фіксує збільшення надходжень єдиного податку у 2022 році, а Подільський район має таке саме значення, як і у 2021 році.

При цьому слід зауважити, що в 41 громаді області фактичні надходження єдиного податку були нижчими від планових призначень, найбільше таких громад виявилось в Одеському та Білгород-Дністровському районах.

Рисунок 6.11. Надходження єдиного податку тис. грн, 2021-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Видатки зведеного бюджету. У 2022 році найбільша сума видатків була спрямована на освіту - 40,6%, економічну діяльність - 18,6% та загальнодержавні функції - 15,2%. Не дивлячись на падіння економіки в цілому, видатки зведеного бюджету скоротились лише частково.

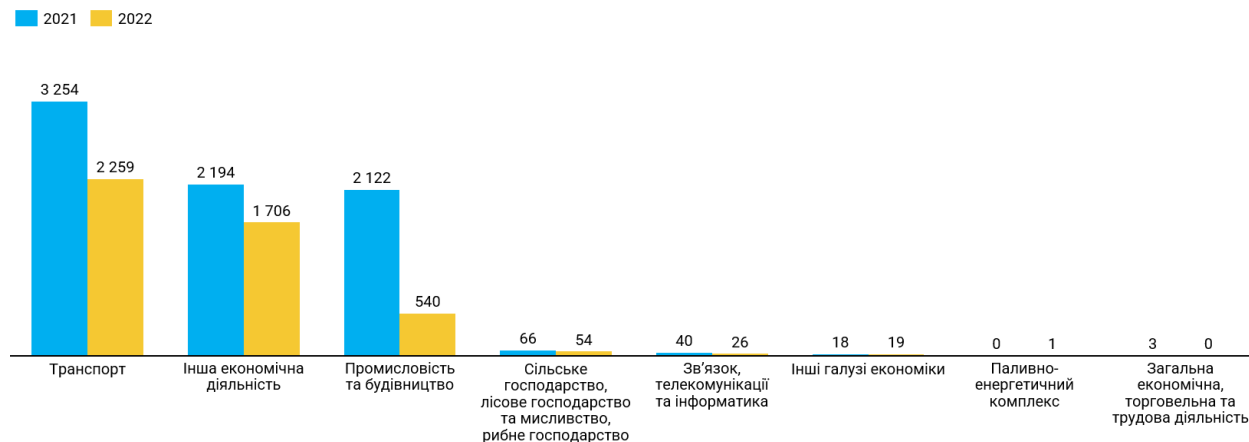
Рисунок 6.12. Видатки зведеного бюджету, млрд грн, 2021-2022 рр.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Найбільшого зниження зазнали видатки на економічні напрямки, зокрема на дорожнє господарство. Поряд з тим має місце суттєве скорочення видатків спеціального фонду у 2022 році більше ніж 1 277 млн грн, спричинене зменшенням в першу чергу капітальних видатків.

Рисунок 6.13. Видатки на економічну діяльність, млн грн, 2021 до 2022 року

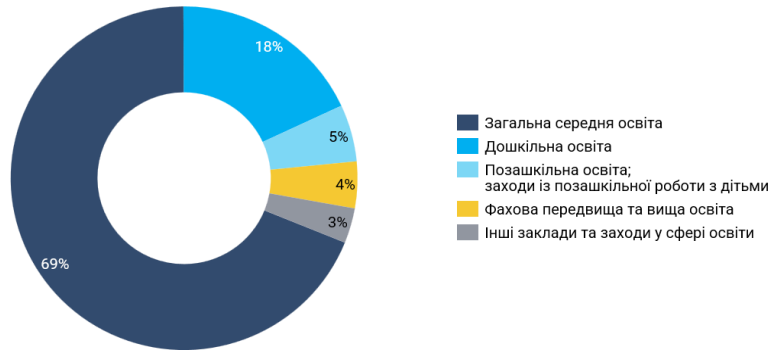
Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Видатки загального фонду зведеного бюджету (в першу чергу бюджетів територіальних громад) в основному зросли за рахунок забезпечення нагальних потреб в умовах воєнного стану, видатків на територіальну оборону, а також видатків на забезпечення енергетичної самостійності.

2021 рік був сприятливим для місцевого самоврядування в частині відновлення після антиковідних заходів, видатки спеціального фонду в структурі місцевих бюджетів досягнули позначки майже в 30%. Однак повномасштабне вторгнення і, як наслідок, падіння економіки особливо в першому півріччі 2022 року змусили скоротити такі видатки до 12,9% у структурі місцевих бюджетів.

У структурі видатків на освіту зведеного бюджету Одеської області традиційно найвищою є питома вага видатків на заклади загальної середньої освіти.

Рисунок 6.14. Видатки на освіту, 2022 р.

Джерело: Головне управління статистики в Одеській області

Не дивлячись на приріст доходів та певне зростання витратів на загальнодержавні функції, основна маса додаткових витрат місцевих та обласного бюджету Одеської області була збільшена за рахунок додаткових витрат на органи правопорядку та національної безпеки. При цьому, витрати на утримання ОМС майже не змінились в 2022 році.

Ключові висновки та вплив війни:

- Зведений бюджет Одеської області, як і інших областей України суттєво залежить від доходів місцевих бюджетів від ПДФО з військовослужбовців;
- Найбільше територіальних громад, які не виконали бюджет в частині фактичних надходжень у відповідності до кошторисних призначень у 2022 році, знаходяться в Одеському та Білгород-Дністровському районах області. Проте громади Ізмаїльського, Подільського та Роздільнянського районів виконали бюджети у 2022 році більше ніж на 100%;
- Структура доходів зведеного бюджету Одеської області майже на 60% залежить від податкових надходжень до бюджету. Попри військовий стан, тенденція до приросту в частині податкових надходжень збереглась в 2022 році. Офіційні трансферти є другою за часткою сферою надходжень до зведеного бюджету області;
- У структурі витратів найбільшу частку мають освіта - 41%, економічна діяльність - 18% та загальнодержавні функції - 15%;
- До 30% територіальних громад є неспроможними повністю задовольнити свої фінансові потреби.

6.4. АНТИКОРУПЦІЙНІ ЗАХОДИ

В Одеської ОДА є антикорупційні програми, в яких прописано такий комплекс заходів щодо протидії корупції:

- Проведення семінарів для працівників виконавчого апарату та депутатів обласної ради відповідними темами;
- Проведення додаткових короткотермінових семінарів з актуальних питань діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема щодо протидії корупції для посадових осіб місцевого самоврядування Одеської області;
- Забезпечення поширення актуальної інформації щодо змін законодавства у сфері запобігання та протидії корупції, доведення до відома посадових осіб та депутатів обласної ради роз'яснень нормативно-правових актів антикорупційного спрямування та заходів Антикорупційної програми на офіційному веб-сайті обласної ради у розділі "Антикорупційна діяльність";
- Надання консультацій та методичної допомоги з питань електронного декларування працівникам апарату та депутатам обласної ради;
- Участь посадових осіб обласної ради у тренінгах з питань запобігання та виявлення корупції, що проводяться Національним агентством з питань запобігання корупції.

Проте результати соціологічного опитування показують, що абсолютна більшість населення області – 83% – вважають корупцію скоріше або дуже поширеною в регіоні, зокрема, 55% вважають її дуже поширеною. При цьому показники поширеності дещо вищі порівняно з національним рівнем (проте національні дані були отримані іншим методом узимку 2022/2023 року, тому зараз, особливо після різних корупційних справ, сприйняття може бути дещо іншим).

Крім цього, 45% вважають, що після 24 лютого 2022 року корупція в регіоні зросла (проти лише 12% тих, хто вважає, що рівень корупції знизився).

Мешканці всіх територій і ВПО гостро сприймають ситуацію з корупцією. Разом з цим, більш критичні мешканці м. Одеса і Центру, де 59% вважають корупцію дуже поширеною (проти 43% на Півдні і 53% на Півночі).

6.5. ЦИФРОВІЗАЦІЯ

Цифровізація, впровадження нових технологій та інформаційних систем можуть значно сприяти вирішенню таких проблем, як корупція, зміна клімату та екологія, архітектурно-будівельна діяльність. А також спростити та оптимізувати роботу в різних секторах економіки. Однак існують деякі обмеження в цифровій трансформації. Особливо це стосується доступності електронних послуг, впровадження електронної системи управління та документообігу в органах влади, а також цифрової трансформації у сферах охорони здоров'я, освіти та соціального захисту.

В останні роки спостерігається поступове зростання доступності електронних послуг в Одеській області. Принаймні одну публічну послугу станом на 2023 рік отримали 82% жителів регіону, а досвід отримання послуг онлайн становить 48%, що на 15% більше порівняно з показниками 2020 року. Наразі найбільшим попитом серед жителів регіону користуються електронні послуги, пов'язані з медичним обслуговуванням – запис до лікаря та отримання COVID-сертифікату.

Пріоритетність впровадження сучасних цифрових рішень та систем управління стали важливим кроком для регіону на шляху до цифровізації. Так, за останні декілька років в громадах Одеської області активно впроваджуються такі проекти як: Інтегрована інформаційна система "Соціальна громада", геоінформаційні системи та системи обліку земельних ресурсів, електронні (оцифровані) архіви, електронні бібліотеки, безпечна громада, SMART-громада та системи моніторингу якості повітря.

Процес цифрової трансформації в охороні здоров'я, освіті та соціальному захисті населення відіграв важливу роль у покращенні доступності та якості надання послуг для жителів регіону. У 2023 році про досвід щодо використання онлайн-запису до лікаря заявили 36% опитаних жителів, а онлайн отримання COVID-сертифікату - 23%. Також, слід зазначити, що станом на 2023 рік усі заклади охорони здоров'я незалежно від форми власності, які провадять медичну практику, мають працювати в електронній системі охорони здоров'я eHealth (ЕСОЗ).

Зважаючи на воєнний стан та потребу переведення навчання в онлайн формат, запровадження електронних щоденників та журналів стало одним із найбільш пріоритетних напрямків цифрової трансформації ЗЗСО регіону. У 2023 році, за підтримки Міністерства освіти і науки України, Одеської ОВА та міжнародних донорських організацій в ЗЗСО територіальних громад Одеської області активно запроваджуються такі системи та платформи як "E-JOURNAL", "EDDY", "Нові Знання" та інше. Ще одним перспективним напрямком у розвитку інновацій у навчальному процесі ЗЗСО регіону стали STEM-лабораторії, що активно використовують робототехніку та сучасні цифрові технології. Ці лабораторії дозволяють інтегрувати науку, інновації, інженерію та математику в освітню програму, надаючи учням можливість активно досліджувати світ навколо себе.

Таке активне впровадження сучасних цифрових сервісів та систем як на локальному, так і на регіональному рівні, несе за собою відповідні виклики щодо кадрового забезпечення, матеріальних та фінансових ресурсів. Крім того, ще більш актуальними стають питання стосовно підтримання відповідного рівня інформаційної та кібербезпеки, зокрема, задля захисту персональних даних жителів регіону. З ростом обсягів цифрових даних і обробки інформації зростає

потреба у стандартизованих технологічних рішеннях та платформах, які забезпечують сумісність і інтеграцію різноманітних інформаційних систем. Уніфіковані технологічні рішення дозволяють спростити процес впровадження та обслуговування інформаційних систем, знижуючи витрати та підвищуючи ефективність функціонування організацій. Таким чином, активна цифровізація вимагає комплексного підходу до управління ресурсами, забезпечення безпеки та уніфікації технологічних рішень для забезпечення стабільності та успішного функціонування систем в умовах сучасного цифрового середовища.

У 2021 році в Одеській області діяло 60 Центрив надання адміністративних послуг (ЦНАП). При цьому 31 територіальна громада області залишалась без сформованого ЦНАП. Станом на 1 січня 2024 року в області функціонують 91 ЦНАП, 2 територіальних відділення та 141 віддалених робочих місць адміністраторів ЦНАП, якими надаються адміністративні послуги фізичним та юридичним особам.

У 2021 році у Одеській області лише 3% ЦНАП надавали можливість попереднього запису на отримання послуги, спрощуючи процес обслуговування громадян та представників бізнесу. Протягом 2022 року ця кількість збільшилася до 64%, а у 2023 році вже 86% ЦНАП регіону в тій чи іншій мірі запровадили в свою роботу зручний механізм попереднього запису.

Станом на 2020-2021 роки частка жителів громад Одеської області, що задоволені наданням публічних послуг тією чи іншою мірою, становила 45%. В 2023 році цей показник виріс до 54%. Станом на 2020-2021 роки 42% жителів регіону підтримували переведення публічних послуг в онлайн формат, а в 2023 році цей показник склав вже 63%.

Ці показники свідчать про активну реалізацію стратегії з впровадження нових електронних сервісів та послуг та їх підтримку з боку населення, адже вони роблять процес звернення до держави або бізнесу більш зручним та ефективним для громадян та підприємств.

Значний внесок у покращення доступності послуг вніс запуск Мобільних валіз ЦНАП для надання адміністративних послуг на дому. Станом на 2021 рік такі валізи були запроваджені у 3 ЦНАП регіону, а у 2023 року, завдяки підтримки міжнародних донорських організацій, ця цифра зросла до 11 ЦНАП. Це дозволило надавати послуги тим, хто має обмежену можливість відвідати ЦНАП через віддаленість чи стан здоров'я, що сприяло більшій інклюзивності та довіри до системи надання послуг.

ЦНАП в Одеській області вже відіграють важливу роль у спрощенні доступу громадян та підприємств до публічних послуг та, зазвичай, стають осередком цифрової трансформації територіальних громад. Однак, щоб вдосконалити цю систему, необхідно вдосконалити її функціональність та забезпечити максимальну доступність.

Цифровізація також важлива для секторів економіки, у тому числі для первинного сектору. В агросекторі цифрові технології допомагають отримувати інформацію про те, що відбувається на полі (грунт, посіви, зовнішні умови, операції), а також інформацію про активи (земля, техніка, фінанси, продукція)

Для забезпечення населення повною мірою електронними послугами, має бути запроваджена цифровізація послуг на нижчих ланках управління, у тому числі серед органів місцевого самоврядування. Цифровізація місцевого самоврядування потребує більше уваги і стикається з рядом викликів. Серед яких:

- Відсутність технічних засобів або навичок користування серед різних соціальних та вікових категорій населення;
- Низька доступність швидкісного Інтернету громадянам, особливо у сільських та селищних громадах;
- Цифрова грамотність та гнучкість працівників ОМС у впровадженні цифрових технологій у своїй роботі;
- Недостатньо матеріальних та фінансових ресурсів для впровадження цифрових технологій на рівні ОМС;
- Важкість забезпечення захисту необхідних даних жителів регіону.

Водночас, впровадження цифровізації надасть ряд можливостей та переваг:

- Зростання комфорту отримання послуг, значно скоротиться час отримання послуг;
- Органи місцевого самоврядування зможуть швидше обробляти запити громадян;
- Впровадження цифровізації сприяє прозорості надання послуг на місцях;
- За рахунок цифровізації даних, послуг, можливе підвищення ефективності співпраці між різними інституціями, органами, департаментами.

Ключові висновки та вплив війни:

- Зростає діджиталізація послуг серед населення через впровадження електронної системи управління та документообігу в органах влади, а також цифрової трансформації у сферах охорони здоров'я, освіти та соціального захисту. Це у свою чергу відобразилось на покращенні доступності та якості надання послуг для жителів регіону;

- Найбільш популярні серед жителів регіону - електронні послуги у сфері охорони здоров'я;
- Проєкти цифрової трансформації найбільше впроваджуються у сфері охорони здоров'я (онлайн-запису до лікаря, отримання COVID-сертифікатів тощо) та у сфері освіти (впровадження електронних щоденників та журналів, шкільних STEM-лабораторій з програмним забезпеченням) й соціального захисту;
- Мережа ЦНАП покриває абсолютну всі територіальні громади області. Впровадження цифровізації у наданні адміністративних послуг збільшує рівень задоволеності жителів громад Одеської області наданням публічних послуг до 54% у 2023 році;
- Доступності надання адміністративних послуг для маломобільних груп населення у тому числі на дому, забезпечується запуском Мобільних валіз ЦНАП, що значно покращує доступність послуг.

6.6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Громадянське суспільство України варто розглядати з точки зору головних учасників: організацій громадянського суспільства (ОГС), волонтерських рухів та активістів. Громадянське суспільство проходило важкий період становлення. Процеси національно-державного відродження стали ключовим поштовхом для появи "нового покоління" громадських організацій західного типу - з системою менеджменту та проєктним підходом. Громадянське суспільство варто розглядати як з точки зору інституцій, які діють на території області, так і можливості громадян вільно самоорганізовуватись та здійснювати самодіяльність. На Одещині в останні роки формується цілісна регіональна політика сприяння розвитку громадянського суспільства - затверджена Регіональна цільова програма сприяння розвитку громадянського суспільства в Одеській області на 2022-2026 роки.

Окупація АР Крим, частин Донецької і Луганської областей активізували суспільні дії у секторі громадських організацій. Якщо станом на 01.01.2015 на Одещині було зареєстровано 5 289 громадських об'єднань, то на 01.01.2021 року їх кількість становила 6 068 громадських організацій. Проте більшість з них не є проактивними.

Більшість організацій, що зареєстровані в області, поширюють свою діяльність на територію обласного центру (близько 56%) і рідко охоплюють інші населені пункти. На міста у середньому припадає 1,75 діючих громадських об'єднань на 1 000 осіб наявного населення, на райони – лише 0,81, тобто в 2 рази менше.

За період становлення громадянського суспільства, громадський сектор області розширив свою участь у розвитку території від точкових локальних ініціатив до масштабних перетворень. Громадські організації та активісти стали містком для взаємодії між культурними проєктами та установами, меценатами. Спроможність громадських організацій проявляється в їхній здатності до взаємодії з органами влади і впливу на місцеві політики.

Волонтерський рух у 2022 році за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. З початку повномасштабного вторгнення, Одеса стала одним із ключових гуманітарних форпостів півдня. Волонтерський рух активізувався у напрямках військової допомоги, гуманітарної допомоги, соціальної підтримки і працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. “Одеська пісочниця” стала феноменом самоорганізації населення протистояти викликам¹²⁵. У липні 2023 року, Одеса стала осередком першого щорічного форуму для волонтерської спільноти Social Camp 2023 Odesa.

Одним з проявів демократії є міський активізм, як бажання мешканців впливати на всі сфери, починаючи від міського планування до культурного надбання громад. Найбільш вираженим є Одеський міський активізм, який проявляється у збереженні міських пам'яток, збереженні зелених зон Одеси, трансформації вулиць¹²⁶.

В Одеській області є проблеми з безпекою громадських активістів. Регіон залишається серед лідерів за кількістю нападів на активістів. Так, лише за 2020 рік Центр прав людини ZMINA зафіксував 10 випадків нападів на правозахисників і активістів, а також їх переслідувань¹²⁷.

Ключові висновки та вплив війни:

- Незважаючи на велику кількість громадських організацій, більшість ОГС Одещини не ведуть активної діяльності;
- Кризові ситуації, з якими зіштовхнулось громадянське суспільство, показали готовність волонтерських рухів до самооб'єднання та активізації;
- Останніми роками достатньо розвинулись інструменти громадської участі на рівні громад;
- В Одеській області існують успішні приклади функціонування консультативно-дорадчих органів на рівні місцевого самоврядування. Зокрема, успішні кейси стосуються створення системи органу

¹²⁵ УКРІНФОРМ, доступ за [посиланням](#)

¹²⁶ MISTOSITE, доступ за [посиланням](#)

¹²⁷ Центр прав людини ZMINA, доступ за [посиланням](#)

самоорганізації населення (ОСН) у Балтській громаді, функціонування громадського партнерства «За прозорі місцеві бюджети!» тощо;

- Діяльність більшості громадських організацій сфокусована на великих містах, і недостатньо - на сільських населених пунктах;
- Забезпечення участі громадськості допомагає врахувати та задовольнити найбільш актуальні потреби населення, що, в свою чергу, підвищує ефективність реалізації стратегічних заходів.

6.7. ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ

З початку російського наступу на південь України місто Одеса та весь регіон неодноразово обстрілювалися російськими військами - спершу переважно з військових кораблів з акваторії Чорного моря, потім крилатими ракетами з літаків стратегічної авіації та дронами-камікадзе "Shahed 136".

Через завдані російськими окупантами удари лише в місті Одесі впродовж лютого 2022 - вересня 2023 року загинули щонайменше 28 мирних жителів, понад сотні були поранені. По всій Одеській області кількість загиблих та поранених значно вища. Десятки мирних жителів Одеської області загинули в населених пунктах регіону - Сергіївці, Затоці, Дачному, Усатовому тощо.

Оскільки область характеризується надзвичайно важливим стратегічним положенням, то очевидно, що обстріли території продовжуватимуться, тому важливим питанням є захист населення, що в свою чергу передбачає врегулювання проблем оповіщення про небезпеку та створення мережі захисних споруд.

6.7.1. СИСТЕМА ОПОВІЩЕННЯ

Одеська область оснащена багаторівневою системою оповіщення. Так, на території області діє система централізованого оповіщення, яка являє собою комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, засобів та каналів зв'язку, мереж дротового, радіо, телевізійного мовлення, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації з питань цивільного захисту до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення. Одночасно, функціонує територіальна автоматизована система централізованого оповіщення, головна мета якої — забезпечення прийому сигналів та інформації від загальнодержавної автоматизованої системи централізованого оповіщення, оповіщення осіб керівного складу місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, органів

управління та сил цивільного захисту і населення через місцеві автоматизовані системи централізованого оповіщення та інші системи оповіщення у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій. Найнижчою і водночас поширеною по всій території області є ланка місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення. Вони функціонують у територіальних громадах для забезпечення прийому сигналів і повідомлень від відповідної територіальної автоматизованої системи централізованого оповіщення та здійснення оповіщення відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, де функціонують спеціальні, локальні або об'єктові системи оповіщення, установ, організацій, місць масового перебування людей, сил цивільного захисту та населення у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій. Точковими формами системи оповіщення Одеського регіону є й спеціальні системи оповіщення (функціонують на гідротехнічних спорудах, на магістральних продуктопроводах тощо) та локальні системи оповіщення (функціонують на об'єктах підвищеної небезпеки).

До початку повномасштабного вторгнення система оповіщення у місті Одеса була недосконалою, проте муніципальна влада планувала працювати над вирішенням поточних проблем в цьому аспекті: недостатньою кількістю точок системи оповіщення, її технічним станом. Власне, планувалось у разі необхідності - використовувати і місцеві телеканали, радіоканали, дзвони церков тощо.

Вже в період повномасштабного вторгнення в Одесі встановили 20 точок оповіщення, сумісних з системою відеоспостереження. Також встановили точки оповіщення в місцях масового скупчення людей в різних районах міста. Наприкінці серпня 2023 року, депутати Одеської міської ради проголосували за створення єдиної автоматизованої системи оповіщення. Відтак, передбачається обладнання 150 нових точок оповіщення про загрози терміном до кінця листопада 2023 року. Точки будуть розташовані в школах, садочках, на узбережжі та місцях масового скупчення людей. Кожна точка матиме по три зовнішні гучномовці, а в школах та садочках — і внутрішні. Також її обладнають джерелом безперебійного живлення. У переліку адрес — 72 заклади освіти в різних районах Одеси, “Траса здоров’я” та узбережжя, зупинки громадського транспорту, кілька скверів та парків, приватний сектор.

6.7.2. Захисні споруди

На території Одеської області ще з радянських часів залишилось багато захисних споруд різного призначення. В регіоні створена інтерактивна мапа захисних споруд цивільного захисту, що є наразі у вільному доступі. Згідно з картою на Одещині є 1 130 захисних споруд:

- 159 сховищ цивільного захисту. Переважна більшість їх знаходиться саме в Одесі та приміських територіях. 7 таких сховищ нараховується у Білгород-Дністровську, 11 в Ізмаїлі, 3 в місті Рені, 4 в Южному, по 1 укриттю в Роздільній, Іванівці, Великомихайлівці, Подільську та Кодимі;
- 380 протирадіаційних укриттів. Схема їх розміщення дублює схему розміщення головних населених пунктів області, тому найбільшу концентрацію протирадіаційних укриттів зафіксовано в Одесі (з приміськими населеними пунктами), Білгород-Дністровському та Затоці, Кілії та Ізмаїлі, Южному, Роздільній; також всі міські населені пункти на півночі області мають укриття такого типу.

У самому місті Одеса існує також значна кількість найпростіших укриттів та споруд подвійного призначення (для інших населених пунктів дослідження таких укриттів не проводились). Територіально вони розміщені так:

- 168 у Пересипському районі, в якому проживають 259 тис. осіб;
- 281 у Хаджибейському районі, в якому проживають 242,9 тис. осіб;
- 110 у Київському районі, в якому проживають 256,58 тис. осіб;
- 32 у Приморському районі, в якому проживають 259 тис. осіб.

Тобто у місті нараховується 591 таких укриттів. Наведені дані свідчать про відносно однакову кількість населення у всіх районах, тому можна стверджувати, що найкраще такими укриттями забезпечений Хаджибейський район, а найгірше – Приморський. Однак слід враховувати, що дані щодо кількості населення, яке проживає в тому чи іншому районі міста Одеса, є застарілими (останнє оновлення на початку 2000 року).

Важливим також є те, що лише 59 захисних споруд області є доступними для маломобільних груп населення. Територіально вони всі розміщені в межах обласного центру. Так, в Київському районі їх нараховується 12, в Приморському – 38, в Хаджибейському – 4, у Пересипському – 5.

Водночас, на жаль, не всі укриття в Одеській області можуть приймати громадян під час повітряних тривог. Багато з них знаходяться у незадовільному стані та є непридатними для використання (основні проблеми — незадовільний технічний стан несучих конструкцій, відсутність вентиляції, альтернативного виходу). До того ж, кількість укриттів, яку подає Одеська ОВА відрізняється від кількості захисних споруд на інтерактивній карті "Захисні споруди цивільного захисту міста Одеси та Одеської області"¹²⁸.

¹²⁸ Захисні споруди цивільного захисту міста Одеси та Одеської області, доступ за [посиланням](#)

Також слід зазначити, що лише найбільші населені пункти мають декілька захисних споруд (різного призначення). Більшість сільських населених пунктів взагалі не мають жодного укриття.

6.7.3. МІННА БЕЗПЕКА

Континентальна частина Одеської області не зазнала окупації російськими військами, тому залишених спеціально вибухонебезпечних предметів, замінованих будівель та територій немає. Проте залишається проблема знешкодження тих вибухонебезпечних пристроїв, які потрапили на територію області під час обстрілів та були принесені течією Дніпра, особливо у перші дні після теракту на Каховській ГЕС.

Після кожного ворожого обстрілу території Одещини на місце інциденту виїжджають відповідні служби для ліквідації наслідків. Зокрема, вони й оглядають та перевіряють територію на наявність вибухонебезпечних предметів та речових, тому ймовірність шкоди місцевому населенню від них мінімальна.

Водночас, великою проблемою залишається знешкодження мін, що дрейфують акваторією Чорного моря, в тому числі, і в межах Одещини. Після підриву Каховської ГЕС потоками води позривало мінно-вибухові загородження, які окупанти облаштували на лівому березі. Велика кількість мін дрейфувала за течією в перші дні після підриву. Населення було попереджено про посилену мінну небезпеку як вздовж Дніпро-Бузького лиману, так і всього чорноморського узбережжя Одещини. Частина з цих мін підірвалися від зіткнення з предметами у воді чи зіткнення з узбережжям. Постраждалих людей від цих мін не було.

Наприкінці курортного сезону у 2023 році в Одесі офіційно відкрили 6 пляжів, поступово до них додавались інші. Попередньо всі вони були обстежені (в тому числі і водолазами) на предмет мінної безпеки, обладнані протимінними сітками. Було встановлено правила: не виходити в море на плавучих засобах, при появі підозрілих предметів має бути негайна евакуація і повідомлення спецслужб тощо. Однак випадки потрапляння на міни протягом сезону 2023 року були неодноразово, одна людина загинула через власну недбалість, проте більшість цих інцидентів трапилась у заборонених для купання місцях. Були випадки підриву на мінах і суден у акваторії Чорного моря, в гирлі Дунаю.

Заходи протимінної безпеки, на жаль, наразі є низькоефективними, адже є проблеми які неможливо передбачити: поступове надходження мін з течією Дніпра, фіксація мін на глибині, поза зоною видимості, розрив та зміщення протимінних сіток тощо. Таким чином, для збереження життя людей та майна,

необхідні такі заходи як: постійний моніторинг акваторії та берегової лінії та використання спеціальних кораблів для розмінування морських зон, яке планується розпочати з 2025 року.

Ключові висновки та вплив війни:

- Стратегічне положення Одещини визначає підвищену важливість питання захисту населення, що в свою чергу передбачає врегулювання проблем оповіщення про небезпеку та створення мережі захисних споруд;
- Одеська область оснащена багаторівневою системою оповіщення, водночас стан її технічного оснащення перебуває є незадовільним та потребує значних капіталовкладень;
- 52,3% захисних споруд (а саме найпростіших укриттів) Одеської області локалізується в обласному центрі - місті Одесі. Лише 5% укриттів є доступними для представників маломобільних груп населення, і всі вони розташовані в Одесі. Більшість сільських населених пунктів області взагалі не мають жодного укриття;
- Критичною залишається проблема із знешкодження мін, що дрейфують акваторією Чорного моря, зокрема і поблизу узбережжя Одещини.

7. НАЦІОНАЛЬНА РАМКА ВІДНОВЛЕННЯ

21 квітня 2022 року була сформована Національна рада з відновлення України від наслідків війни (далі - Рада) - консультативно-дорадчий орган при Президентові України, основним завданням якого є розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення України. Відтак, в липні 2022 року на Ukraine Recovery Conference в Лугано, Швейцарії були представлені перші результати напрацювань Ради - План відновлення України тривалістю 10 років та фінансуванням у 750 млрд дол. США. Презентований План відновлення України був визнаний як основний рамковий документ, що формує загальну візію процесу відновлення України.

Національна рада з відновлення України від наслідків війни розробила план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України¹²⁹, перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для відновлення. До числа таких пропозицій входить, зокрема, відновлення та розбудова інфраструктури, будівництво, містобудування та модернізація міст і регіонів України¹³⁰, у яких враховано інклюзивність.

В рамках вже другої міжнародної Конференції з питань відновлення України (Лондон, Велика Британія 21-22 червня 2023 року), Європейська комісія оприлюднила проєкт Регламенту Ukrainian Facility - нового інструменту фінансової підтримки України, що покликаний забезпечити короткострокове та середньострокове фінансування потреб з відновлення та реконструкції на період 2024-2027. Фонд передбачає індикативне фінансування розміром до 50 млрд євро та складається із трьох компонентів:

- Перший компонент (до 39 млрд євро) передбачає підготовку урядом України Плану відновлення, реконструкції та модернізації країни (Ukraine Plan) та детального опису реформ, які передбачається провести в рамках процесу вступу до ЄС (реформа державного управління, належного врядування, верховенства права, боротьби з корупцією та раціональному управлінні фінансовими ресурсами). Фінансування буде здійснюватись на основі виконання вищезазначеного Плану;
- Другий компонент Ukrainian Facility (до 8 млрд євро) має на меті мобілізувати державні та приватні інвестиції на відновлення України задля підтримки реалізації Ukraine Plan. В рамках цього компоненту,

¹²⁹ Урядовий портал, доступ за [посиланням](#)

¹³⁰ Урядовий портал, доступ за [посиланням](#)

передбачається створення механізму зниження ризиків для інвесторів за допомогою міжнародних фінансових інститутів;

- Третій компонент (до 2,5 млрд євро) буде включати як технічну підтримку уряду України (в аспекті реалізації структурних реформ та розбудови спроможності органів самоврядування на усіх рівнях), так і громадянського суспільства.

Важливо розуміти, що реалізація такого інструменту підтримки матиме мультиплікативний ефект для України, адже забезпечить стабільну, передбачувану фінансову підтримку та сприятиме впровадженню ключових реформ.

Планування відновлення регіонів України базується на офіційних документах стратегічного планування державної регіональної політики. Наразі основним планувальним документом вищого рівня є Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, яка, зокрема, визначає новий перелік функціональних типів територій (території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку) та виокремлює типи територій, яким надається особлива підтримка (агломерації, великі, середні, малі, монофункціональні міста, сільські території у несприятливих умовах, гірські території українських Карпат, макрорегіон "Азов-Чорне море", зони впливу міжнародних транспортних коридорів, прикордонні регіони, прикордонні території у несприятливих умовах, тимчасово окуповані території України, природоохоронні території та об'єкти).

У редакції від 09.07.2022 року ЗУ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій" визначено новий тип документів і напрямок Державної стратегії для відновлення та розвитку регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України

До них належить:

- 1) план відновлення та розвитку регіонів;
- 2) плани відновлення та розвитку територіальних громад".

Відповідно до Державної стратегії, плани відновлення для регіонів та громад будуть розроблятися, якщо регіон або громада відповідають одному з критеріїв:

- на території відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані;
- території зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій;

- які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку;
- відбулося значне переміщення населення до інших регіонів та/або інших держав.

Одеський регіон відповідає більшості із перелічених вище критеріїв, тому у рамках патронатної співпраці (одна із моделей відновлення України, коли відповідальність за відбудову українського регіону, міста, громади чи галузі бере на себе інша країна) з Швейцарською Конфедерацією одним із ключових напрямів взаємодії є власне розробка плану відновлення та розвитку Одеської області. Водночас про підтримку відновлення обласного центру - міста Одеси - повідомила Греція. Основний фокус в даному випадку буде зосереджений на відбудові пошкодженого історичного центру місту, який, зокрема за підтримки Греції, був включений до списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО.

8. СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

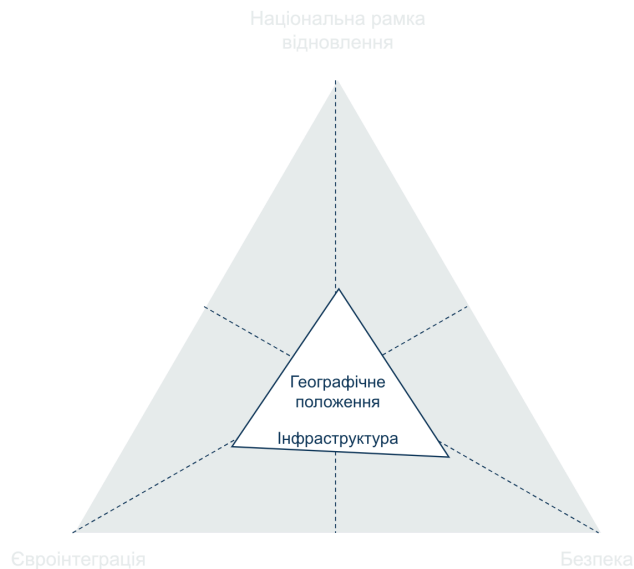
До російсько-української війни Одеська область позиціонувалась як логістичний хаб для міжнародної торгівлі з найбільшими портами країни та як привабливий туристичний регіон. Проте війна вплинула на розвиток області та сформувала зовнішні обмеження для розвитку Одещини. Насамперед мова йде про **безпекову ситуацію** в регіоні, що тягне за собою обмежені можливості для розвитку окремих галузей економіки через повномасштабне вторгнення, спільний кордон з самопроголошеною Придністровською республікою, а згодом постійну загрозу ракетних атак на об'єкти інфраструктури, ці фактори змінили реалії та пріоритети розвитку регіону.

Також відбулись зміни в контексті **євроінтеграційних процесів** в державі, що впливає на можливості для розвитку економіки, нових партнерств та доступ до структурних фондів ЄС, оскільки прогрес в цих аспектах залежить від конфігурації геополітичної ситуації та перебігу військових дій. Також варто враховувати, що регіон знаходиться в безпосередній близькості до лінії зіткнення та перебуває під перманентною загрозою перенесення активних бойових дій на територію області.

Національна рамка відновлення ще один ключовий фактор, що впливає на Одещину, оскільки визначає наявність матеріальних ресурсів для відновлення регіону в майбутньому. Рамка відновлення - це план післявоєнного відновлення та розвитку країни, що включає перелік першочергових заходів та пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив. В тому числі мова йде про відновлення та розбудову інфраструктури, будівництво, містобудування та модернізацію регіонів.

Вище перераховані обмеження вплинули на зміну акцентів в позиціонуванні регіону в аспекті **географічного положення та розвитку інфраструктури**, а також на політику щодо економіки, місцевого врядування, людського капіталу.

Що стосується інфраструктури, то головним наслідком війни стала зміна ролі регіону в контексті розвитку та модернізації портової, залізничної, автомобільної інфраструктури та переоцінка географічного положення Одещини.

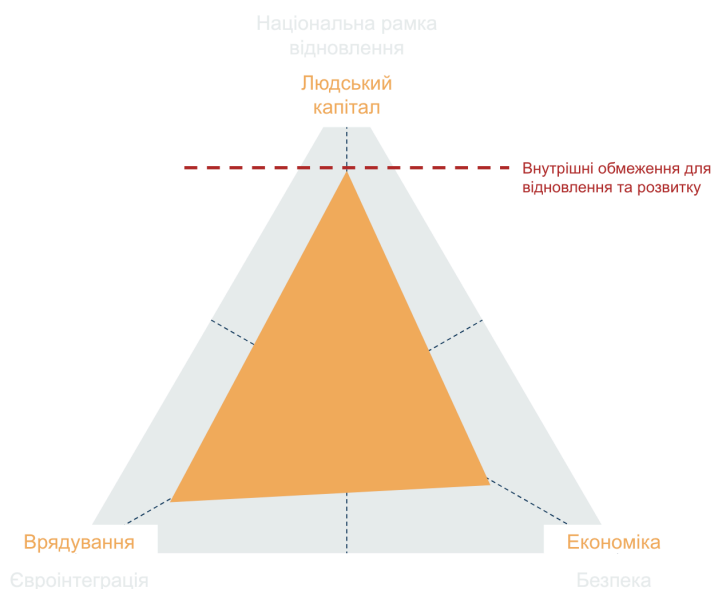
Одним з ключових інфраструктурних викликів є розширення пропускної здатності Дунайських портів, що включає днопоглиблення окремих ділянок річки, будівництво внутрішнього флоту, купівля та модернізація парку, збільшення кількості кваліфікованого персоналу для обслуговування перевезень, будівництво додаткових складів та елеваторів у нових стивідорів, а також забезпечення захисту інфраструктури від постійних атак ракетам та дронів. Також розвиток Дунайського логістичного коридору залежить від двосторонніх угод з Румунією та Республікою Молдова.

Не менш важливим є розвиток залізниці Одеської області для збільшення перевезення товарів до країн Європейського Союзу та доставки товарів до портів Дунаю. В цей компонент входить, зокрема, будівництво терміналів прикордонного пропуску та розвиток існуючих, будівництво ділянок євроколій, збільшення пропускної здатності діючих шляхів та будівництво під'їзних залізничних шляхів до портів.

Для розвитку автомобільного транспорту та перевезень, важливо забезпечити збільшення пропускної здатності пунктів перетину кордону, підтримка задовільного стану дорожнього покриття на основних автомагістралях регіону, а також розробка проєкту транспортного з'єднання південно-західної частини регіону з центром Одеської області, що полягає у спорудженні мосту через Дністровський лиман та обхідної дороги с. Паланка (Республіка Молдова). Міст через Дністровський лиман стратегічно важливий для національної безпеки та економічно доцільний, оскільки скоротить дорогу транспортних потоків до півдня Європи.

Також після завершення повномасштабного вторгнення постане питання відновлення пошкодженої злітно-посадкової смуги для швидкого налагодження повітряного з'єднання з іншими країнами. Враховуючи важливу роль Міжнародного аеропорту "Одеса", який забезпечував обслуговування внутрішніх та міжнародних рейсів, а також вважався одним із найбільших в Україні та зайняв 4 місце за пасажиропотоком. Можна констатувати, що геополітичні виклики в регіоні безпосередньо вплинули на зміну позиціонування транспортно-географічного положення області. У контексті логістичного хабу відбулася переорієнтація на річкове перевезення Дунайськими портами в поєднанні з розвитком залізничної інфраструктури та автомобільними перевезеннями. Вирішення цих викликів дозволить збільшити пропускну спроможність об'єктів портової та залізничної інфраструктури, наростити торгівлю через південь Одеської області та диверсифікувати логістичні ланцюги, що допоможуть зменшити ризики геополітичної турбулентності.

В умовах війни та обмежених ресурсів для розвитку гостро постає питання визначення пріоритетів для **розвитку економіки, людського капіталу та місцевого самоврядування.**

В контексті розвитку економіки варто розглядати окремі сектори, щоб виділити основні виклики та тенденції.

Первинний сектор економіки

Сільське господарство має певну нерівномірність в розвитку та в специфіці насаджень, враховуючи протяжність з півночі на південь та географічні умови. До прикладу, якщо на півночі області в структурі насаджень переважає вирощування зернових та олійних культур, то на півдні більш розвиненим є тваринництво (включаючи скотарство, козівництво та рибництво) та рослинництво з вищою доданою вартістю (промислові сади та виноградарства). Крім логістичних викликів та збуту продукції, існує виклик деградації та еродованості ґрунтів, що поступово зменшує площі сільськогосподарських угідь. Крім цього в області є значні площі осушених та зрошуваних земель, як наслідок системи меліорації потребують значних капіталовкладень для відновлювальних робіт.

Вторинний сектор

Промисловість відіграє значну роль у структурі економіки області. У цьому секторі працювало майже 9% населення, а малий та середній бізнес забезпечував виробництво 65% усієї промислової продукції. В 2022 році на промисловість припадало 20% капітальних та 30% прямих іноземних інвестицій області. Понад дві третини обсягу реалізованої промислової продукції становила переробна промисловість, з домінуванням харчового сектору.

Повномасштабне вторгнення вплинуло на сектор промисловості через постійні атаки на об'єкти промисловості, зокрема портову та промислову інфраструктуру. Зафіксовано пошкодження Одеського припортового заводу та Одеського нафтопереробного заводу.

У перспективі планується відновлення роботи Одеського нафтопереробного заводу, Одеського припортового заводу та реалізації низки інвестиційних проєктів серед яких: індустріальний парк "ЕКОПОРТ" - з спеціалізацією у харчовій переробній промисловості та машинобудуванні, індустріальний АгроТехнопарк "Буджак" також з фокусом діяльності у сфері харчової переробної промисловості, а також індустріальний парк "UKRGLASS INDUSTRY LLC" з виробництва скла.

Окремо варто згадати про будівельну галузь, яка була важливою сферою вторинного сектору. Одеська область за обсягами будівельних робіт, посідає 2 місце після м. Київ, а частка обсягу будівельних робіт Одеської області у розрізі країни становила 13,8%. На даний момент частина проєктів заморожена через

безпекову ситуацію в регіоні через що страждають всі виробники та постачальники, що є учасниками ланцюга доданої вартості.

Наразі близько 90% електроенергії області виробляється на ГЕС, а регіон має постійний дефіцит електроенергії. З іншого боку, Одещина має великий потенціал для розвитку вітрової та сонячної енергетики. Крім відновлюваної енергетики в регіоні, існує можливість розробки родовищ нафти та газу, а відновлення роботи нафтогону Одеса-Броди та з'єднання із Адамово (Польща) може забезпечити транзит газу з Каспійського регіону до країн ЄС. Ще одним потенційно привабливим напрямком розвитку може бути будівництво ЗПГ-терміналу.

Третинний сектор

Велику частину в структурі економіки Одеської області становлять логістичні послуги, оптова та роздрібна торгівля, туризм та ІТ сектор.

Розвиток торгівлі та перевезень залежить від якості та наявності необхідної транспортної інфраструктури, що дозволяє диверсифікувати логістику та зменшити ризики блокування морських перевезень, які змусило розвивати нові логістичні маршрути.

Враховуючи зміну ролі географічного положення та постійні ракетні атаки на інфраструктуру регіону, відчутно постраждала сфера туризму. Враховуючи, що потік іноземних туристів та внутрішній попит будуть відновлюватись поступово та залежатимуть від безпекової ситуації в регіоні, існує альтернатива перепрофілювання рекреації регіону для спеціалізацій, що пов'язані з реабілітацією військових та цивільних осіб.

Попри війну Одеська область демонструє позитивну динаміку розвитку ІТ-сектору, що сприяє зростанню інноваційності та підприємництва в регіоні. Частка ІТ у загальному експорті послуг зросла до 9,2%, що свідчить про відносно високу стійкість ІТ галузі та потенціалу до зростання галузі навіть під час кризових ситуацій. Галузь може стати одним з локомотивів економічного відновлення та експорту в регіоні після закінчення війни.

Підтримка підприємців та залучення інвестицій

До повномасштабного вторгнення Одещина мала успішний досвід залучення іноземних інвестицій. Ключовими реципієнтами капітальних інвестицій області є промислове виробництво, будівництво, сільське господарство, транспорт та логістика. Проте після початку інтенсивних бойових дій обсяг капітальних інвестицій в регіон зменшився на 44%, а головним джерелом інвестицій залишились власні кошти підприємств.

У цій ситуації важливо забезпечити підприємців інструментами підтримки, оскільки підприємства, особливо малі та середні, зазнали фінансових втрат та браку оборотних коштів для стабільної діяльності. Тому, крім вже діючих програм підтримки, які потребують вдосконалення з точки зору секторальної інклюзивності, важливо запуснути нові програми пільгового кредитування, відшкодування відсотків за кредитами, сертифікацій для експорту продукції тощо. Конкурентоспроможність місцевого бізнесу можливо зберегти за рахунок розвитку інфраструктури, диверсифікації логістичних ланцюгів, перепрофілюванням діяльності, насамперед мова йде про переорієнтації сфери туризму на реабілітацію та відновлення. Ще одним пріоритетом, який залежить від безпекової ситуації, є відновлення капітальних інвестицій у модернізацію промисловості, оскільки ще до повномасштабного вторгнення економіка області потребувала оновлення основних засобів.

Людський капітал є визначальним чинником економічного розвитку та інновацій, а також важливим фактором для залучення інвестицій, що буде одним з основних пріоритетів одразу після закінчення активних бойових дій. В цьому розрізі важливо розуміти тенденції, що стосуються демографії, внутрішньої міграції, ринку праці та соціальної сфери в Одеській області.

Демографію можна охарактеризувати вищим рівнем смертності, на противагу рівня народжуваності. Низька народжуваність спровокована економічними факторами, високою робочою активністю жінок, соціальними змінами, а віднедавна військовими діями. Наслідком цього в майбутньому буде збільшення частки осіб пенсійного віку відносно молоді. В свою чергу висока смертність спровокована такими факторами як: умови життя, захворювання населення та невисока якість системи охорони здоров'я. Ситуація з охороною здоров'я ускладнилась через обстріли медичних закладів, дефіцит медичних кадрів, порушення логістичних зв'язків, що перешкоджає вчасному наданню допомоги та регулярному забезпеченню населення медикаментами. Крім цього, в рамках реформи децентралізації не завершено реформування соціальної сфери. Відповідно, деякі громади не спроможні надавати медичні послуги з визначеного державою обов'язкового пакету.

Ще однією тенденцією, яка є наслідком вторгнення, є внутрішня міграція всередині країни. З одного боку відтік населення відбувається через близькість активних військових дій, а з іншого боку спровокований переїздом громадян на Одещину, в області зареєстровано понад 200 тис. внутрішньо переміщених осіб, яких варто розглядати як потенційний трудовий ресурс залучення до ринку праці.

Ці процеси змінюють кількісні пропорції між попитом і пропозицією на робочу силу, що призводить до зростання дефіциту кваліфікованих працівників для ключових галузей економік, висококваліфіковані кадри неможливо швидко замінити чи перекваліфікувати за короткий проміжок часу. Зміна суспільно-географічного положення області обумовлює перетворення структури ринку праці. В умовах структурних змін ринку праці спостерігається диспропорція між запитом на ринку праці і профілем безробітних за видами економічної діяльності та професійними групами. Серед зареєстрованих вакансій переважає транспорт, логістика, охорона здоров'я та соціальна сфера.

В цьому контексті критичною є (професійно) професійно-технічна освіта та програми перепрофілювання або підвищення кваліфікації для працівників. В системі професійної освіти відбувається загальне скорочення здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. Падіння попиту у подальшому призведе до скорочення закладів (професійно) професійно-технічної освіти. Оскільки цей тип навчання потребує розвитку та підтримки, також важливо розглянути варіанти впровадження дуальної освіти.

З іншого боку в регіоні відбулося зростання попиту на місця у закладах дошкільної освіти, на фоні скорочення кількості дитячих садків наростає зношеність інфраструктури. У найближчі роки вони потребуватимуть значних капітальних вкладень для ремонту і реконструкції.

Ще одним актуальним питанням є загальне зниження кількості закладів вищої освіти й здобувачів вищої освіти, що відображає як демографічні тенденції, так і ймовірне падіння престижу вищої освіти. Ця ситуація ймовірно пов'язана з тим, що заклади вищої освіти не можуть повною мірою реагувати на актуальні потреби на ринку праці.

Населення Одеської області є поліетнічним, що сприяє мультикультурності та розвитку міжнаціональних відносин. Проте етнічна неоднорідність також створює виклики у взаєморозумінні та соціальній інтеграції в контексті сучасної української держави, оскільки етнічні групи можуть мати різні інтереси та погляди на події та історію. Крім цього, поліетнічний склад провокує збільшення видатків на соціальну сферу, а саме на освіту та культуру.

Крім цього м. Одеса та регіон в цілому досі зазнає (але вже в меншому ступені) впливу російської культури та наративів. Особливо російський вплив посилюється у районах територіально близьких до Придністров'я, де ведеться безкоштовна радіо- та телетрансляція російською мовою на відміну від україномовного контенту. Ці фактори спотворюють суспільну свідомість,

спричиняють конфліктні ситуації і потребують серйозної роботи з громадською свідомістю.

У цьому аспекті для національної безпеки та переосмислення локальної ідентичності громадян дуже важливим є розвиток мережі освітньо-культурних хабів на території регіону. На сьогодні матеріально-технічний стан більшості установ та закладів є застарілим та потребує оновлення. А сама діяльність мережі закладів культури потребує переосмислення підходів та реорганізації для створення багатофункціональних культурних центрів зі сталим та передбачуваним фінансуванням з бюджетів різних рівнів.

Окремо варто згадати про виклики соціальної політики в Одеській області, оскільки повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стало фактором значного збільшення соціальних видатків для державного та місцевого бюджетів. В регіон приїхало близько 200 тис. внутрішньо переміщених осіб, частина з яких потребує підтримки з пошуком роботи, освітою, медичними послугами тощо. Зросла кількість ветеранів війни та людей, що втратили близьких через бойові дії. Ці люди проживають в області та потребують підтримки, лікування та соціального захисту. Зростання видатків на соціальне забезпечення та соціальну інфраструктуру буде одним з ключових викликів в майбутньому.

Ще одним важливим аспектом розвитку області є **місцеве врядування**, що включає впровадження просторового планування, цифровізацію та збільшення рівня прозорості діяльності влади.

Просторове планування є ефективним інструментом для інтеграції економічної, культурної та соціальної політик. Наразі у питанні просторового розвитку переважна більшість територіальних громад не має відповідних рішень щодо розроблення планів, програм та планувальних документів, що гальмує розвиток громад. Основними причинами такого стану є відсутність фінансів у місцевих бюджетах, бюрократичні перепони для укладання договорів між ОМС та суб'єктами, що займаються розробкою містобудівної документації й відтік фахівців. Запуск програм співфінансування документації може допомогти перезапустити процес підготовки документації для просторового планування.

У контексті цифровізації та прозорості пріоритетом є впровадження електронної системи управління та документообігу. У 2023 році понад 90% документів були подані та оброблені через цифрові системи, що дозволило скоротити час на їх опрацювання на 35%. В цьому аспекті важливу роль відіграють центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) в Одеській області, які значно спростили

доступ громадян та підприємств до публічних послуг та, зазвичай, стають осередком цифрової трансформації територіальних громад.

Однак, необхідно надалі розширювати функціональність мережі ЦНАП та забезпечити максимальну доступність громадян до даних послуг. В області лише десять громад не мають власних центрів надання послуг. Ці показники свідчать про реалізацію стратегії з впровадження електронних сервісів та розширення доступу до онлайн-консультацій, що робить процес звернення до ЦНАП більш зручним та ефективним для громадян та підприємств.

SWOT-аналіз

Сильні сторони

- Суспільно-географічне положення забезпечує великий транспортний потенціал Одеської області. Розвинена транспортна інфраструктура, що включає мережу залізничного, автомобільного та трубопровідних транспорту, а також найбільшу в межах області концентрацію портів;
- Природно-ресурсний потенціал створює передумови для розвитку всіх секторів економіки;
- Наявність родовищ паливних ресурсів на шельфі Чорного моря створює можливості не тільки забезпечувати власні потреби країни, а й нарощувати обсяги експорту;
- Родючі земельні ресурси - чорноземи типові, звичайні, південні;
- Розвинуте сільське господарство з вирощуванням різних видів культур;
- Наявність сухопутного кордону з Республікою Молдова та Румунією;
- Широке міжнародне співробітництво;
- Велика кількість внутрішньо переміщених осіб (за офіційними даними понад 200 тис. осіб), які є потенційним трудовим ресурсом;
- Розвинена мережа ЦНАП та робота над розширенням доступності та номенклатури послуг;
- Розвинена галузь інформаційних технологій, де Одеса позиціонується одним з найбільших хабів ІТ сектору в країні;
- Наявність інструментів підтримки підприємців в регіоні;
- Стійка до потрясінь сфера послуг;
- Активна зовнішньоторговельна діяльність, у якій транспорт та складська логістика відіграють ключову роль;
- Потенціал розвитку профільної освіти для перепрофілювання працівників;
- Високий туристично-рекреаційний потенціал (поєднання кліматичних ресурсів з наявною туристичною інфраструктурою);

- Можливість швидкої переорієнтації туризму на спеціалізації, що пов'язані з реабілітацією військових та цивільних осіб.

Слабкі сторони

- Значна протяжність з півночі на південь стала передумовою просторової поляризації та відмінностей у розвитку Північної, Центральної та Південної частин;
- Нестабільна безпекова ситуація: часті обстріли портової інфраструктури та промислових об'єктів, загроза дрейфуючих мін, заміновані морські шляхи, забруднені осколками, мінами та снарядами території;
- Лісистість території одна з найменших в Україні;
- Погана забезпеченість водопостачання, водовідведення (у т.ч. питна вода), особливо Південної частини;
- Деградація ґрунтів - як результат втрата урожайності сільськогосподарських культур;
- Екологічний стан водних басейнів, річкових артерій;
- Відсутність системи утилізації твердих побутових відходів;
- Наявність вузьких місць для диверсифікації ризиків розвитку торгівлі (транспортні коридори через Дністровський лиман, пропускна здатність залізниць та портів);
- Зношеність автомобільних доріг, відірваність транспортного сполучення з Південним мікрорегіоном;
- Депопуляція населення, яка спровокована від'ємним природним приростом, значною міграцією внаслідок військових дій у Причорноморському регіоні;
- Невідповідність попиту та пропозицій на ринку праці, у тому числі невідповідність регіональному замовленню у закладах освіти та потребою працівників на ринку праці;
- Ситуація з охороною здоров'я, що ускладнилась через обстріли медичних закладів, посилення дефіциту медичних кадрів, порушення логістичних зв'язків;
- Дефіцит електроенергії в регіоні та залежність області від ГЕС;
- Російський вплив, що посилюється у районах територіально близьких до Придністров'я;
- Низька спроможність громад розробляти документи просторового планування;
- Висока поширеність корупції, яка, на думку населення, є ключовим бар'єром для розвитку області;
- Нестабільність влади в області.

Можливості

- Євроінтеграційні процеси, що відкриють нові можливості для залучення інвестицій та формування нових партнерство;
- Зростаюча потреба у відновленні регіонів України та створення нових фондів для відновлення, що створює можливості для відновлення та розвитку інфраструктури області, та розвиток будівельної галузі для задоволення потреб інших регіонів;
- Розвиток дипломатичних відносин з новими країнами та регіонами, що сприятиме диверсифікації зовнішньої торгівлі і створюватиме можливості для залучення інвестицій для розвитку та модернізації портової, залізничної, автомобільної інфраструктури;
- Активний процес зеленої трансформації економіки України, що створить можливість для подальшого розвитку вітрової та сонячної енергетики;
- Зростаюча потреба в реабілітаційних послугах, що створить можливість для переорієнтації наявного рекреаційного потенціалу для задоволення даного попиту;
- Активні зусилля щодо забезпечення енергетичної незалежності на національному рівні, що актуалізує можливість відновлення роботи нафтогону Одеса-Броди та з'єднання із Адамово (Польща), а також потенційне будівництво ЗПГ-терміналу в портах Одеси, а також розробки родовищ нафти та газу.

Загрози

- Постійна загроза ракетних атак на об'єкти інфраструктури та перманентна загроза активних бойових дій на території області;
- Кліматичні зміни, у разі підняття вод Світового океану за різними прогнозами, до 35% території області будуть затоплені, а відповідно руйнування/нівелювання можливостей зрошувальних систем;
- Спільний кордон з самопроголошеною Придністровською Республікою;
- Виснаження економіки при невизначено-тривалій війні з Російською Федерацією;
- Погіршення стану ринку праці через трудову міграцію працездатного населення;
- Зростання тіньової зайнятості;
- Подальші мобілізаційні процеси ще більше поглиблюватимуть дефіцит робочої сили за окремими робітничими професіями;
- Нарощування імпорту продукції може замінити вітчизняне виробництво продуктів;
- Збільшення числа "нових" вразливих категорій населення, що потягне за собою витрати на соціальне забезпечення населення;
- Етнічна неоднорідність також створює виклики у взаєморозумінні та соціальній інтеграції в контексті сучасної української держави;

- Геополітична ситуація в контексті взаємовідносин з сусідами, зокрема з Румунією та Республікою Молдова, що може вплинути на функціонування логістичних коридорів.